

Revitalizacija hercegovačkog sela

Skoko, Mate

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:

University of Split, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy / Sveučilište u Splitu, Fakultet građevinarstva, arhitekture i geodezije

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:123:858709>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-21**

Repository / Repozitorij:

[FCEAG Repository - Repository of the Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy, University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FAKULTET GRAĐEVINARSTVA ARHITEKTURE I GEODEZIJE

DIPLOMSKI RAD
REVITALIZACIJA HERCEGOVAČKOG SELA

STUDENT:	Mate Skoko
MENTOR:	Izv. prof. art. Nikola Popić
KOMENTOR:	dr.sc. Ivan Dugandžić
Konzulatnt za konstr.:	doc. dr. sc. Hrvoje Smoljanović

SADRŽAJ

1.0. RASNO: ANALIZA TERITORIJA U KONTEKSTU GLOBALNIH PROMJENA

- 1.1. UVOD
- 1.2. URBANIZACIJA SELA
  - 1.2.1. Gospodarenje teritorijem
  - 1.2.2. Arhitektonski i urbanistički odgovori
- 1.3. ANALIZA TERITORIJA RASNA
  - 1.3.1. Razvoj identiteta
  - 1.3.2. Administrativni položaj
  - 1.3.3. Stanovništvo
  - 1.3.4. Reljef i klima
  - 1.3.5. Šume, polja, naselja
  - 1.3.6. Gospodarenje teritorijem
  - 1.3.7. Prirodna i kulturna baština
  - 1.3.8. Javni prostori i društveni život
- 1.4. ZAKLJUČAK
- 1.5. LITERATURA

2.0. UVOD U PROJEKT

3.0. NOVO NASELJE

- 3.1. ANALIZA IMANJA
- 3.2. ANALIZA LOKACIJE
- 3.3. KONCEPT NASELJA
- 3.4. ORGANIZACIJA IMANJA
- 3.5. RAZVOJ LOKACIJE
- 3.6. RAZVOJ PROMETNICA
- 3.7. PRIMJER NASELJA

4.0. SPOMENIČKA STAZA

- 4.1. ANALIZA STAZE
- 4.2. URBANISTIČKO RJEŠENJE STAZE
- 4.3. KONCEPT TERITORIJA
- 4.4. FLORA I FAUNA NOVOG TERITORIJA

4. POLJOPRIVREDNI INSTITUT

- 5.1. UVOD U LOKACIJU
- 5.2. ANALIZA LOKACIJE
- 5.3. FOTOANALIZA LOKACIJE
- 5.4. URBANISTIČKI KONCEPT
- 5.5. ARHITEKONSKI KONCEPT
- 5.6. ZONA UTJECAJA
- 5.7. ISKAZ POVRŠINA
- 5.8. FAZNOST
- 5.9. SITUACIJE 1:1000
  - 5.9.1. Situacija prizemlje 1:1000
  - 5.9.2. Situacija krov 1:1000
- 5.10. TLOCRTI 1:250
  - 5.10.1. Tlocrt veterinarske stanice 1:250
  - 5.10.2. Tlocrt poljoprivrednog instituta 1:250
  - 5.10.3. Tlocrt knjižnice 1:250
  - 5.10.4. Tlocrti dvorane 1:250
- 5.11. PRESJECI 1:250
- 5.12. FASADE 1:250
- 5.13. KONCEPT I DETALJ TRIJEMA
- 5.14. SHEMA KORIŠTENJA TRIJEMA
- 5.15. SHEMA KONSTRUKCIJE
- 5.16. SHEMA POPLOČANJA
- 5.17. SHEMA BILJNOG SVIJETA
- 5.18. SHEMA ŽIVOTINJSKOG SVIJETA
- 5.19. VIZUALIZACIJE

Kroz povijest smo u našoj percepciji stvorili doslovne slike tipičnog sela i grada. To su dva suprotna pojma i lokacije koje nemaju puno toga zajedničkog. Grad gledamo kao modernu, prosvjetljenu, sofisticiranu sredinu, a selo kao zaostalu i primitivnu. S druge strane grad doživljavamo kao prenapučenu, bezosjećajnu i moćnu sredinu za razliku od sela koje doživljavamo kao mirnu jednostavnu i pitomu. Te slike su jednostavne, jake i konvencionalne. Percipiramo samo ono što te sredine čini tipičnim¹.

Razlog tome leži u našj psihologiji, odnosno našoj sklonosti da svaki utjecaj na naše živote ima svoje mjesto. Volimo prostore s jednim značenjem te takva mjesta čuvamo u svojoj memoriji. Granica između njih je i granica različitih značenja. Sve što dovodi u pitanje raspored značenja i prostora je predmet kompulzivne neodređenosti, preklapanja identiteta, ali i protoka i promjena².

S obzirom na to, ipak nemamo tako jasnu sliku o vezama između grada i sela, vezama koje su i dovele do toga da te sredine djeluju suprotno. Različite potrebe koje su se stvile u jednoj od ovih sredina, su utjecale na drugu te na taj način mijenjali njihove odnose.

Grad je oduvijek bila sredina koja je privlačila ljude, nudila ekonomsko, socijalno i kulturno utočište. U tome smo selo prepoznali kao neatraktivnu i neaktivnu sredinu koja se ne mijenja. Iako selo često funkcionira kao sredina koja servisira grad kako bi on realizirao svoje ideje, ono doživljava različite promjene koje utječu na samu urbanu kulturu. Potrebe tržišnog gospodarstva uzrokuje različite promjene na globalnoj razini koje se puno brže o odvijaju i imaju veći utjecaj na selu nego u gradu¹.

Da bi razumjeli selo ili grad te brojne procese koji se odvijaju u njima, moramo odbaciti njihove konvencionalne slike i pokušati razumjeti njihove odnose i veze koje ostvaruju kroz različite društvene, ekonomske i prirodne odnose¹. Kroz rad ćemo ustanoviti na koji način ti odnosi utječu na selo, te kako ono u svom specifičnom kontekstu vlada svojim teritorijem, a u drugom dijelu rada analizom sela Rasna pokušati uočiti procese koji se odvijaju u njemu te pronaći uzorke na kojima možemo temeljiti njegovo buduće usmjerenje.

Urbanizacijom uzrokovane promjene ne događaju se samo na lokacijama koje mi percipiramo kao urbane, odnosno one u gradovima. Njen utjecaj i posljedice su puno šire te su dovele do situacija da je razlika između sela i grada često nejasna, a sela, u tradicionalnom smislu, gotovo više da i nema. Iako se takvi procesi na selu odvijaju neprimjetno, oni imaju daleko veći utjecaj na selo nego na grad gdje su procesi urbanizacije jasniji.

Utjecaj tržišne ekonomije jedan je od glavnih razloga koje urbaniziraju teritorij sela. Najvažnija stvar koju je nametnula tržišna ekonomija je globalna averzija prema riziku zbog koje su vrijednosti koje su nakon Francuske revolucije postale općeprihvaćene- sloboda, jednakost, bratsvo, zamjenjene novima- udobnost, sigurnost, održivost koje nisu problem same po sebi već su problem kada postanu glavna preokupacija i cilj. Način na koji oni utječu na selo je to da se ono snažno strukturalno reorganizira u vidu različitih teritorijalnih zahvata kao što je gradnja životinjskih farmi, poljoprivrednih polja, sustava navodnjavanja, skladišnih i proizvodnih hala, gospodarenja otpadom i slično. Takav pristup je stvorio trenutnu situaciju u kojoj je selo sredina koja proizvodi velike količine energije, uzima veliku količinu globalnog teritorija i pola svjetskog stanovništva dok grad zazima drugu polovicu stanovništva, samo 2% svjetskog teritorija i troši velike količine energije.

Jeda od najdoslovnijih prikaza sela kao motiva u gradu je slika kao garancija za zdravo i sigurno porijeklo te se pomoću njih prodaju industrijski proizvedena dobra. Ovakva slika se pojavljuje na širokom spektru proizvoda: od turističkih ponuda do različitih industrijski proizvedenih dobara kao što je hrana, kozmetika, ali i automobili i odjeća¹.

Prezentacija sela u medijima i društvenim mrežama često je predstavljena kao šarmantno i pitomo mjesto, koje ipak može biti jedna uzbudljiva sredina koja nudi bijeg od kaotične urbane sredine. Od različitih vrsta reality showova do osobnih iskustava zabilježenih u vidu priča, fotografija i video uradaka koji se šire društvenim mrežama.

Gradovi kao veliki proizvođači otpada uzrokuju velike štete svojoj okolini ukoliko se njime adekvatno ne gospodari. 60% podzemnih voda u Kini zagađeno je uzrokovano neadekvatnim zbrinjavanjem otpada. Rijeka Jangtze, 3. najduža rijeka na svijetu i koja opskrbljuje 30% kineskog teritorija vodom u kritičnom je stanju⁴.

Potaknuto novim tehnologijama, ekološkim problemima, svijesti o zdravoj prehrani i kvaliteti života na otvorenom, sve su češće intervencije na krovovima nebodera u vidu vrtova i povrtnjaka. Takve intervencije su sve češće i u ostalim okvirima urbanog života kao što su javni parkovi sa voćnjacima ili organske farme unutar industrijskih postrojenja.

Laka dostupnost novim tehnologijama omogućila je ljudima različite i česte oblike intervencije u prirodi. Takve intervencije često djeluju provokativno na okoliš i izazivaju različite reakcije. Orao napada dron koji mu zbog svoje veličine i oblika predstavlja plijen. Nizozemka policija prepoznaje ovo kao primjenjivu vještinu te orlove dodatno treniraju za ovakve poduhvate s ciljem preventivne zaštite od potencijalnog oblika terorističkog napada. S druge strane, na velikim seoskim gospodarstvima dronovi se koriste u svrhu kontrole usijeva^{5,10}.

Pas je životinja koja je kroz povijest bila usko vezana za razvoj čovjeka i civilizacije. Različite pasmine su dugo vremena bile vezane za određene kulture ili supkulture i vezane za konkretne lokacije. Lovački psi i psi čuvari su često bili seoski psi, mali psi za suburbane područja itd. Međutim, u posljednje vrijeme ta podjela je sve manje izražajna. U selu se sve češće nalaze pasmine koje su se nekada percipirale kao gradske, a one seoske kao što su lovački psi se često mogu naći i na gradskim ulicama.

Intenzivnom gradnjom narušava se ravnoteža staništa različitih biljnih i životinjskih vrsta. Kao odgovor na naglu izgradnju s ciljem spasa staništa roda, lokalna uprava pokrajine Extremadure u zapadnoj Španjolskoj podigla je stupove za gnijezda kao adekvatnu zamjenu za napuštene objekte koji su krenuli u renovaciju⁶.

Godišnje klimatske oscilacije i njen utjecaj ne vegetaciju su stvorile karakteristične oblike stočarstva koji u nekim pokrajinama podrazumijeva godišnje seljenje stoke s pašnjaka sa područja niže na područja više nadmorske visine. Širenjem grada Kölna, takve trase su se integrirale u gradski promet te na taj nači, nekoliko puta godišnje, promijene usvojenu sliku grada⁷.

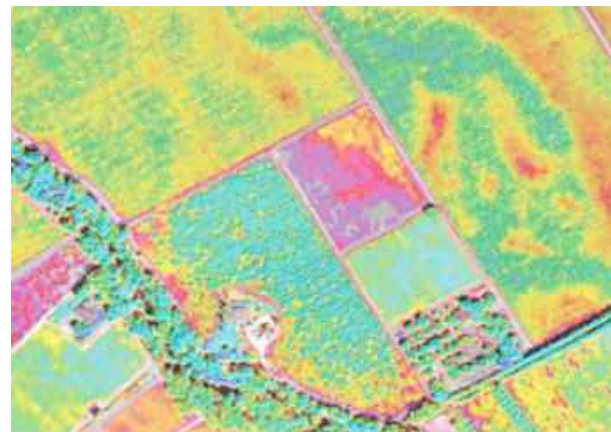

Selo je oduvijek prolazilo kroz konstantne i brze promjene. Te promjene ovisile su o konkretnom teritoriju i vremenu kojem pripada s ciljem opskrbe grada hranom i energijom. Takve promjene imale su utjecaja na autentičnost stanovništva, ali u puno manjem mjerilu nego danas. Selo je odvijek bilo platno svjetskih diktatora za prikazivanje svojih utopističkih ideja: Hitlerova rekonfiguracija sela, Staljinovo preusmjeravanje rijeka iz njihova Artičkog sliva u južnija agrikulturna naselja, Maova poljoprivredna reforma koja je podrazumijevala kolektivizaciju zemlje i jačanje zadruga. Nakon Maove reforme u Kini su uslijedile još dvije ruralne reforme. Druga, koja je provedena 1978. uvodi "sustav odgovornosti" koji dozvoljava poljoprivrednicima prodaju određenog postotka dobara te treća iz 2006. nazvana "New Socialist Countryside". Cilj te reforme je stvoriti naselja koja će spriječiti negativne posljedice urbanizacije te bi se umjesto gradova trebala graditi sela s implementiranim urbanim kvalitetama⁸.

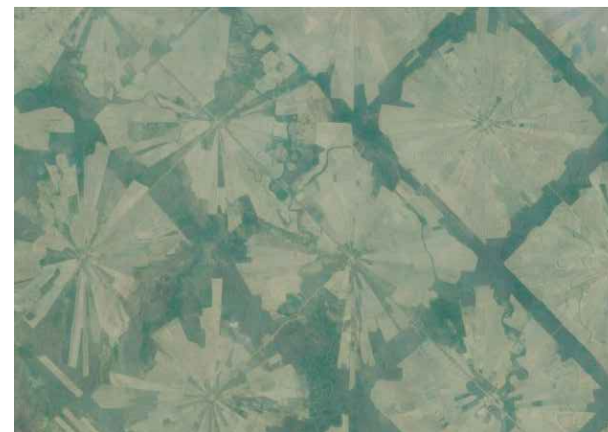
I u Europi politička djelovanja rekonstruiraju selo. Potrebe tržišta zahtijevaju bolju organizaciju teritorija i proizvodnje koja bi opskrbljivala europski urbani teritorij. Satelitska kontrola usjeva, preusmjeravanje rijeka, nasipanje mora, visoko strukturiran uzgoj poljoprivrednih proizvoda samo su neki od radikalnih alata kojima se služimo da gospodarenje odredim teritorijem polučim što bolje rezultate. Takav način gospodarenja doveo je do toga da je gotovo cijeli teritorij Europe na neki način urbaniziran i kontroliran. Sve to utječe na karakteristike stanovništva koj osim poljoprivrede dobiva i mnoštvo drugih djelatnosti kojima se mogu baviti. Sve veće potrebe stanovništva traže efikasnije rezultate proizvodnje što iziskuje nove pristupe gospodarenja ruralnim sredinama. Jedan od njih je i taj da lokalno stanovništvo sudjeluje u rješavanju svog problema sa stručnjacima koji imaju slična iskustva na širem području. Jedan od glavnih primjera je teritorij Švicarske koja je u jedom reljefno nepovoljnom položaju uspjela razviti izuzetnu prometnu infrastrukturu, međuovisnost teritorija i ekonomski balans te usprkos snažnoj kontroli i stabilnosti veoma se uspješno integrirati u najdinamičniju europsku ekonomsku zonu⁹.

S ciljem što boljeg gospodarenja usjevima, europski teritorij prolazi kroz različite faze reorganizacije zemljišta. Stara struktura rasporeda zemljišta koja je bila rahlija i često organskih i izlomljenih oblika, zamjenjuje se praktičnim ortogonalnim sustavom. Od osnutka Europske Unije, takvi procesi su konstantni. Na satelitskoj snimci vidimo razliku dva organizacijska sustava koja su u ovom slučaju podjeljena kanalom za navodnjavanje polja³.

NDVI sustav je najuspješniji sustav za brzo i jednostavno identifikiranje zelenih površina i njihova stanja. Putem satelita, pomoću tzv. vegetacijskog indeksa sustav prepoznaje vrste bilja, njihovu starost, prepoznaje oboljele biljke i vrijeme žetve. Ovaj sustav uvelike olakšava poljoprivredu te nekadašnje poslove koji su za veće površine zahtijevali i do stotinu ljudi, zamjenjuje pojedinac upravljajući sa svog pametnog telefona ili osobnog računala³.

Agrikulturne površine u blizini grada Santa Cruz u Boliviji su strukturirane na način da svaka jedinica u svom središtu ima malu zajednicu koja se brine o usjevima koji se radijalno šire oko njega te na granicama usjeva smješten je granični pojas prašume. Slični sustavi se pojavljuju i na lokacijama siromašnim vodom kao što je Saudijska Arabija i pojedini dijelovi SAD-a gdje su umjesto naselja u središnjem dijelu nalaze vodeni izvori kao centralni dio navodnjavanja svog agrikulturnog radijusa¹⁰.

Naseljima unutar zaštićenog područja Nyae Nyae u državi Nambi otvorila se mogućnost iznajmljivanja svog teritorija kao lovišta. Klijenti su imućni strani lovci koji plaćaju paušalnu pristojbu te ostavljaju meso, a sa sobom nose trofejne dijelove. Vrste i broj jedinki za ostrel kontroliraju vlasti. Velik broj naselja unutar središnje Afrike sudjeluje u CAMPFIRE programu gdje ruralne grupe prodaju pristup svojoj divljini u zamjenu za nešto od zarade programa¹¹.

Tascosa Feedyard u Texasu jedna je brojnih stočarskih farmi koje funkcioniraju na sličan način. Ova farma koja se bavi uzgojem tovnih krava u svom središtu ima veliku lokvu koja služi kao slivna točka fekalnih kanala raspoređenih po organiziranoj i kontroliranoj mreži stočarskih polja. Obzirom na kapacitet lokve, nagib i ostale tehničke stavke, ovisi veličina oklog obuhvata te samim time broj stoke koja se može uzgajati¹².

Luoyuan Bay u Kini jedna je od većih uzgajališta ribe i ostalih vrsta morskih organizama. To je popratilo i razvoj turizma u zaljevu gdje su ogromne strukture gospodarenja morem velika turistička atrakcija što je sve skupa popraćeno širokom ponudom restorana ribe i morskih plodova. Kina koja ima više od 3000 godina staru tradiciju ribljih farmi izrasla je u najvećeg proizvođača i potrošača ribljih proizvoda te proizvodi jednu trećinu ribljih i dvije trećine svjetske proizvodnje ostalih morskih prehrambenih proizvoda. Ovakve velike strukture nalaze se duž kineske obale, a obzirom na brojna zagađenja i pretjeranu eksploataciju ribe ovaj oblik gospodarenja očekuje brojne reforme¹³.

Iako nije vezan za poljoprivredne djelatnosti, solana na otoku Pagu je još jedan vid gospodarenja odnosno strukturiranja teritorija s ciljem iskorištavanja zatečenih resursa. Različiti resursi zahtijevaju adekvatne oblike gospodarenja te samim time stvarju određene teritorijalne strukture. Kamenolomi, riječne brane, solarne elektrane su samo neki od oblika koji zahtijevaju velike intervencije u reljefu.

Selo je i lokacija za ogromne komplekse i skladišta koja zbog svoje veličine obuhvaćaju velike površine, ali i troše velike količine energije. Server farme ili data centri su posljednji oblik ovog tipa gradnje koji se odvija na neurbaniziranim površinama. Obzirom na velike količine energije za hlađenje koje troši, Facebook uskoro počinje s gradnjom nove server farme na sjeveru Švedske čija bi lokacija uvelike umanjila utrošak energije. Na slici je prikazana sever farma tvrtke Amazon.com u McNary u Oregonu¹⁴.

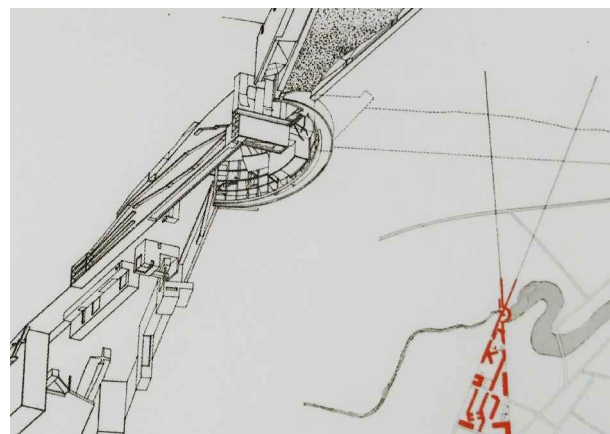

Različiti konteksti su omogućili arhitektima da ponude određene odgovore za konkretne situacije te su se kroz povijest ponudila različita rješenja. Neki urbanistički zahvati su pokušali jasno definirati granicu između sela i grada dok su drugi nastojali ta dva pojma pomiriti i približiti jedan drugom. Vernakularnu seosku arhitekturu uglavnom karakteriziraju suptilna rješenja, građena od "in situ" materijala te se kao takva uklapala u društvenu i kulturnu sliku mjesta koje je bilo održivo kako bi preživjelo.

VILLE NOUVELLE; OMA; Melun Senart, Francuska; 1987.

Projekt je dio natječaja za satelitski grad grada Pariza. Koncept projekta je određivanje zona koje će se "suzdržati od arhitekture", koji će se sačuvati od kontaminacije grada te štite originalni pejzaž i povijesnu baštinu. Na prostoru predloženo za gradnju smještaju se dva naselja, ali se u obzir uzima i postavljanje kampusa i biznis zone koji su ujedno i zona budućeg razvoja. Oni se postavljaju u vidu traka koje zajedno stvaraju arhipelag različitih prostora koji su okvir za buduću izgradnju¹⁵.

STITCH PLAN; Steven Holl; Cleverland, Ohio, SAD

Pet istih intervencija u obliku slova X, raspoređeno je po rubovima Cleverlanda. Urbanistički zahvat predstavlja granicu grada, sela i krajolika. Funkcijski je hibridnog karaktera. Sadržaji se smještaju unutar 2 uža kuta slova X. Unutar kuta koji se otvara prema gradu smiještena je teretana, kino dvorana, hotel i slični urbani sadržaji, dok kut orijentiran prema selu posjeduje sadržaje vezane za prirodu kao što su akvarij, mrijestilište riba i botanički vrt. Unutar osi koje čine formu slova X smještene su prometnice¹⁶.

Takva arhitektura je često služila kao uzor za različite arhitektonske i urbanističke intervencije u ruralnim, ali i urbanim sredinama. Konceptcija prostora, način gradnje materijali su se često interpretirali na suvremen način, a česta tema takvih intervencija bila je implementiranje određenih urbanih kvaliteta u ruralne sredine.

THE BOX; Ralph Erskine; Lissma, Švedska; 1942.

Jedno od autorovih prvih ostvarenje je kuća koju je sagradio vlastitim rukama od materijala koje je pronašao na licu mjesta. Šumska "kutija" ima 20 m² raspoređenih u dvije sobe. Južno pročelje je ostakljeno, ali ga u jednom dijelu prekida masivni kameni dimnjak, dok se na sjevernoj strani s vanjske strane nalazi spremište drva za ogrijev, a s unutarnje različita spremišta. Ova kuća predstavlja oblik minimalnog prostora za stanovanje koji je do detalja isprojektiran¹⁹.

HIŽA; Proarh; Kumrovec, Hrvatska; 2011.

Projekt predstavlja suvremenu interpretaciju tradicionalne zagorske hiže. Prostorno kuća ima tradicionalni sustav organizacije koji stvara zajedničku zonu 'ognjišta.' Prilaz kućici je napravljen od panjeva. Postojeći kameni postament kuće je zadržan, dok je nova terasa obložena drvenim podom i otvara se prema impresivnom Zagorskom krajoliku. Kao takva, hiža postaje 'organična', te se lako obnavlja sa postojećim lokalnim resursima i znanjem, diše i mijenja se s vremenom, stvarajući pritom zdravo okruženje za život. Inovativno korištenje slame u kombinaciji sa drvenom nosivom konstrukcijom, kubusom od stakla i aluminija, čini od ove skromne kuće jedan suptilan hommage bogatoj kulturi i naslijeđstvu Zagorskog kraja²⁰.

ARKTČKI GRAD, Ralph Erskine; Resolute Bay, Kanada; 1970.

Osim socijalnih komponenti, arhitekt se u ovom projektu bavi i istraživanjem rješenja građevina u klimatski ekstremnim uvjetima. Glavni element urbanizma naselja je zaštitni stambeni omotač koji čuva naselje od vjetera i otvara ga prema jugu. Po središtu naselja postavljena je glavna komunikacijska os na koju se kače glavni javni sadržaji: crkva, hokej dvorana, hotel, bolnica i škola. Između glavne osi i stambenog prstena je smješteno nekoliko tipologija stanovanja. Kuće imaju aerodinamične linije za razbijanje vjetera. Isprojektirane su racionalno kroz rad sa čelikom i drvom, a javne građevine su već prije izgrađene i donešene na lokaciju. Naselje je namijenjeno za 700 stanovnika¹⁸.

COUNTRYSIDE AS THE CITY; Christopher Lee; Zhengzhou, Kina; 2014.

Potaknuti naglim i brzim stupnjem urbanizacije te suočeni s brojnim njenim posljedicama, kineski arhitekti predlažu nekoliko rješenja čiji je cilj stvaranje novog sela. "New Socialist Countryside" bi trebao integrirati poljoprivredu i prirodu u naselje. Ovim se projektom, koji bi imao uvelike manju gustoću od gradova, nudio puno kvalitetniji oblik života. Osim različitih ruralnih aktivnosti zbog kojih se naselje i planira, ponuđene su brojne urbane kvalitete te se nastoji privući različite poduzetnike i umjetnike koji nisu striktno vezani za velike urbane sredine¹⁷.

SPIDERNETHEWOOD; Francois Roche; Nimes, Francuska, 2007.

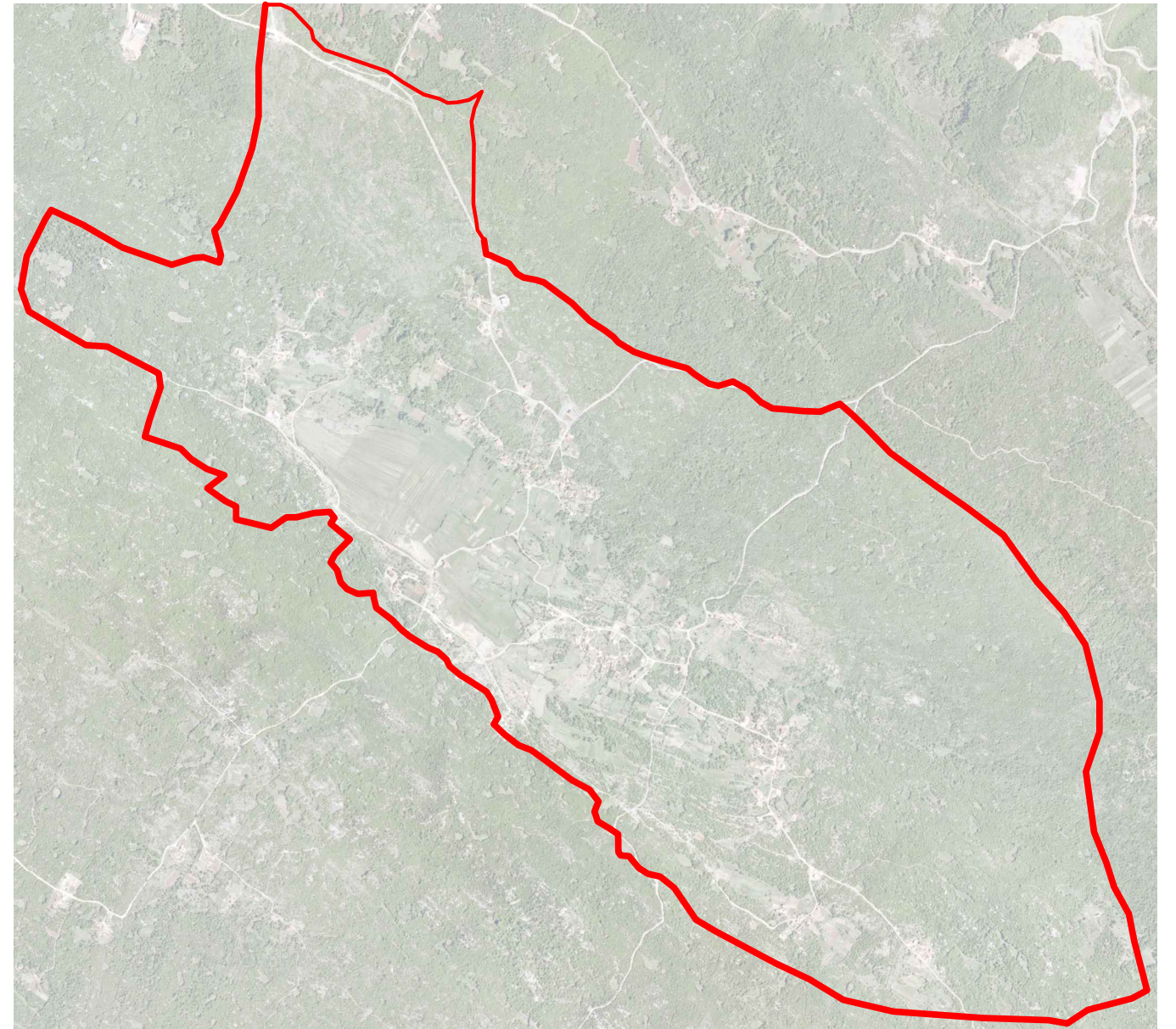
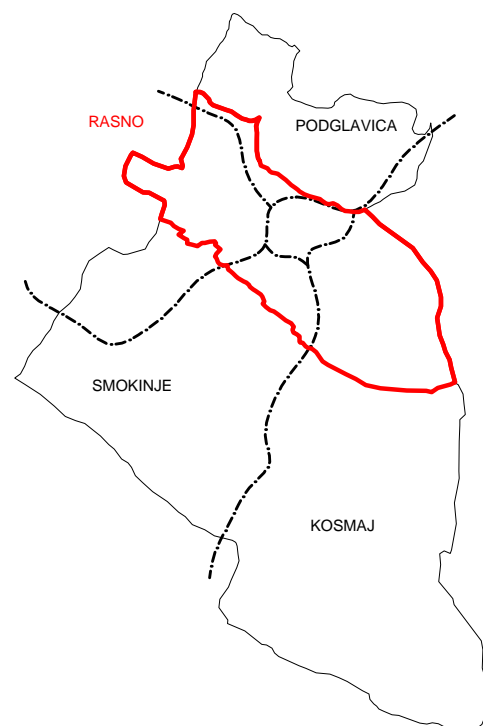
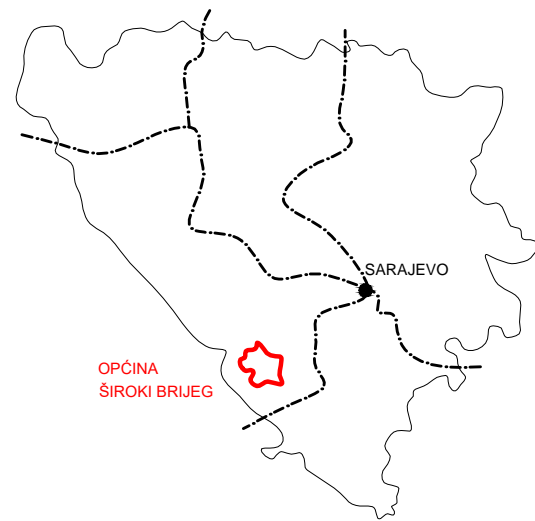
Kuća je sastavljena od tri prostorne cjeline: Velika zelena površina koja se ostavlja divlja i neuređena, prostor stambene kuće i vanjski prostor labirinta. Prostor labirinta je nastavak kuće na koji se kuća veže velikim otvrima. Labirint povezuje kuću s prirodom, ali i postavlja strogu granicu između prirode i korištenog prostora pomoću velike polipropilenske mreže u koju je labirint umotan. Na ovaj način je postignuta nejasna granica što je vanka, a što unutra te je kuća suptilna i izgubljena u zelenilu²¹.

POS STANOVI; Iva Letilović; Krapinske Toplice, Hrvatska; 2003.

Pri projektiranju građevine u Krapinskim Toplicama u konceptu i oblikovanju korišteni su elementi lokalne tradicionalne arhitekture. Tipološki, građevina je na razmeđu stambenog niza i višestambene zgrade. Stanovi, razloženi u polurazine, svaki sa zasebnim ulazom i većina njih s vrtom, sugeriraju male obiteljske kuće. Građevina volumenom asocira na golemi kozlec, gospodarsku zgradu autohtone seoske arhitekture. Galerija i potez balkona izražavaju temu ganjka, drvenog trijema duž pročelja, jednog od karakterističnih elemenata tradicionalne stambene arhitekture. Svi navedeni elementi preoblikovani su u skladu s današnjim vremenom i funkcijom. Tamnosmeđa boja na pročelju memorija je na drvenu arhitekturu ovog podneblja²².

Ovaj rad će obraditi selo Rasno. Selo je smješteno na jugozapadnom rubu općine Široki Brijeg u svom valovitom, tipično krškom području. Selo je sačuvalo autentični karakter malog pitoresknog hercegovačkog mjesta čije su se obiteljske kuće smjestile na obroncima ispod kojih se nižu obradiva polja. Nije doživjelo velike investicije niti su njegovu tradicionalnu formaciju narušili sažni tranzitni pravci koji su, na prvi pogled, jedini katalizator razvoja sela na ovim prostorima. Međutim, selo je doživjelo brojne promjene i prolazi kroz određene procese koji mjenjaju njegov karakter i stvaraju neku novu sliku malog hercegovačkog mjesta. Na ovom teritoriju su se i prije odvijali različiti procesi. Neki su davno završili dok drugi još uvijek traju, a neki tek počinju. Svi su oni oduzimali i davali određene vrijednosti mjestu koje je od 1468., kada se prvi put spominje, ostaje samo selo¹. Ovaj će rad analizirajući teritorij sela Rasna te pokušati ustanoviti neke njegove karakteristike zbog koji je Rasno opstalo kao tradicionalna sredina i ustanoviti neke nove uzrokovane različitim trendovima urbanizacije, tržišne ekonomije, društvenih promjena, ali i različitih prirodnih procesa.

Administrativno, selu Rasnu pripadaju i zaselci Podglavica, Kosmaj, Smokinje i Njive. Ipak, oni u ovom radu neće biti obrađeni.

Za Rasno možemo reći da je tipično hercegovačko mjesto koje često može potvrditi i uvriježne stereotipe o Hercegovcima kao tamnim i visokim ljudima čija su se naselja smjestila po krškom reljefu, gdje uzgajaju duhan i voze dobre automobile. Ta recentna slika o Hercegovcima je produkt različitih kretanja u koja su počela u bivšoj državi. Sve te trendove kao i starije povjesne procese, Rasno kao i svako drugo mjesto, filtriralo je i na njega su imale svoj karakteristični utjecaj koji su kroz povijest stvorili njegov autentičan identite.

POVIJESNE ETAPE:

Iliri su na ovom području boravili oko 1200. pr. Kr. o čemu svjetoče brojne grobne i utvrđne gomile. Na području Rasno ima 12 gomila, nalaze se gomile u dva velika visinska smjera: južno ispod Rašanjskog polja i sjeverno iznad zaselka Podglavica. Najveće gomile su: Gomila iznad Baračevih kuća (Podglavica) i Gomila (Dračevac) ispod rašanjske škole². Iliri na tom predjelu žive i za vrijeme rimske vlasti, a glavna svjedočanstva njihova djelovanja su prapovijesne gradine te nekoliko izvora vode koje su aktivirali.

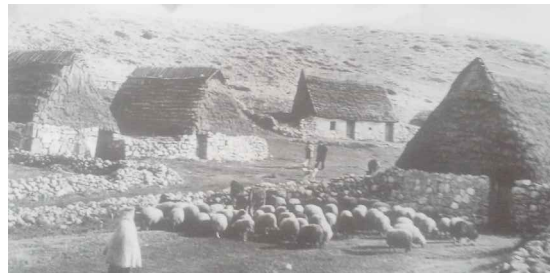
U Srednjem vijeku na ovom području vladala je plemićka obitelj Bilošević, za čije vladavine mjesto dostiže svoj vrhunac razvoja. Biloševići su imali veliko imanje koje se protezalo od "vode do vode" odnosno rijeke Ugrovačke smjštene podono Širokog Brijega do potoka Mlada u Vitini. Središte im je bilo na sjevernom dijelu Rasna- Podglavica gdje je smještena jedan od najznačajnijih nekropola na ovim prostorima na kojoj su, sudeći po veličini stećaka i ukrasima na njima, pokopani upravo pripadnici obitelji Bilošević³.

Padom Hercegovine 1482. pod tursku vlast uspostavlja se spahijski sustav popraćen visokim porezima i tzv. "dankom u krvi" koji je podrazumijevao odvođenje djece iz kršćanskih obitelji u svrhu novačenja. Takva situacija natjerala je brojne mještane na zbijgove i iseljenja, a one koji su ostali na čuvanje i prkaticiranje religijskih običaja u tajnosti. U ovo vrijeme Rasno se javlja i u pisanim dokumentima, pod nazivom Hrasno kao mjesto s bogatom hrastovom šumom⁴.

Pred kraj turkse i početkom austrougarske vlasti koja počinje 1878. godine budi se lokalni kulturni i gospodarski razvoj. 1872. je upostavlja Župa Rasno u čijem je sustavu bilo nekoliko okolnih sela. Također, angažmanom fra Didaka Buntića, figure koja ja zaslužna za promicanje obrazovanja u Hercegovini, 1905. godine s radom počinje i Narodna/pučka škola što obilježava službeni početak obrazovanja u ovom mjestu. Obzirom da je bila jedna od četiri narodne škole na širokobriješkom području, njoj je kao i župnoj crkvi gravitirao velik broj školaraca iz okolice. U ovo doba također dolazi i do velikog poljoprivrednog procvata. Razvoj različitih kultura kao što su vinova loza i pčelarstvo te razvojem prometne infrastrukture aktivira se stočarstvo koje omogućuje odvođenje stoke na ispašu u više krajeve. Ovo razdoblje također karakterizira početak bavljenje uzgojem duhana⁵.

Razdoblje države Jugoslavije karkateriziraju brojna iseljenja uzrokovana političkim pritiscima, siromaštva kraja i manjkom industrije. Jedna od glavnih gospodarskih grana i dalje ostaje poljoprivreda, posebno uzgoj duhana čija je distribucija bila kontrolirana i stabilna. Osim duhana aktivno je bilo i prikupljanje aromatičnog bilja, vinogradarstvom, proizvodnjom vapna („klačine“), te stočarstvo s ljetnim odlaskom na ispašu na područje Bličinja gdje brojni seljanji i danas imaju svoja imanja⁶.

Današnje vrijeme karakteriziraju različiti infrastrukturni zahvati s ciljem sprečavanja iseljenja i aktivacije gospodarstva. Osim gradnje Rasno postaje podobna lokacija za različite kulturne, društvene i ekonomske aktivnosti koje će biti razrađeni u sljedećim poglavljima⁷.

Svakako, jedna od glavnih karakteristika mjesta koja su se mijenjala kroz razdoblja je i njegov jezik. Uz specifični naglasak u kolokvijalnom jeziku našao se i velik broj posuđenica, posebno iz njemačkog (*šlauf, tašna*) i turskog jezika (*avlija, kapija, ajvan*), a brojna imena teritorija upućuju na njegovu povezanost s lokalnom florom i faunom (*Vranjak, Golubinka, Kaduljevica*). Kroz povjest su se također prepričavale brojne priče i legende koje i danas opstaju u usmenom obliku.

ELEMENTI IDENTITEA:

Stećci su jedni od najstarijih i najjednostavnijih identiteta mjesta. Isklesani u kamenu, čiste forme i poneki s nekim od karakterističnih znakova (sunce, polumjesec, zvijezda, rozeta). Smješteni su na nekoliko lokaliteta u mjestu, uz cestu pružajući tako prolaznicima srednjovjekovnu sliku mjesta koja je za vrijeme turske vlasti bila skromna i čista. Osim što mjestu daju kulturni i povjesni identitet, daju mu i dozu mističnosti. U mjestu je sačuvan i specifično obrađen reljef brda s kojeg se obrađivao i odvlačio kamen za stećke tako da je vidljiv cijeli proces obrade.

Jedna od najznačajnijih povijesnih osoba je književnik Ivan Sopta (Softa) rođen 1905. Kroz svoju životnu patnju popraćenu Prvim svjetskim ratom, velikom gladi koja zahvaća Hercegovinu u prvim godinama rata, Sopta se razvija duhovno i intelektualno. Hercegovačko selo uvodi u suvereno tematsko područje hrvatske književnosti te obrađuje njegove probleme za vrijeme Prvog svjetskog rata. Bio je književnik iznimna socijalnog naboja, ali i snažnoga hrvatskog i antikomunističkog opredjeljenja. Neki od njegovih značajnih djela su romani "Na cesti", "Dani jada i glada", "Nemirni mir". Osim romana pisao je i pripovijesti, književne kritike, eseje, reportaže, komentare i pjesme. Svoj životni put koji se iz Rasna nastavio u Slavoniji i Zagrebu, okončao je na Bleiburškom polju 1945. U njegovu čast Pučka škola se od 2001. naziva Spomen škola Ivan Sopta te je u njoj neposrednoj blizini postavljen i spomenik piscu⁸.

Većina hercegovačkih običaja, kulturnih događanja i okupljanja vezani su za crkvene običaje. To je rezultat dugog razdoblja u kojemu je Crkva bila utočište za vrijeme teških vremena, počevši od turske vlasti pa do danas. Osim u svoje potrebe župe su često ulagale i u infrastrukturne zahvate mjesta u kojima su bile smještene. Tako se osim u religijskom pogledu, razvio povjerljiv odnos mještana i lokalnih župnika. Ono što je karakteristično za rašanjsku župnu crkvu je kamena gradnja. Od osnutka župe (1872) u njoj djeluju isključivo franjevci, a posvećena je sv Franji Asiškome. Samim time, sv Franjo koji je zaštitnik prirode i životinja, zaštitnik je i sela. U materijalnom smislu, crkva je jedina kamenom zidana crkva u općini te je građena u neoromaničkom stilu⁹.

Glavna karakteristika svakog krškog reljefa je kamen. On je problem i rješenje. Stvara velike napore kada se stvaraju i obrađuju polja, zbog njega je teren teško savladati i zbog njega se ljeta čine vruća, a zime hladnije. Obzirom da ga ima u izobilju, marljive ruke su iz njega stvorile svoje domove, suhozide s ciljem zaštite usijeva i kućanstava, obrubili bunare i pravili stećke, a danas se korištenje kamene najviše očituje u gradnji i obradi spomenika te kao dekorativni element stambene arhitekture. Lokalni je simbol teškog života.

Voda je svakom krškom reljefu dragocjna. Prema njenoj zastupljenosti čovjek je birao gdje će se naseliti te je morao gospodariti njome da bi imao potrebne količine. Rasno se smjestilo na specifičnom položaju gdje su se našli brojni izvori a mnogi od njih su otkriveni još u rimsko doba. To potvrđuje i činjenica da je rašanjski bunar Studenac bio jedini izvor vode za vrijeme velike gladi 1915-16. godine. Brojni bunari, zdenci, lokve su u prošlosti služili kao mjesta za opskrbljivanje domaćinstva, napajanje stoke i bile su katalizator poljoprivrede na toj specifičnoj lokaciji¹⁰. Rašanjsko polje koje je dobar dio godine poplavljeno, privlači i brojne vrste ptica. Povodom otvaranje lokalne vodovodne mreže 2016. godine podignut je i spomenik "Žena s burilom".

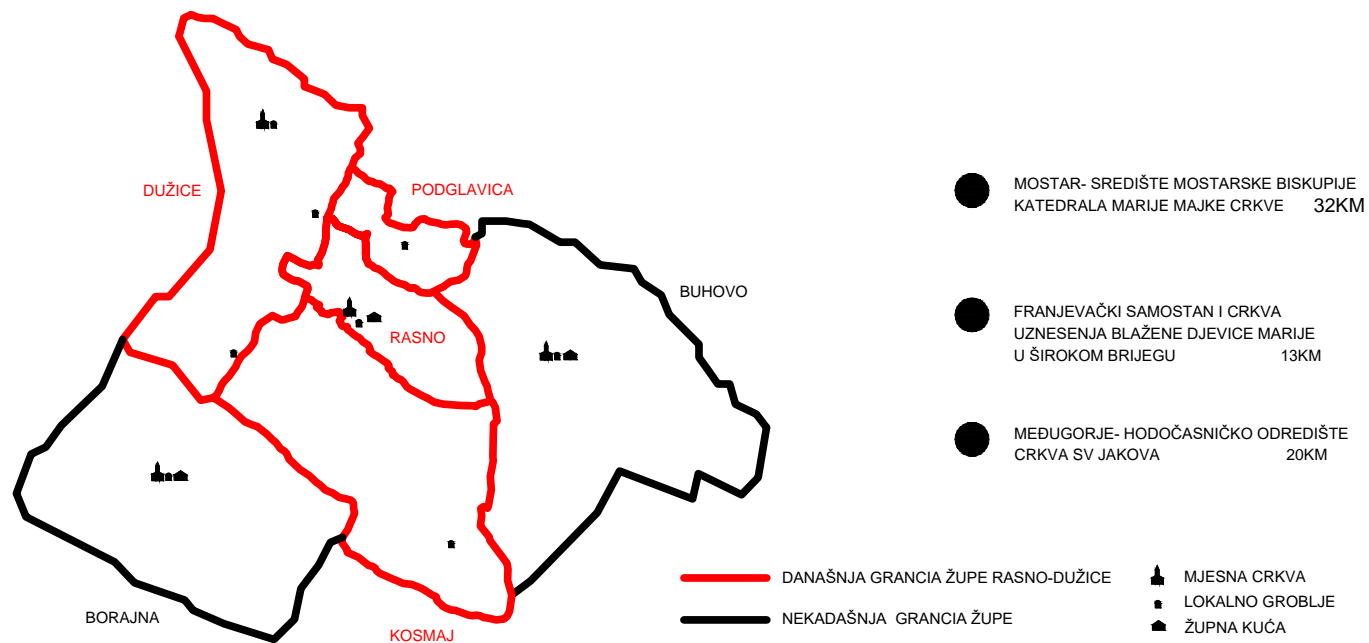
Prepoznavši pogodnu klimu, a kasnije i kvalitetu samog hercegovačkog proizvoda, Austro-Ugarska je uvela uzgoj duhanske kulture. Kao jedna od glavnih kultura koja je obilježila ovaj kraj. Uzgoj "Žutog zlata" je prehranjivao nekad velike obitelji i nije bilo domaćinstva koje se njime nije bavilo. Izuzetno povoljna klima je omogućila uzgoj duhana vrhunske kvalitete što su prepoznale prijašnje vlasti te su otvaranjem duhanskih stanica koje su otkupljivale uzgojeni duhan održavale njegov visoki položaj u poljoprivrednim gospodarstvima.

Rasno je smješteno u županiji Zapadnohercegovačkoj kao jedno od sela općine Široki Brijeg koji je ujedno i središte županije. Tercijarni je centar općine što znači mora imati područnu školu, mjesnu zajednicu te minimalno 1000 stanovnika. To također znači da ima funkciju fokusiranja raštrkanih brdskih naseljenim mjestima, izvan bitnijih prometnih pravaca, ujedno uz sprječavanje daljnjeg širenja izgrađenih područja dublje u krajolik¹². Smješteno je na samom rubu općine Široki Brijeg te graniči sa tri susjedne općine (Čiluk, Ljubuški i Grude) i jednom susjednom županijom (Mostarsko-neretvanskom).

Rasno je također sjedište župe Rasno osnovane 1872. godine. U početku je župa obuhvaćala više sela što se vremenom mijenjalo. Župa je također djelovala i u vrijeme turske okupacije ovih krajeva i prvi se put spominje 1668. godine. Međutim kasnije je bila ukinuta¹¹.

Međugorje, mjesto hodočašća

Široki Brijeg, društveni centar

Posušje, noćni život

Makarska rivijera, ljetovalište

Široki Brijeg, poslovni centar

Imotski, administrativni centar za RH pitanja

PK Blidinje, vikend turizam

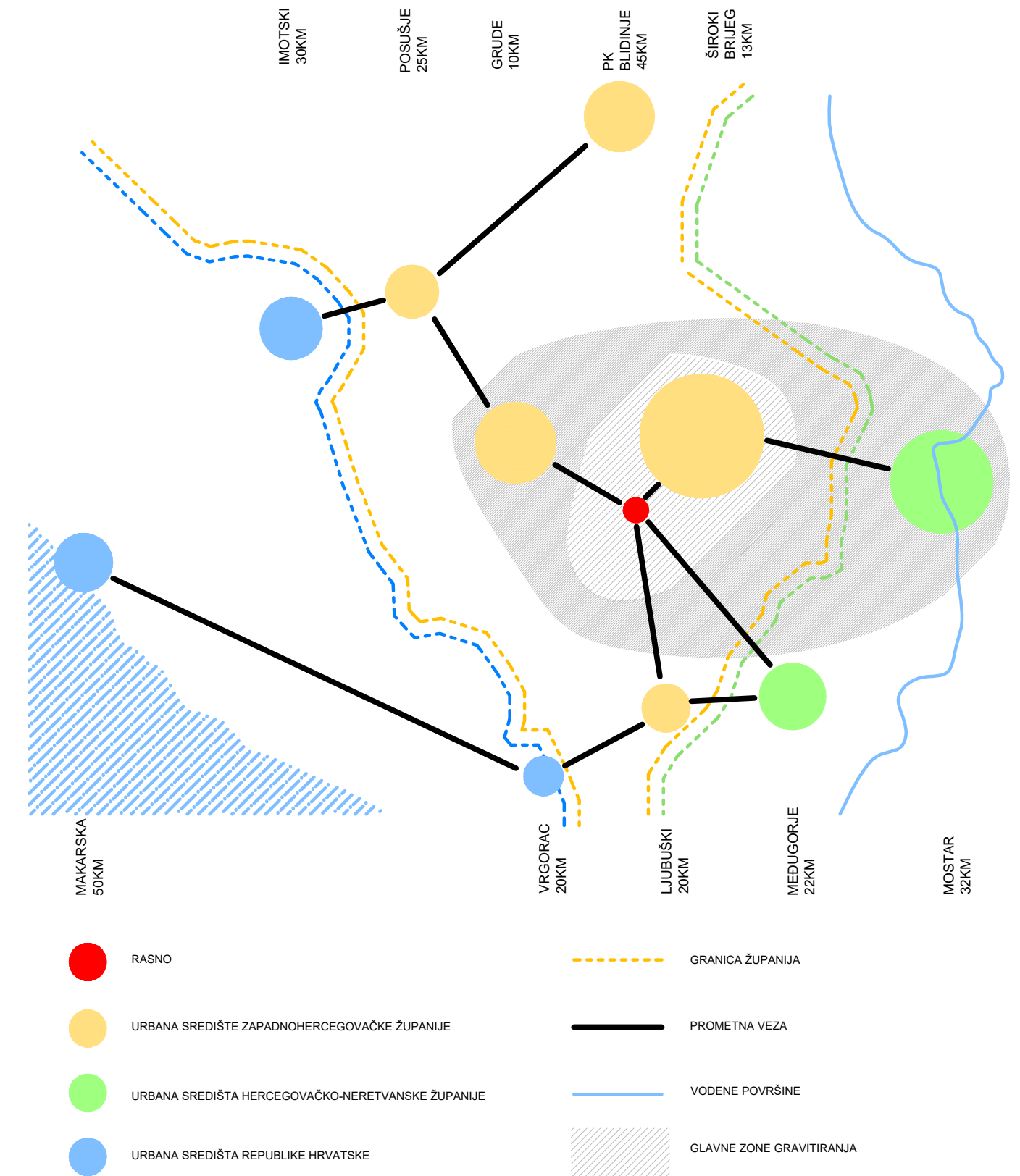
Široki Brijeg, obrazovni centar

Mostar, obrazovni i komercijalni centar

Zbog karakterističnog pomanjknja sadržaja u seoskoj sredini, ali i zbog različitih interesa, mještani gravitiraju okolnim urbanim centrima, ponajviše Širokom Brijegu kao svom administrativnom središtu. Osim administrativnih razloga, mještani posjećuju okolna mjesta iz komercijalnih, rekreativnih, turističkih, religijskih i zabavnih sadržaja. Osim Širokom Brijegu, gravitira se okolnim gradovima: Grude, Ljubuški, Posušje, ali i hercegovačkom najvećem središtu Mostaru.

Osim prema hercegovačkim krajevima, uobičajeno je i kretanje prema hrvatskim gradovima Vrgorac i Imotski koji su najbliži gradovi na teritoriju matične zemlje stanovnika Rasna. Također se putuje i prema Makarskoj rivijeri koja je popularno ljetovalište mještana.

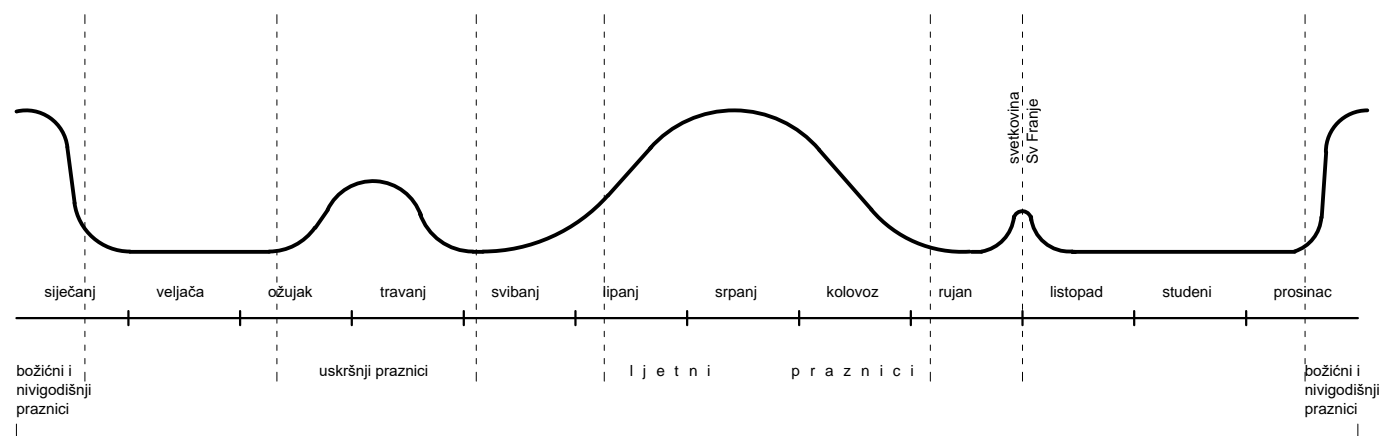

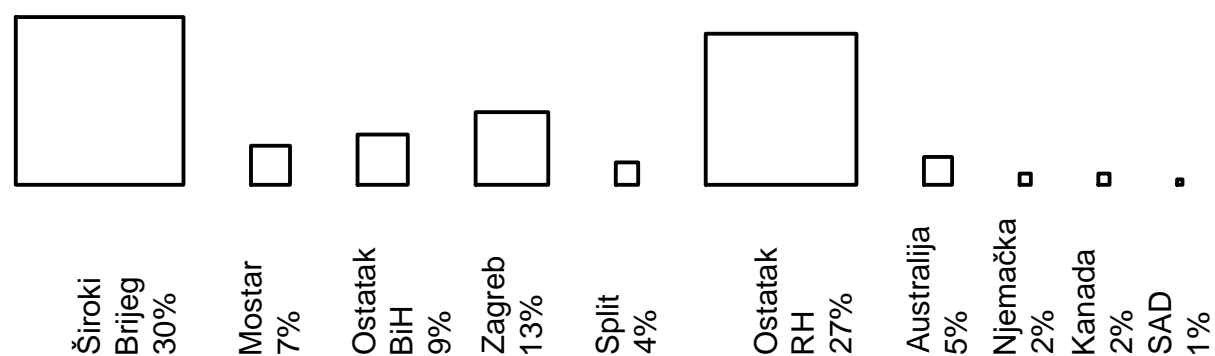
Lokalno stanovništvo čine isključivo Hrvati. Početkom turske vlasti počinje i iseljavanje stanovništva koje traje sve do danas. Iako se stanovništvo konstantno iseljava, visoka stopa nataliteta uspješno nadoknađuje gubitke. 70-ih godina jačaju iseljenički valovi u selima na ovim prostorima koji prestaju završetkom Domovinskog rata kada se dobar dio stanovništva vraća u svoja sela nakon čega ponovno sljedi snažan iseljenički val¹³.

Unatoč iseljeničkim valovima koji jačaju i slabe, proteklih godina, a natalitet nije više tako visok, Rasno ipak bilježi manji pad stanovništva od ostalih tercijarnih sektora u općini. Razlog tome su različiti migracijski trendovi. Osim što se nemali broj mladih ljudi odlučuje za život i gradnju vlastitih kuća u Rasnu, bilježe se i trendovi povratka mladih ljudi koji su Rasno napustili kao djeca ili čiju su roditelji napustili Rasno. Osim toga bilji se i povratak starijih generacija koje su završivši svoj radni vijek u inozemstvu te su odlučili svoju mirovinu uživati u Rasnu.

Još jedna karakteristika lokalnog stanovništva je to što se ono povećava za vrijeme određenih praznika i ljetnih mjeseci kada stanovnici koji su napustili mjesto zbog poslovnih prilika, odluče svoje odmore provesti u Rasnu.

Graf kretanja stanovništva u periodu od godine dana

Prikaz postotka "privremenog" iseljavanja pojedinaca i obitelji iz Rasna u periodu od 1945.-1991. ¹⁴

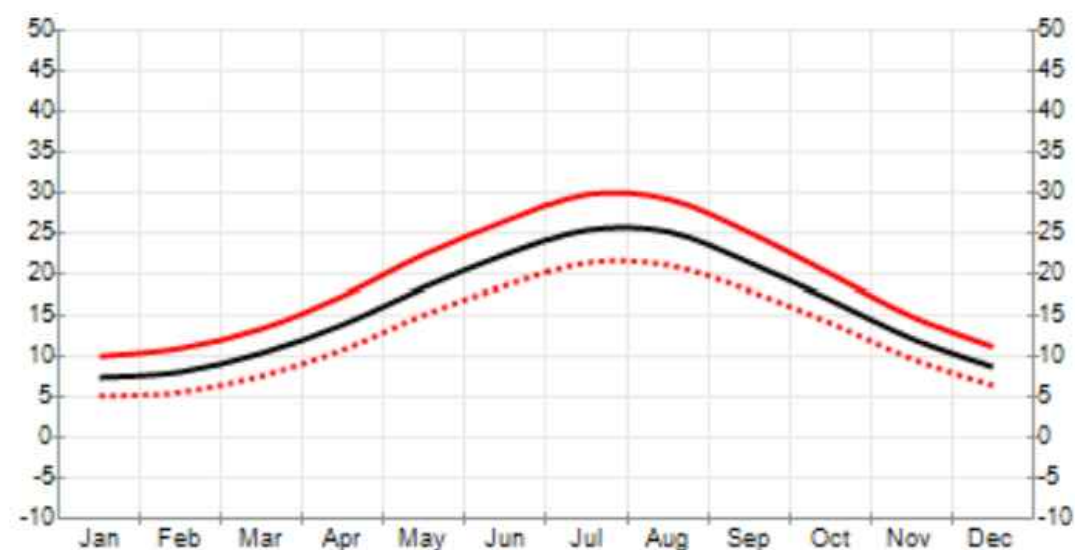
IME NASELJA	BROJ STANOVNIKA 1991.	BROJ STANOVNIKA 2013.	BROJ KUĆANSTAVA 2013.	BROJ STANOVA 2013.	ČLANOVI/ KUĆANSTVO
ŠIROKI BRJEG-općinski centar	5039	6426	1768	2053	3.6
TRN- okolno naelje Širokog Brijega	1274	2545	626	752	4.1
LJUTI DOLAC- sekundarni centar općine	1496	1510	431	523	3.5
RASNO- tercijarni centar općine	779	658	165	196	4.0

Usporedba broja stanovnika općinskog centra Širokog Brijega te jednog njegovog oklonog naselja i po jednog njegovog sekundarnog i tercijarnog centra¹⁵.

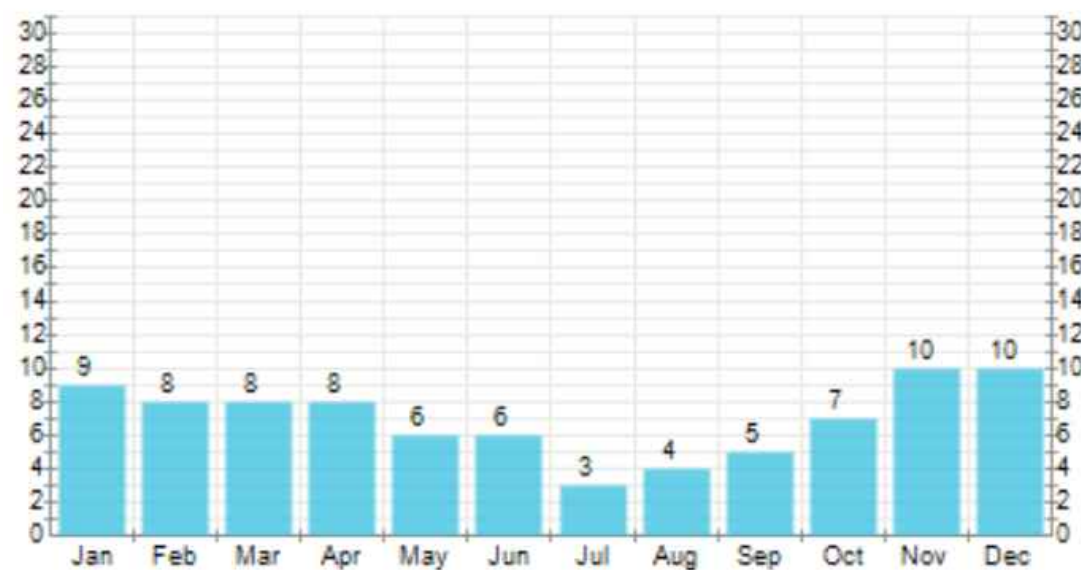
Po prostornom smještaju, selo spada u takozvanu nisku Hercegovinu (do 500m nadmorske visine), a obuhvaća 130 ha. Najniža točka u selu je Rašanjsko polje na 344 m, a najviša Gomila (Podglavica) na visini 481 m. Mala brda kao i zaravni obiluju manjim i većim jamama, a rijede pećinama. Od njih je svakako najpoznatija pećina u Rašanjskom polju. U ovom kršu još nalazimo dva izvorna reljefna oblika kraških područja, a to su škrape i kamenice. Brdo Magovnik 550 m i brdo Trtla 690 m zatvaraju utjecaj hladnog sjevera, a mali brežuljci s juga otvaraju utjecaj sredozemlja. Od mora (Drvenik) zračnom je crtom Rasno udaljena oko 27 km. I ljeti i zimi osjeća se blizina Jadrana pa je podneblje blago, a zrak čist kao čisto.

Srednja temperatura u siječnju nije niža od 0 C, a velikim dijelom je do 5 C, i s visokim ljetnim temperaturama, s godišnjim prosjekom od oko 20C.

Zračne oborine godišnje su obilne (u jesen i proljeće), ali su neravnomjerno raspoređene. Suha i žarka ljeta pogoduju razvitku glavnih kultura - duhanu i vinovoj lozi, a u jesen i proljeće voću i povrću. Oborine pa i podzemne vode pune velik broj davno postavljenih bunara i zdenaca koji često imaju vode i za vrijeme najvećih vrućina. Mrazevi su vrlo rijetki¹⁶.

Godišnja temperaturna oscilacija. Crna srednja crta predstavlja prosječnu godišnju temperaturu dok gornja najvišu, a donja najnižu godišnju temperaturu¹⁷.

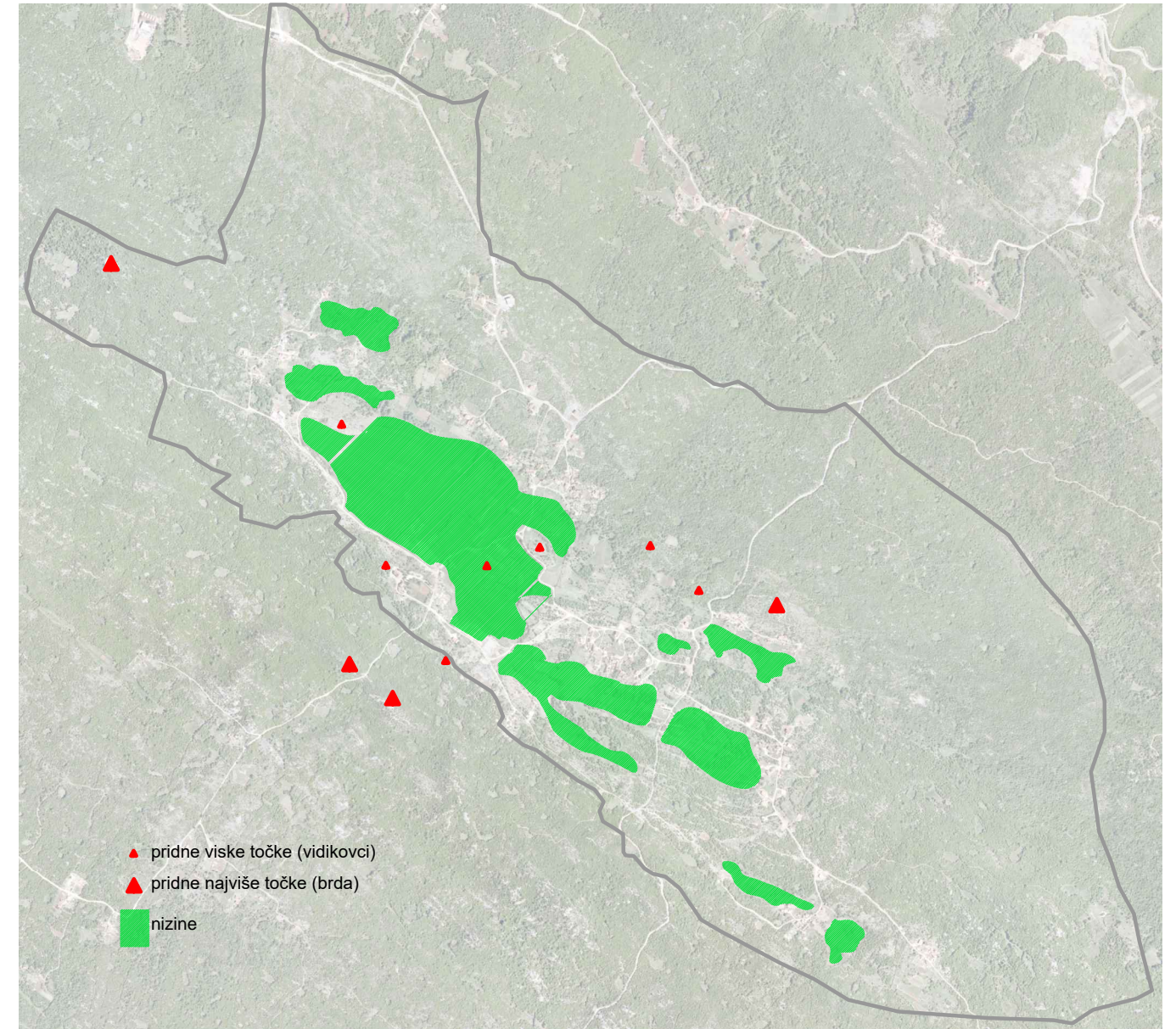
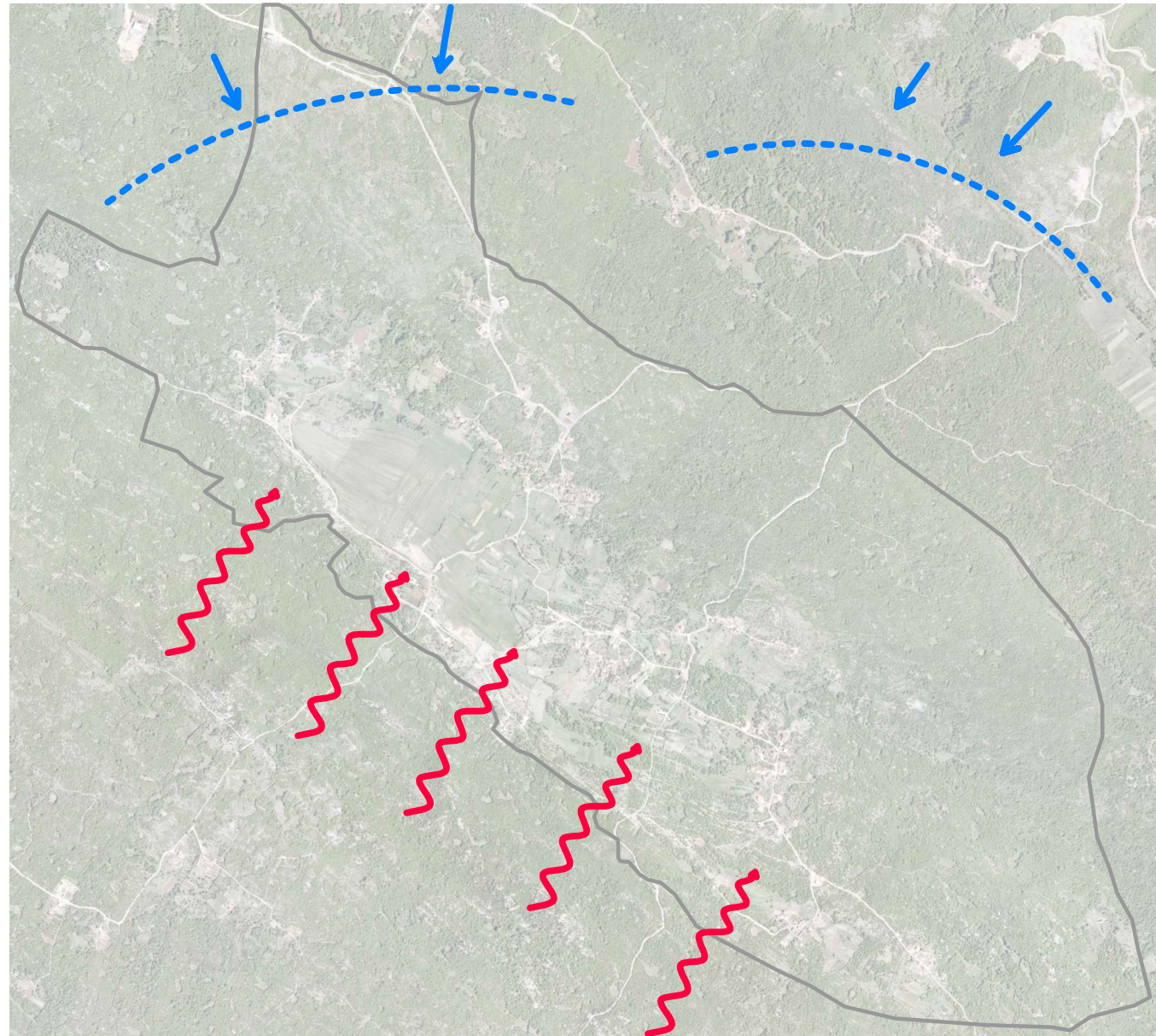

Prosječna godišnja količina padalina u milimetrima ¹⁷.

Utejecaj hladnog zraka sa sjevera
spriječen viskim brdima

Niski brežuljci otvaraju
utjecaj Sredozemlja.

Brda

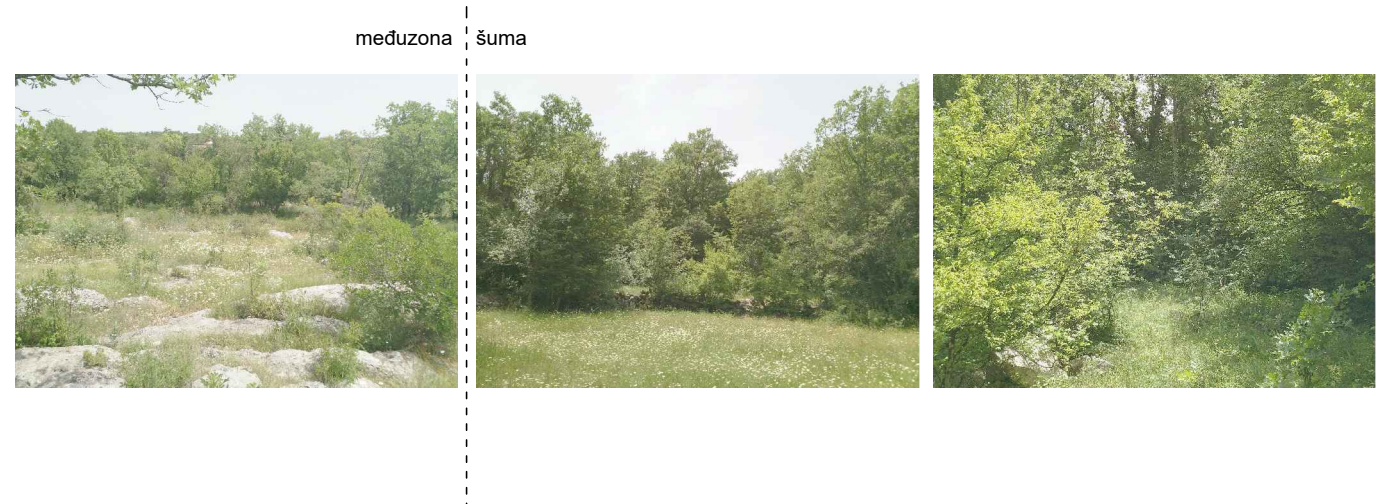
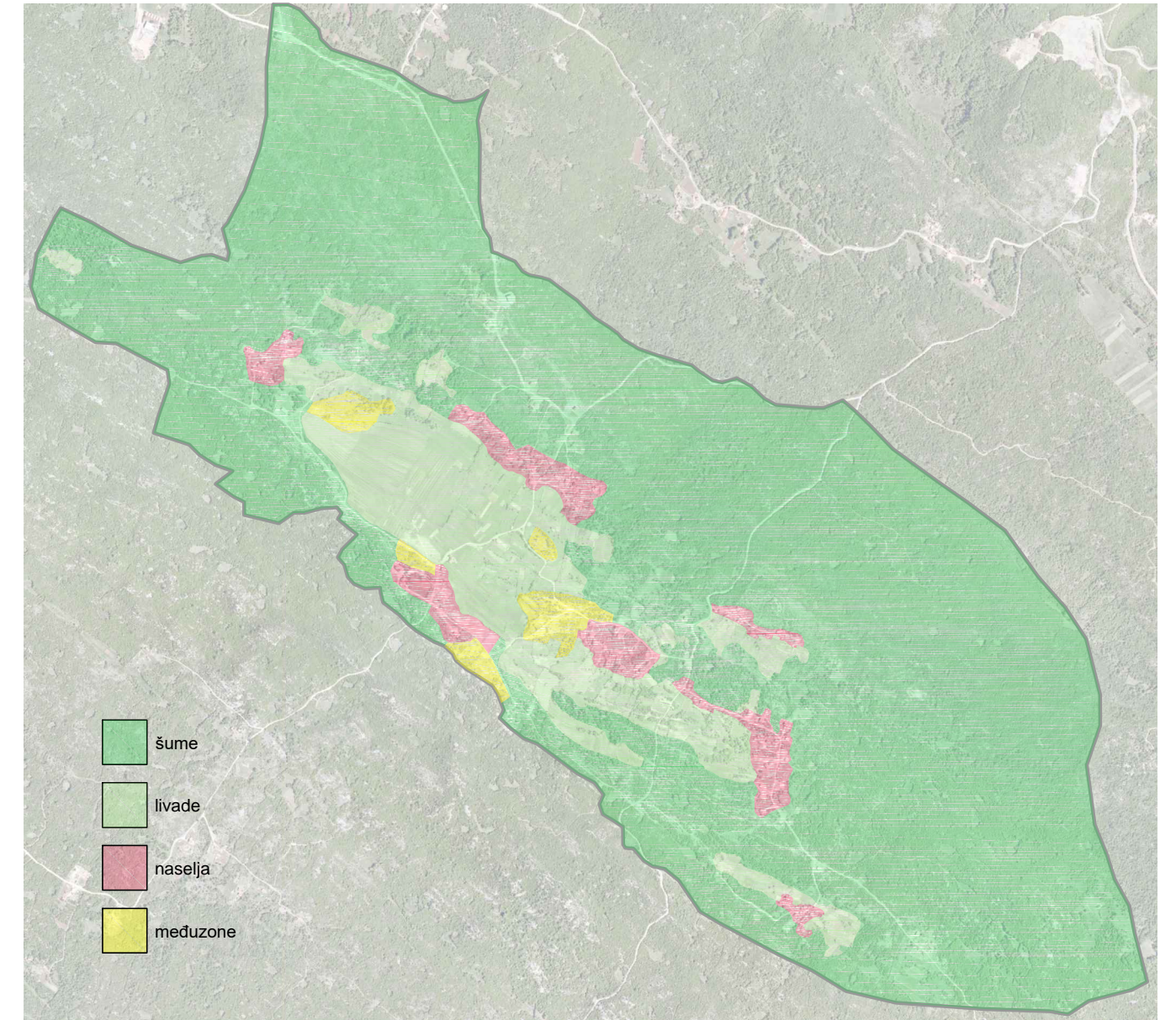
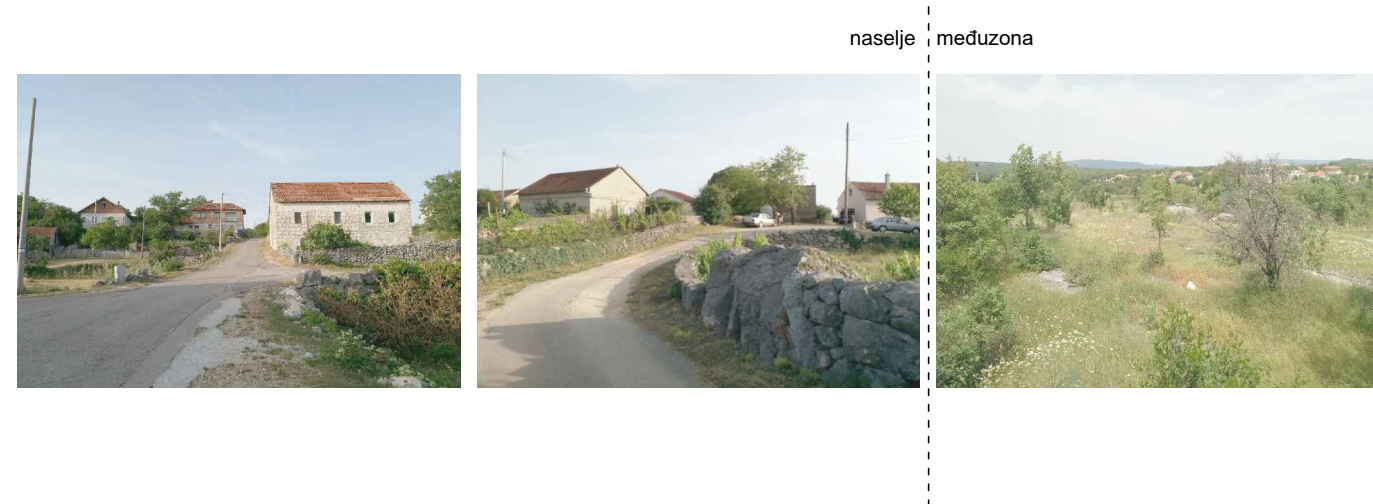
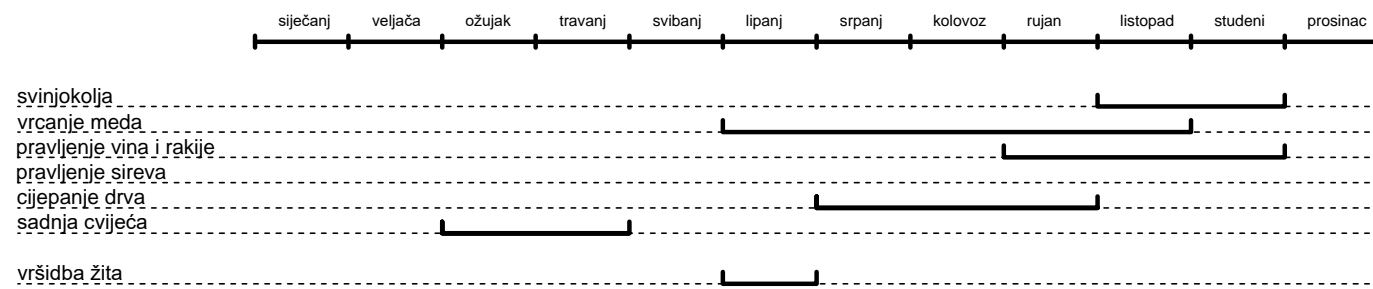
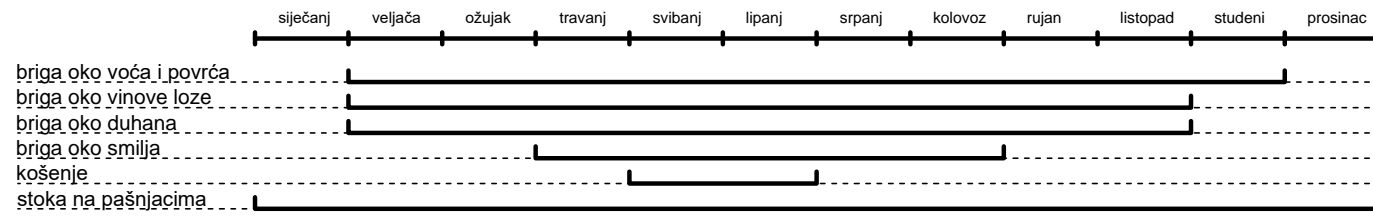
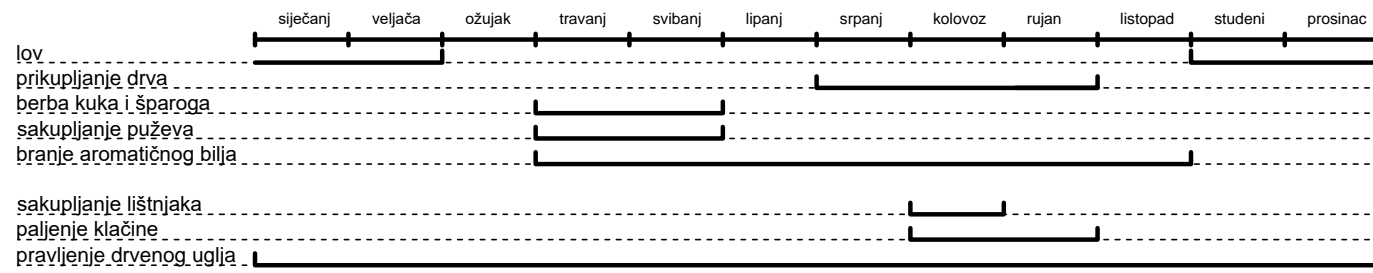

Nizine

Tri karakteristična tipa teritorija za seoski kraj su šume, obradive površine i naselja. Svaki od njih karkakterizira oblik gospodarenja tim teritorijem te biljni i životinjski svijet. Svaki od njih ima svoja pravila ponašanja s ciljem kvalitetnog suživota čovjeka i krajolika. Pravila ponašanja određuje priroda. Različite aktivnosti ovise o izmjenama godišnjih doba, količini padalina i ostalim klimatskim oscilacijama.

Napretkom tehnologije, urbanizacijom te na koncu promjenom načna života, neki su običaji potpuno zamrli te o njima svjedoče stariji mještani sa svojim pričama iz djetinjstva. Uzrokovano istim utjecajima, također su se stvorile prijelazne zone. Te zone su smještene u blizini naselja, nisu obrađene i nisu obilježene posebnim intervencijama, ali nisu ni dovoljno obrasle da bi ih se definirale kao šumske površine. Na njima se ne odvijaju nikakvi scenariji. Analizirat ćemo sva tiri teritorija na način da ćemo prikazati aktivnosti koji se na njima odvijaju, aktivnostima koje su se odvijale, te analizom biljnog i životinjskog svijeta.

Hrast cer, *Quercus cerris*

Jasen, *Fraxinus excelsior*

Grab, *Carpinus betulus*

Zec, *Lepus (Eulagos) europaeus*

Miš puh, *Muscardinus avellanarius*

Vepar, *Sus scrofa*

Crveni drijen, *Cornus mas*

Bagrem, *Robinia pseudoacacia*

Divlja jabuka, *Malus sylvestris*

Lisica, *Vulpes vulpes*

Kuna zlatica, *Martes martes*

Jazvac, *Meles meles*

Sipurika, *Rosa Canina*

Kupina, *Rubus ulmifolius*

Tilovina, *Laburnum anagyroides*

Kos, *Turdus merula*

Sivi ždral, *Grus grus*

Vrana, *Corvus corone*

Orah, *Juglans regia*

Crna murva, *Morus nigra*

Smokva, *Ficus carica*

Crvenač, *Erithacus rubecula*

Suri orao, *Aquila chrysaetos*

Vrabac, *Passer domesticus*

Kuke, *Dioscorea comunnis*

Čempres, *Cupressus sempervirens*

Masiačak, *Taraxacum officinale*

Zelembać, *Lacerta viridis*

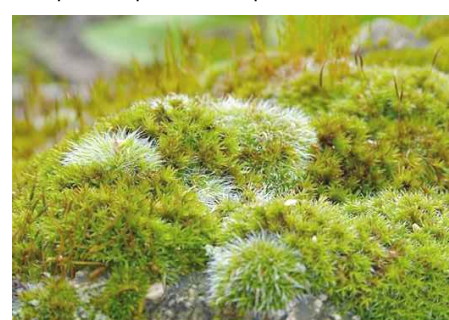
Čančara, *Testudo hermani*

Poskok, *Vipera ammodytes*

Mak, *Papaver somniferum*

Mhovina, *Bryophyta*

Smilje, *Helichrysum italicum*

Pjegavi daždenjak, *Salamandra salamandra*

Gatalinka, *Hyla arborea*

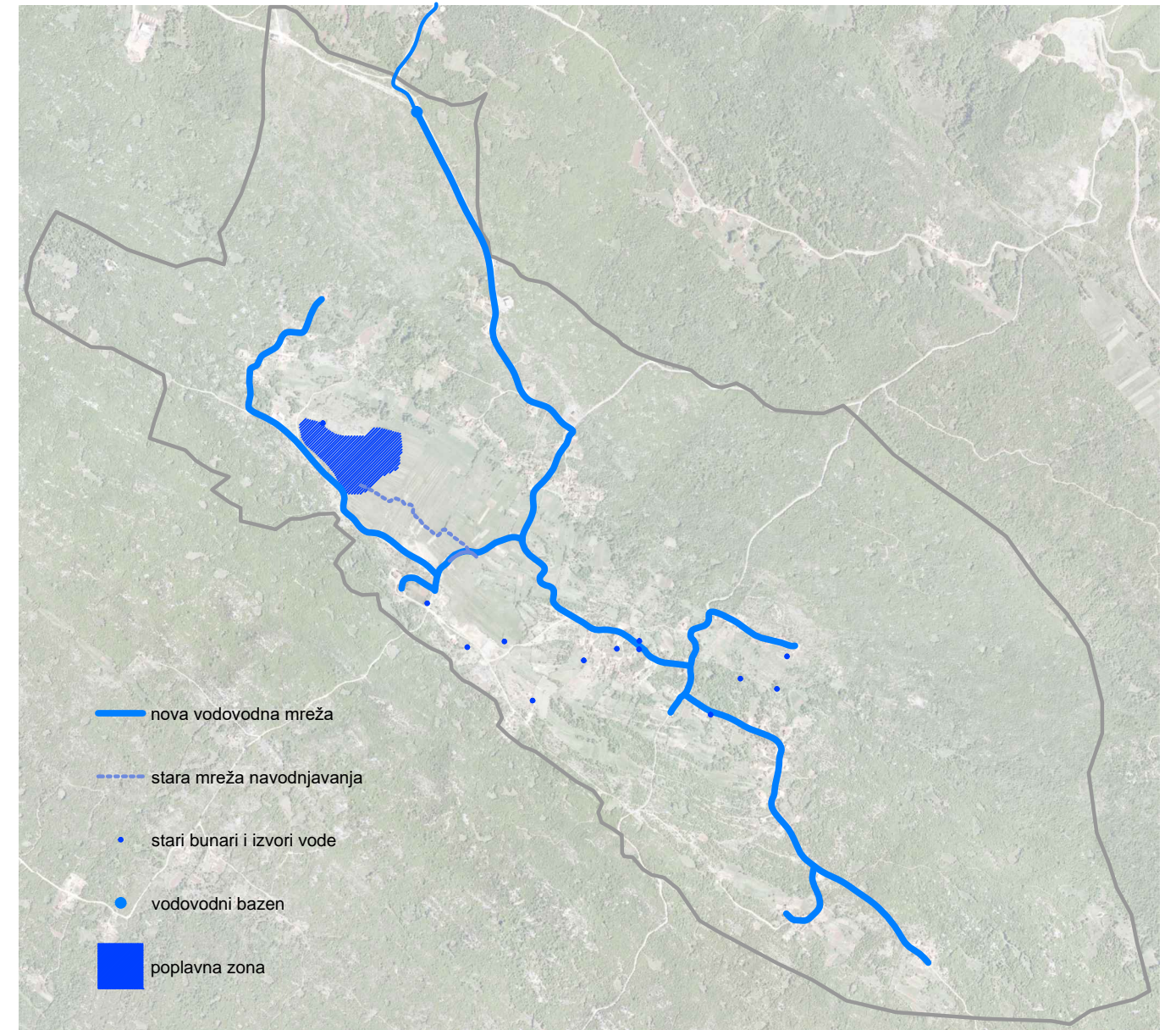
Smeđa krastača, *Bufo bufo*

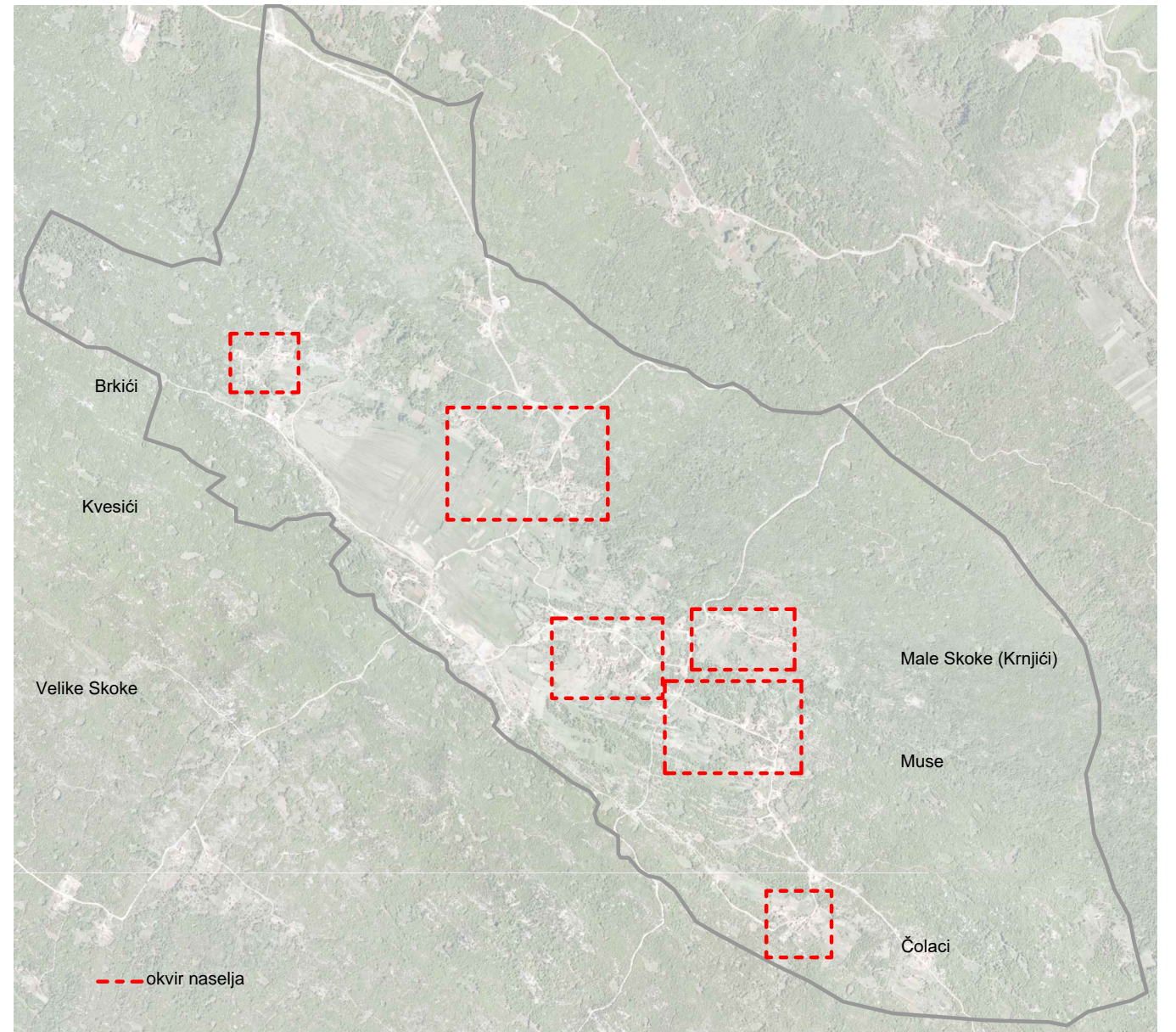
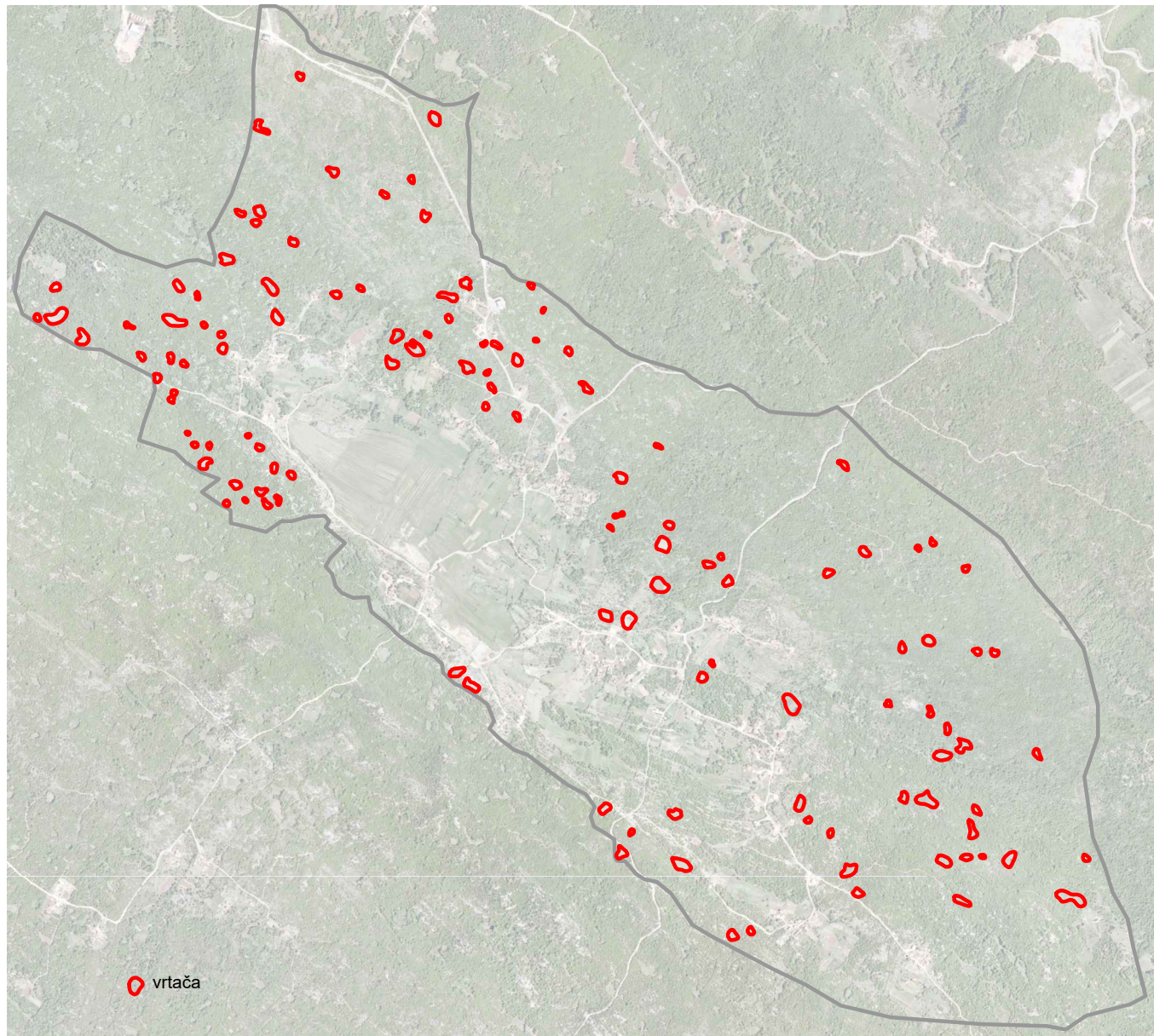
S ciljem što boljeg i jednostavnijeg načina života, čovjek je na različite načine nastojao optimizirati krajolik. Specifičan reljef je od ovdašnjeg čovjeka zahtijevao autentične zahvate koji su mu omogućavali opstanak u ovim krajevima. Razvojem tehnologije gubi se tradicionalan način gospodarenje određenim resursima te oni danas poprimaju sasvim druge uloge.

Stari izvori vode nakon dolaska vodovodne mreže 2016. godine su u konačnici izgubili svoju vodoopskrbnu ulogu i dobivaju uglavnom spomeničku funkciju. Također, pojavom adekvatnih strojeva koji su uvelike olakšali posao, gubi se i potreba za gradnjom vrtača. Gradnja naselja je slobodnije nego prije, ne zahtjeva gradnju na padinama i grupiranje. U ovom ćemo poglavlju obraditi određene teritorijalne intervencije koje su se odvijale kroz prošlosti i u posljednje vrijeme.

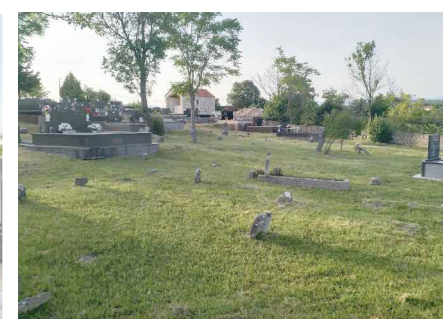
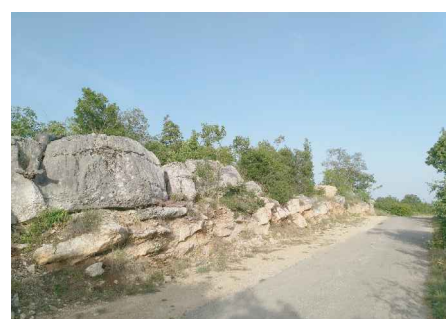
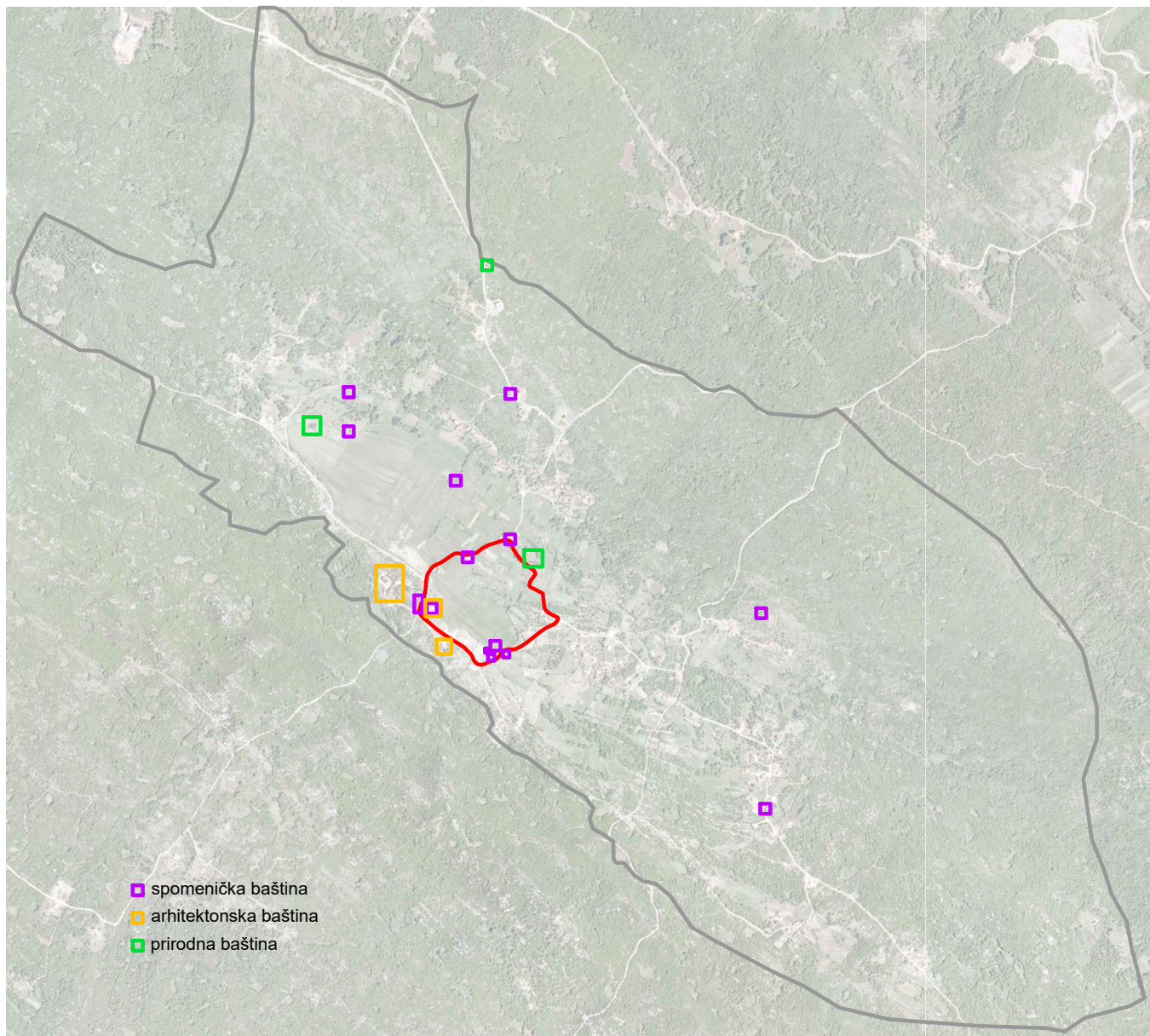

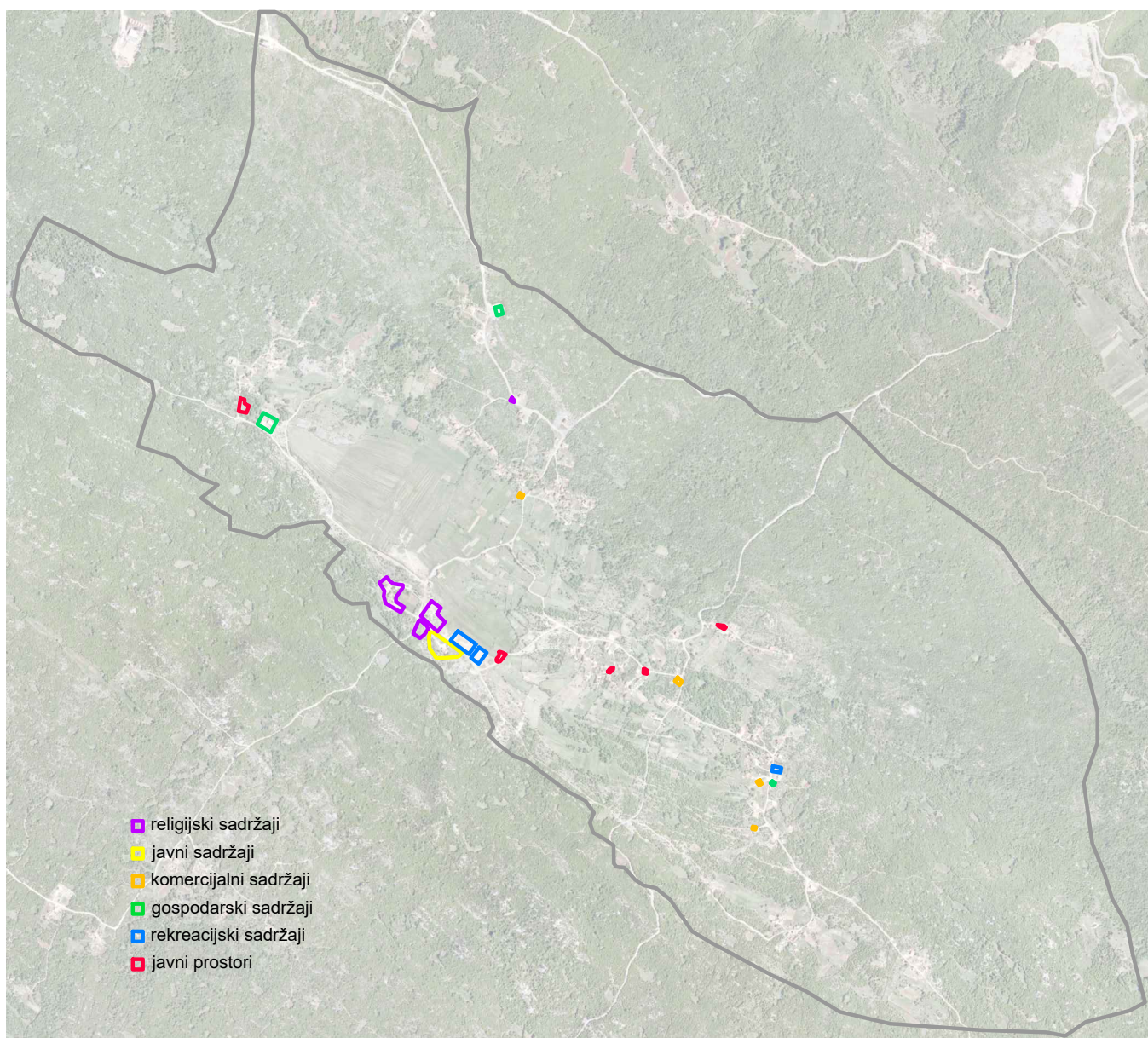
Rasno ima zavidan broj spomenika i prirodnih posebnosti. Spomenici su smješteni u razdoblju od ilirskih vremena do danas na 31 lokaciji i uglavnom su religijskog karaktera. U mjestu se nalazi takozvana "Spomenička staza". To je jedan prometni prsten unutar kojeg se smjestilo više značajnih spomeničkih, arhitektonskih dijela iz različitog povijesnog razdoblja, ali i prirodnih znamenitosti te kao takva predstavlja uistinu specifičnu trasu u Hercegovini.

Glavni društveni pokretač događaja u mjestu bila je crkva jer se većina društvenih događaja odvijala u skladu sa crkvenim obredima. U mjestu su bila aktivna i "gubna" koja su primarno služila za vršidbu žitarica, a kad se vršidba ne odvija, za druženje. Uz to, svi su zaselci imali svoje mikrolokacije koje su često bile markirane i nazvane po nekom elementu karakteristično za to loackiju. To je uglavnom bilo stablo, često smokve ili murve, koje stvara sjenu i element na kojem se moglo sjediti kao što su stijena ili zid.

Promjenom društvenih navika uzrokovanih različitim trendovima urbanizacije, dovelo su do odumiranja određenih društvenih navika. Dovedo je to do odumiranja nekad izuzetno popularnih praznika kao što je Mali Uskrs, ali i gašenje određenih javnih sadržaja kao što su mlinice na pećini.

Nasuprot tome, došlo je do intervencija u vidu drugih javnih i gospodarskih sadržaja, očekivanih za današnje vrijeme, kao što su gostionice, dućani, benzinske crpke, skladišta, farme. Broj i lokacija dućana i gostionica se, obzirom na njihov ne tako velik broj, značajno mijenjao.

U mjestu se smjestilo i nekoliko igrališta od kojih je jedno veliko travnato igralište koje je prvo pravo travnato igralište u općini. Osim travnatog i dva asfaltirana igrališta, u mjestu je nastalo i nekoliko improviziranih sezonskih nogometnih igrališta na livadama.

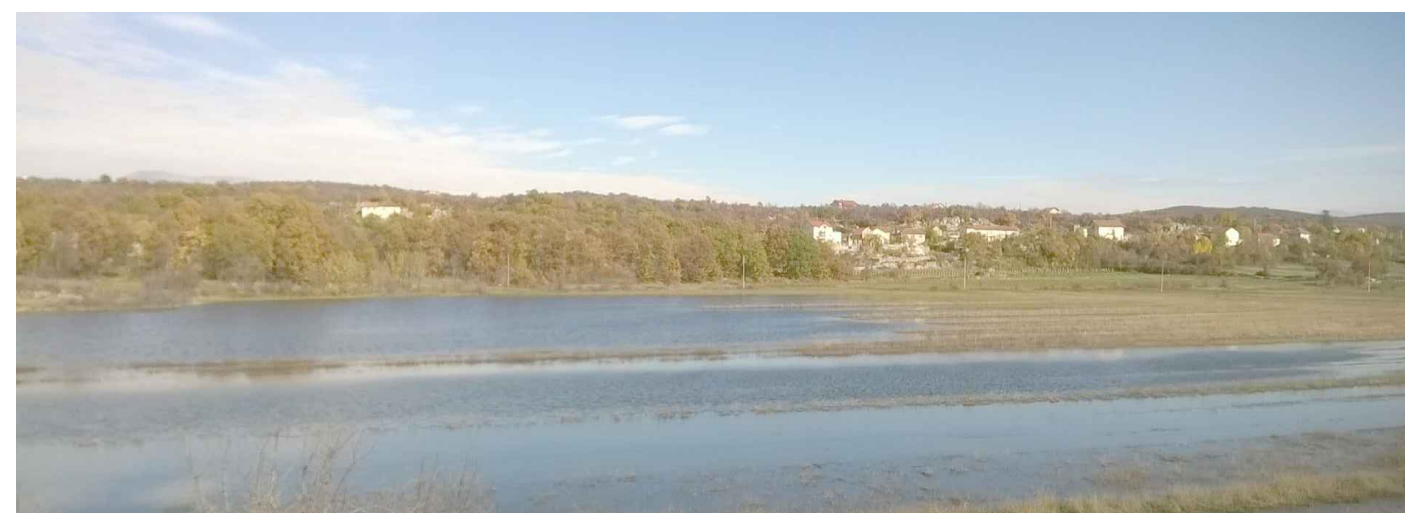
Sve to je popraćeno i određenim religijskim, kulturnim, zabavnim i rekreativnim sadržajima.

Obzirom na sva kretanja u selu, trenutnu situaciju u kojoj se nalazi te raznim trendovima kroz koje svijet prolazi, možemo izvući nekoliko potencijalnim smjerova u kojem daljnji razvoj sela može krenuti. Njegov položaj koji je na rubu općine te mu susjedstvo prave okolna sela i iz susjednih općina ga također može postaviti kao gravitacijski centar tih sela. Obzirom na veliko prirodno bogatstvo može postati značajno gospodarsko središte, ponajviše zbog velikog potencijala koje ima Rašanjско polje. Također, prirodna, ali i specifična povijesna i kulturna baština otvara put različitim oblicima turizma.

Osim na uobičajenih načina revitalizacije sela koji podrazumijeva aktiviranje poljoprivrede na adekvatan način, mjesto se može osloniti i na neki drugi vid revitalizacije. Obzirom na visok broj samouposlenih mladih ljudi koji nemaju adekvatne coworking prostore, svojom ugodnom klimom, spojnim okruženjem i jeftinim načinom života, Rasno može postati baza određenih mladih stručnjaka čiji poslovni odnos ne ovisi o boravku u urbanim sredinama¹⁹. Također je moguća i široka paleta turističkih oblika: školski turizam i fakultativni izleti koji podrazumijevaju obilaske i upoznavanje sa lokalnim spomenicima i prirodom te nekoliko oblika lovačkog, agroturizma i religijskog turizma Prostorni planom. razvoja grada Širokog Brijega za period od 2012.-2032. za Rasno, ali i ostale seoske sredine se predložene su revitalizacije u vidu poljoprivrede koje se baziraju na lokalnim potencijalima i razvojem infrastrukture što bi trebalo biti popraćeno različitim oblicima turizma koje za cilj imaju i spriječavanje iseljavanja te razvoj društvenih djelatnosti. Uz sve to, Mostarsko Sveučilište nastoji pojačati poveznost sveučilišta sa gospodarstvom s ciljem bolje priprema studenata za poslovni odnos, ali i jačanjem domaćeg gospodarstva. S ciljem realiziranja ciljeva, osim na vlastiti potencijal, Rasno se može osloniti i na neke snažne adute općinskog centra i ostalih urbanih centara Bosne i Hercegovine. Snažna metaloprerađivačka industrija Feala, Likovna Akademija u Širokom Brijegu, velika populacija studenata u Mostaru, veliki protok hodočasnika u Međugorju, blizina Hrvatske obale, su samo neki od mogućih alata pri oživljavanju ovog hercegovačkog sela. Poljoprivreda nije jedina grana na koju bi se mjesto moglo osloniti, ali obzirom na tradiciju i lokalne potencijale najizglednija. Selo ne treba gledati samo kao mjesto na kojem se proizvode određena dobra, već i kao lokaciju odmora, slobode i svega onoga što proturiječi gradu. Na temelju tih "antigradskih" stavki u kombinaciji sa poljoprivredom se može bazirati njegov budući razvoj.

LITERATURA 1.0.

- ¹ Raymond Williams; *Where We Live Now: The countryside and the City*; BBC; 1979.
- ² R. Diener, J. Herzog, M. Meili, P. de Meuron, C. Schmid; *An Urban Portrait, Book 2: Borders, Commune- a Brief History of the Territory*; ETH Studio Basel, Contemporary City Institute; 2006.
- ³ MTALKS - Rem Koolhaas and David Gianotten on countryside; Melbourne School of Design; 3.10.2017.
- ⁴ Reuters Staff; *China's Yangtze river extensively polluted: study*; 15.04. 2017
<https://www.reuters.com/article/environment-china-environment-yangtze-dc/chinas-yangtze-river-extensively-polluted-study-idUST30958220070415>
- ⁵ Amar Toor; *Holland's drone-hunting eagles are ready to fly*; 13.09.2016
<https://www.theverge.com/2016/9/13/12900596/netherlands-drone-hunting-eagles>
- ⁶ Yudhijit Bhattacharjee; *Epske migracije*, National Geographic Hrvatska No 173; ožujak 2018.
- ⁷ *Sheep farming*; Wikipedia; 08.04.2018.
https://en.wikipedia.org/wiki/Sheep_farming
- ⁸ Christopher Lee; *The Countryside as a City*; Harvard GSD; 23.09.2015.
- ⁹ Frédéric Bonnet; *The Countryside I: Ruralism*; Harvard GSD; 23.09.2015.
- ¹⁰ *On the Countryside*; Rem Koolhaas; Harvard GSD; 29.10.2015.
- ¹¹ Michael Peterniti; *Trofejni lov*, National Geographic Hrvatska No 168; listopad 2017.
- ¹² Harrison Jacobs; *Unbelievable Photos Show Factory Farms Destroying The American Countryside*; Business Insider; 08.08.2014.
<http://www.businessinsider.com/mishka-henners-photos-of-american-feedlots-2014-8>
- ¹³ Ted Thornhill; *The incredible floating cities of China*; Daily Mail; 29.08.2014.
<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2773835/The-incredible-floating-cities-China-Entire-bays-covered-wooden-homes-provide-two-thirds-world-s-seafood.html>
- ¹⁴ <https://virtualglobetrotting.com/map/aws-amazon-web-services-server-farm/view/google/>
- ¹⁵ OMA; *Ville Nouvelle Melun Senart*, OMA.EU
<http://oma.eu/projects/ville-nouvelle-melun-senart>
- ¹⁶ Steven Holl; *Urbanisms: Working with Doubt*; Princeton Architectural Press; 21.01.2009.
- ¹⁷ Christopher Lee, Simon Whittle; *Within the Frame: The Countryside as a City*; Harvard University Graduate School of Design; 2015.
- ¹⁸ Lola Sheppard, Mason White; *The Untapped Promise of Arctic Urbanism*; Metropolis; 10.01.2017.
<http://www.metropolismag.com/cities/planning-cities/untapped-promise-arctic-urbanism/>
- ¹⁹ Erskines Box; VIMEO; 20.09.2016.
<https://vimeo.com/183501141>
- ²⁰ Proarh, Portfolio: *Hiža*; proarh.hr
<http://www.proarh.hr/portfolio/kumrovec-2/>
- ²¹ François Roche. *Spidernethewood*; 17.11.2009.
<http://www.we-find-wildness.com/2009/11/francois-roche-spidernethewood/>
- ²² Iva Letilović, Morana Vlahović; *Višestambena zgrada socijalnog stanovanja*; letilovicpedisic.hr
<http://letilovicpedisic.hr/project/visestambena-zgrada-socijalnog-stanovanja/>

LITERATURA 2.0

- ¹ A. Aličić, *“Lištica pod turskom vlašću u 15. i 16. stoljeću”*. **GZM**, Etnologija, sv. xxiv/xxv, Sarajevo, 1970., str. 95 - 134.
- ² I. DUGANDŽIĆ. **Širokobriješka spomenička baština**. Široki Brijeg, 2004., str.38-40.
- ³ I. DUGANDŽIĆ/M.ŠIMIĆ. **Biloševica-zaboravljeno počivalište**. Široki Brijeg, 2017., str.7-20 .
- ⁴ I. DUGANDŽIĆ/J.SOPTA. **Župa Rasno**. Široki Brijeg, 1999., str.167-177.
- ⁵ I. DUGANDŽIĆ/J.SOPTA. **Župa Rasno**. Široki Brijeg, 1999., str.231-310.
- ⁶ I. DUGANDŽIĆ/J.SOPTA. **Župa Rasno**. Široki Brijeg, 1999., str.77-90.
- ⁷ I. DUGANDŽIĆ. **Žena s burilom**. Široki Brijeg, 2016., str.5-10.
- ⁸ I. SOPTA. **Sabrana djela (priređio Ivan Dugandžić)**. Široki Brijeg, 2006., str.7-10.
- ⁹ M: GLIBIĆ/I.ČOLAK. **8 kamenih crkava**. Mostar, 2012., str.127--138.
- ¹⁰ I. DUGANDŽIĆ. **Kraški izvori u Rašnjaskom polju**. Široki Brijeg, 2010., str.5-30.
- ¹¹ I. DUGANDŽIĆ/J.SOPTA. **Župa Rasno**. Široki Brijeg, 1999., str.280-310
- ¹² PROSTORNI PLAN GRADA ŠIROKI BRIJEG ZA PERIOD OD 2012. DO 2032. GODINE; Služba za prostorno uređenje i zaštitu okoliša Grada Široki Brijeg; veljača 2016., str. 163.
- ¹³ I. DUGANDŽIĆ/J.SOPTA. **Župa Rasno**. Široki Brijeg, 1999., str.165-192.
- ¹⁴ I. DUGANDŽIĆ/J.SOPTA. **Župa Rasno**. Široki Brijeg, 1999., str.117-125.
- ¹⁵ PROSTORNI PLAN GRADA ŠIROKI BRIJEG ZA PERIOD OD 2012. DO 2032. GODINE; Služba za prostorno uređenje i zaštitu okoliša Grada Široki Brijeg; veljača 2016., str.19.
- ¹⁶ I. DUGANDŽIĆ/J.SOPTA. **Župa Rasno**. Široki Brijeg, 1999., str.15-25,
- ¹⁷ YR weather forces for Norway
https://www.yr.no/place/Bosnia_and_Herzegovina/Federation_of_BiH/Rasno/statistics.html
- ¹⁸ I. DUGANDŽIĆ/J.SOPTA. **Širokobriješka spomenička baština**. Široki Brijeg, 2004., str.30--150
- ¹⁹ BiH najbrže rastuće tržište freelancera; 10.12.2014.
<https://www.klix.ba/biznis/posao/bih-najbrze-rastuce-trziste-freelancera/141210060>

NOVO NASELJE

Obuhvat smješten na sjevernom rubu sela trenutno je jedna od lokacija na kojoj se polako odvija širenje stambene izgradnje. Projekt nastoji ponuditi rješenje koje sprečava trenutno aktualno širenje divlje izgradnje na način da novim stanovnicima, uz stanovanje, nudi i prikladnij način bavljenja poljoprivredom ili nekom drugom djelatnosti koju mogu obavljati na svom imanju.

Površina: 24.9 ha

Karakteristike: Područje širenja naselja, zona hercegovačkog krša s nekoliko vrtača, sjeverni rub sela.

SPOMENIČKA STAZA

Specifična je lokacija u Hercegoni gdje su se smjestili spomenici od ilirskih vremena do danas. Uključuju arhitektonske, skulpturalne i prirodne spomenike te vjerske i društvene. Samim tim predstavljaju veliki turistički potencijal, a obzirom da je staza smještena an prostranim poljima, i veliki agropotencijal koje projekt, intervencijama na pojedine lokacije te određene infrastrukturne zahvate, nastoji iskoristiti.

Dužina: 1.5 km

Karakteristike: Veliki broj spomenika od ilirskih vremena do danas, nekoliko nedefiniranih prirodnih cijelina, prolazi kroz Rašanjsko i Malo polje, veliki agropotencijal.

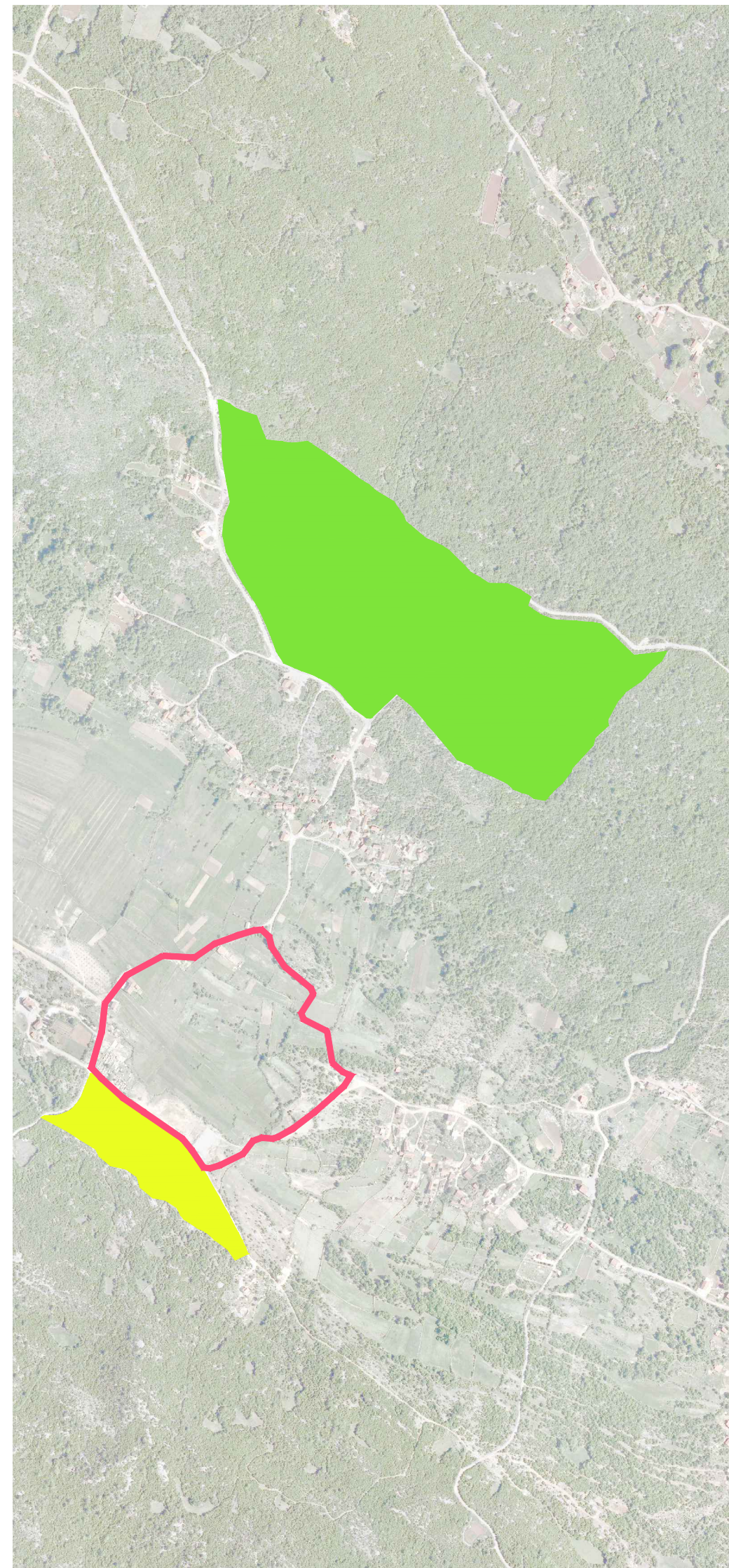
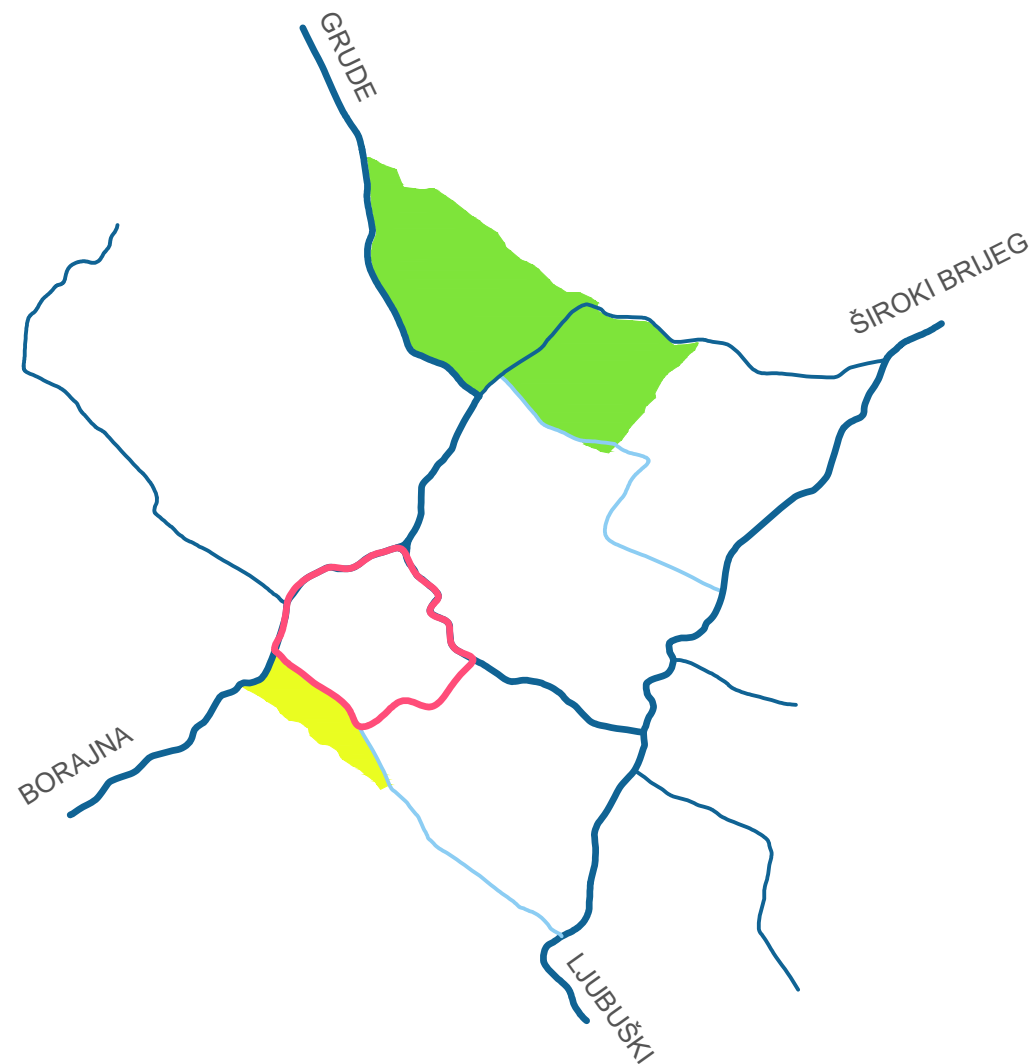
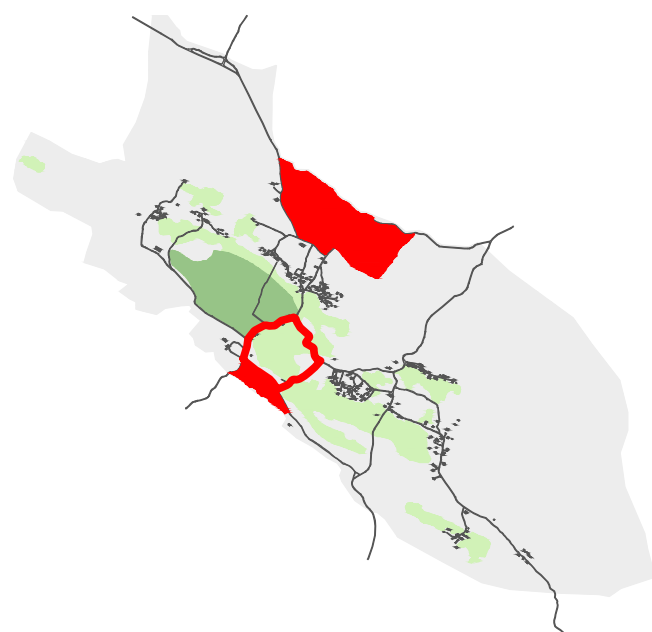
POLJOPRIVREDNI INSTITUT

Lokacija smještena na jugu sela je produžetak izgradnje građevina javnog sadržaja. Ta priča se nastavlja i s poljoprivrednim institutom koji osim nužnih laboratorija selu nudi i određene društvene, administrativne i rekreativne sadržaje koje nastoji ukomponirati s postojećim javni sadržajima. Na taj način osim što nastoji "uozbiljiti" lokalnu poljoprivredu, nastoji mještanima ponuditi nove društvene sadržaje.

Površina: 3.8 ha

Karakteristike: Južni rub sela, na obroncima prema Rašanjskom polju, smještena u nizu već postojećih javnih sadržaja, na južnom rubu spomeničke staze.

Gospodarenje krškim teritorijem karakteriziraju teške intervencije u reljefu koje su često podrazumijevale vađenje i obradivanje kamena te stvaranje vještačkih polja, odnosno vrtača. Zatečeni kamen se koristio za obzidavanje polja, gradnju kuća i ostale graditeljske intervencije. Obzirom na količinu i napor koji je takav rad zahtijevao te reljef koji nije obilovao plodnim tlom, tražili se adekvatni sustavi smještaja naselja, načini stanovanja bavljenja poljoprivredom s ciljem stvaranja što uspješnijeg i održivijeg sustava koji je morao biti u skladu sa surovom prirodom.

Tako su se nova naselja često smiještala na padine orijentirane prema jugu ispred kojih se pružao uzdužni komad plodne zemlje. Osim što se na taj način štedjela plodna zemlja, naselje je bilo zaštićeno od snažnih udara bure i bilo izloženo suncu tijekom cijelog dana. Naselje je bilo na okupu te se na taj način stvarala zajednica koja čija su polja također bila na okupu. Tako se stvorio jedan praktičan i efikasan oblik gospodarstva koji se promjenom standarda i životnih navika dijelom narušio.

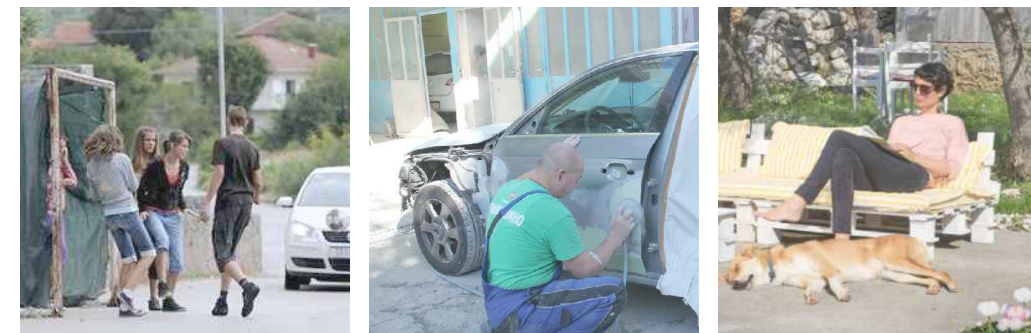
Gradnja je obilježena stambenom kućom koja je kroz generacije često postala dvojna kuća. Uz stambenu jedinicu često je bila građena jedna ili više gospodarskih građevina koje su služile kao spremišta i radionice različitih poslova koji su bili izravno ili neizravno vezani za poljoprivredu, stočarstvo ili lov. Neke od tih gospodarskih jedinica podrazumijeva mehaničku radionicu za poljoprivredne strojeve, mjesto proizvodnje vina, patkanja duhana, građevine za uzgoj svinja i ostale stoke. Uz stambeni dio, karakterističan je i lokalni društveni život koje se odvijao na malim otvorenim dijelovima pokraj i između kuća, privatnim lokalima ili vrtovima. Svako naselje je vremenom razvilo svoj identitet.

Karakteristična slika naselja hercegovačkog sela ispred kojeg se uzdužno pružaju paralelne trake sa plodnom zemljom. Dio namijenjen za stanovanje i dio namijenjen za gospodarstvo su poprište različitih scenarija.

Zona sa stambenim kućama karakterizira socijalni život koji se odvija uz ulicu, različite radionice i naravno stanovanje, dok gospodarski dio karakterizira poljoprivreda i stočarstvo karakterističnih kultura, ali i različiti oblici gospodarenja šumama kao što je uzgoj i prikupljanje drva za ogrijev ili lov.

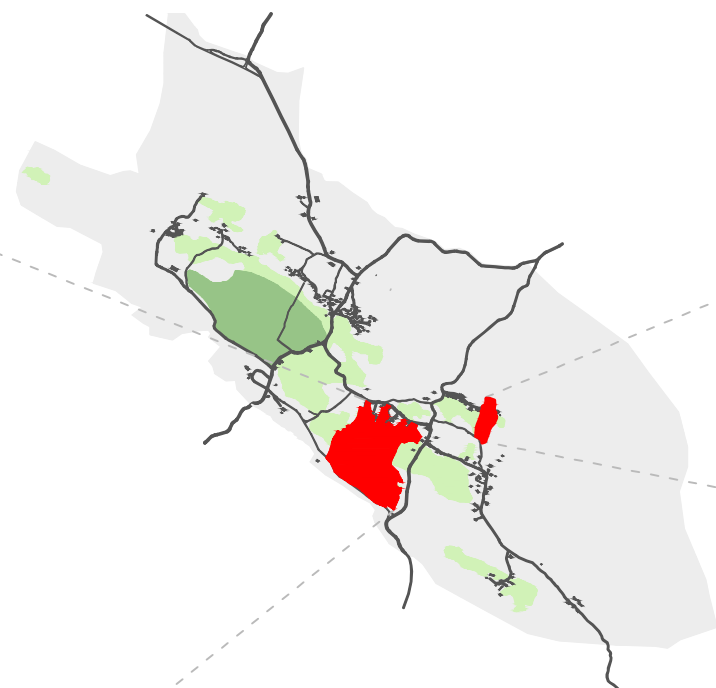
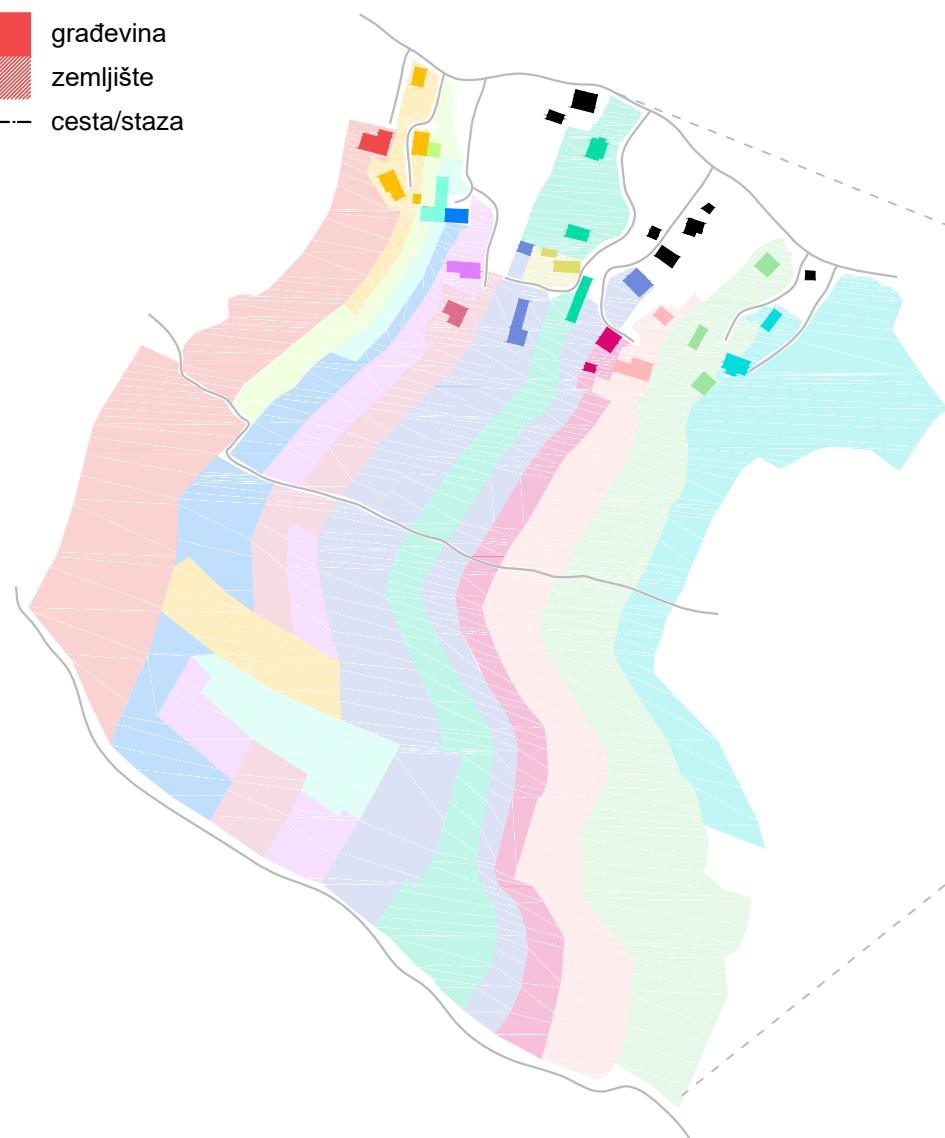
stanovanje

gospodarstvo

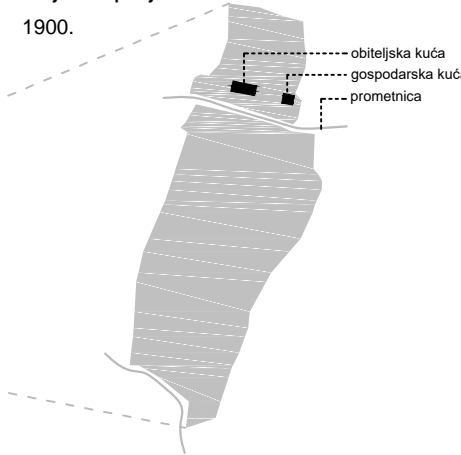
- građevina
- zemljište
- cesta/staza

Izvadak iz katastra prikazuje način tradicionalnog dijeljenja zemlje. U primjeru lijevo prikazuje trenutnu situaciju podjele zemlje u zaselku Velike Skoke, a desno dijeljenje zemlje kroz generacije jedne obitelji u zaselku Krnjići. Parcelacija često prati konfiguraciju terena te je često ispresjecana zajedničkim gospodarskim i šumskim stazama. Od ostalih intervencija koje su se našle na parcelama su suhozidna gradnja i infrastrukturni zahvati u vidu cisterni. Kroz generacije i parcelu koja doživljava podjele, paralelno je popraćeno promjenama u gradnji odnosno gradnji dodatnih obiteljskih i gospodarskih građevina.

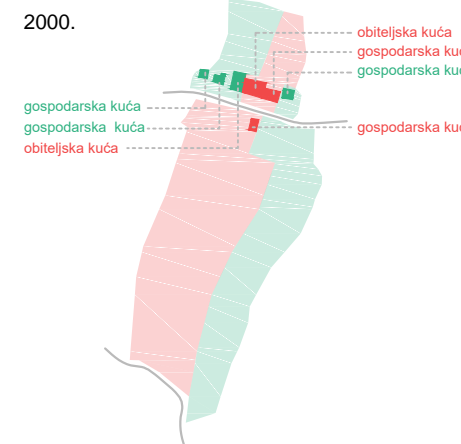
1. Jedna obitelj na označenom zemljištu. Imanje smješteno na padini sadrži obiteljsku kuću, gospodarski objekt i polja.

1900.

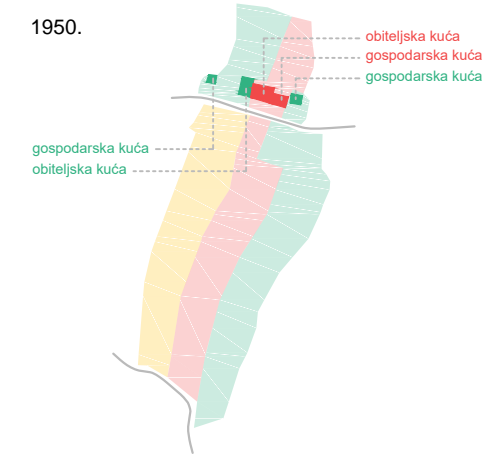
3. jedan od sinova otkupljuje zemlju od drugog i gradnja dodatnih popratnih objekata.

2000.

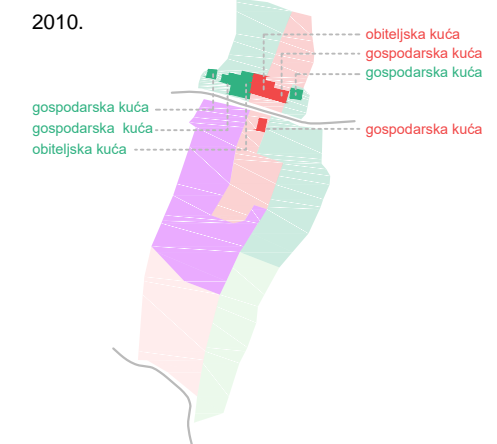
2. Uzdužna podjela imanja sinovima od kojih jedan napušta obiteljsku kuću. Gradnja nove kuće i pomoćnog objekta.

1950.

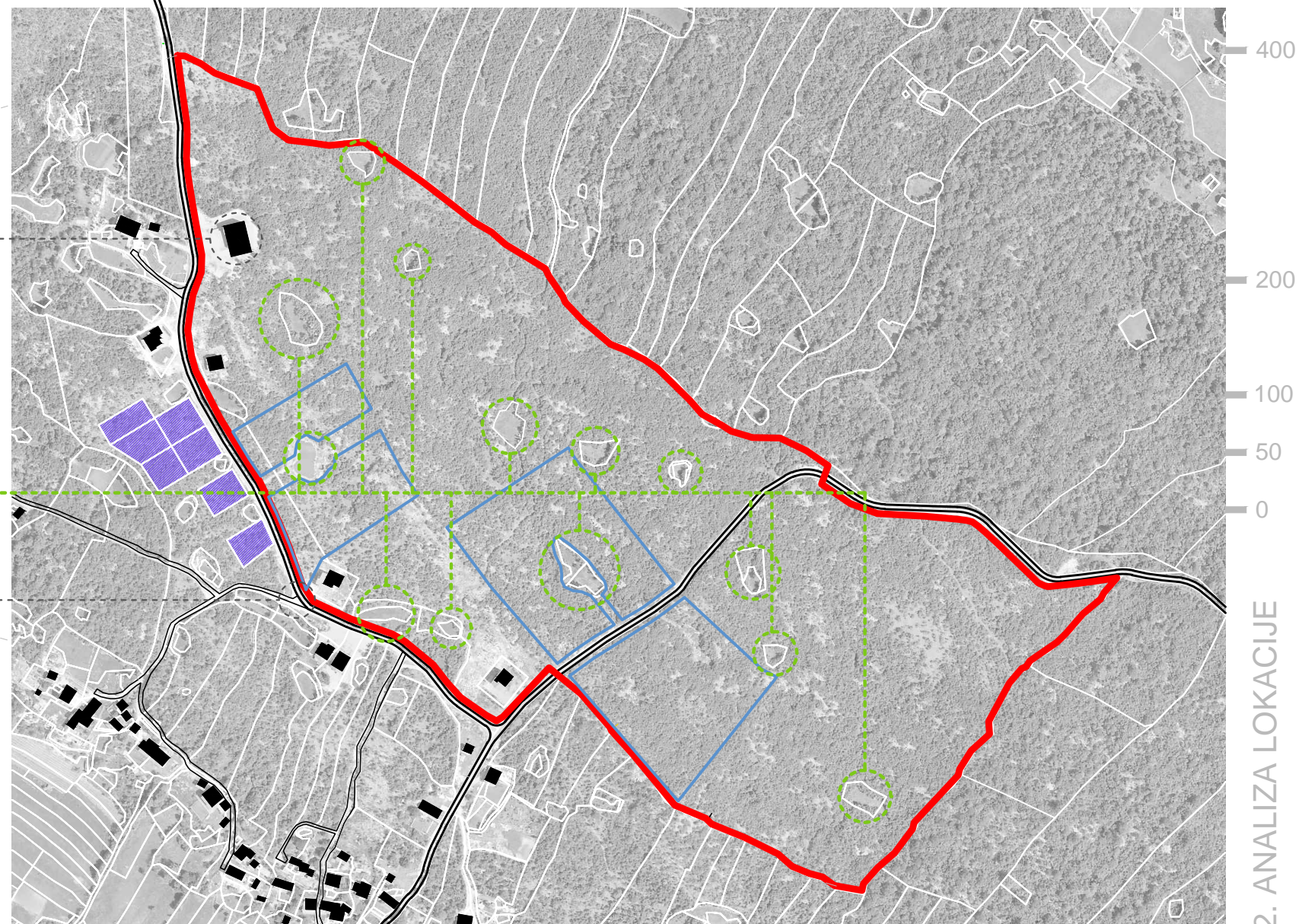
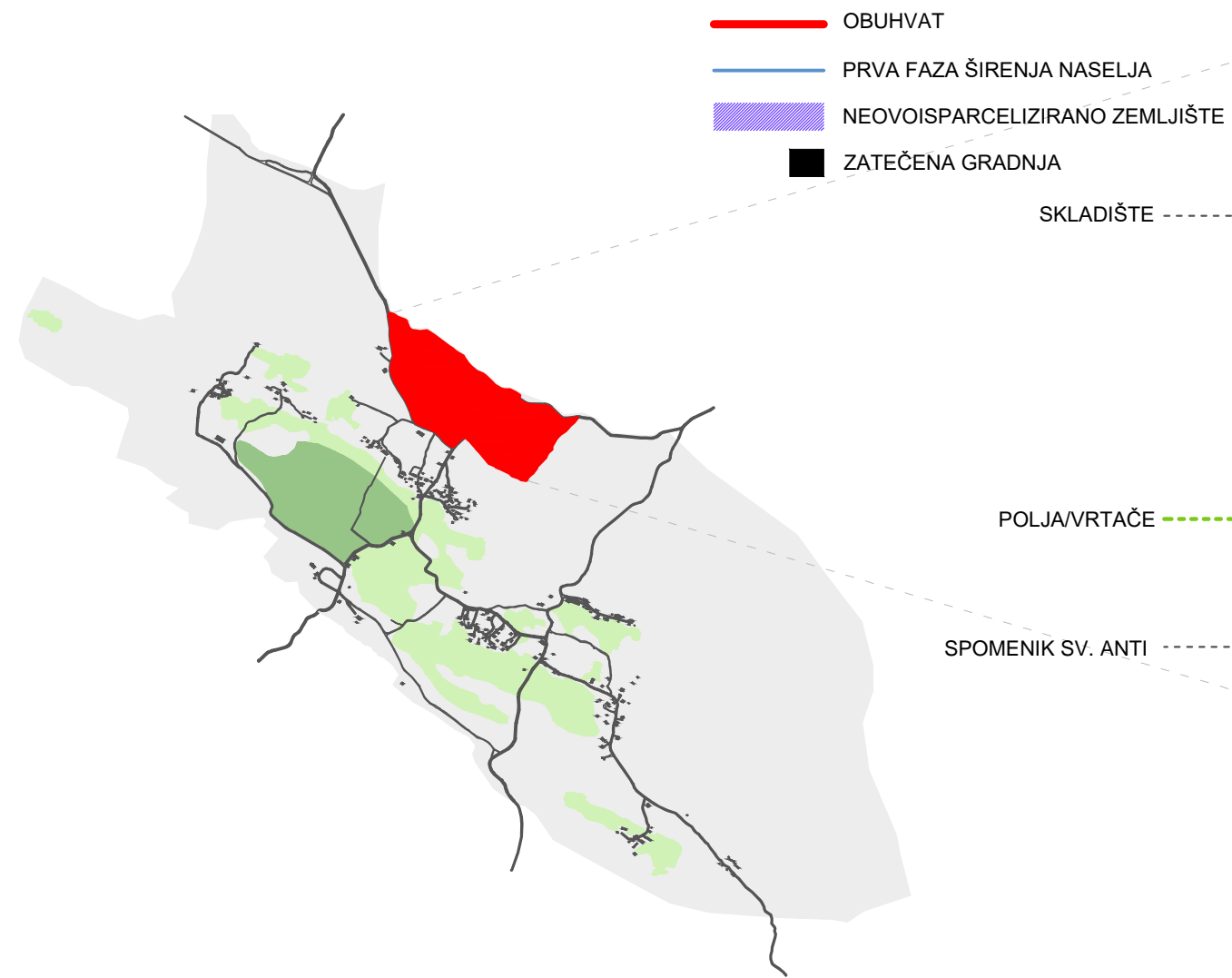

4. podjela zemlje unucima i nadogradnja obiteljske kuće.

2010.

3.2. ANALIZA LOKACIJE

ANALIZA OBUHVATA

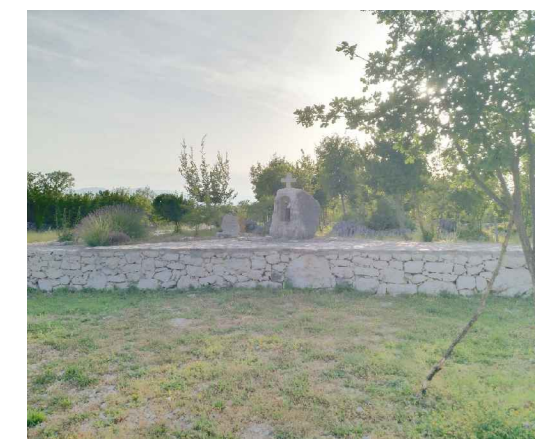
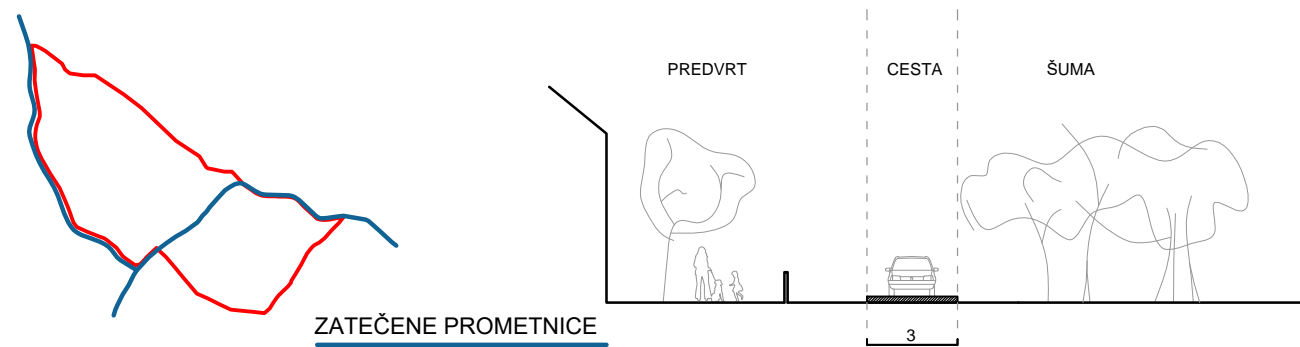
Lokacija intervencije je obuhvat na sjevernom rubu sela. Obuhvat je oblika istegnutog trokuta na čijem se obodu smjestilo nekoliko građevina- tri obiteljske kuće i jedno skladište. Unutar obuhvata se našlo i nekoliko privatnih polja- vrtača, dok je ostatak obuhvata tipični krški reljef uglavnom obrastao karakterističnom vetacijom. Oko obuhvata se smjestilo nekoliko obiteljskih kuća i jedan spomenik.

Obzirom na zabilježene trendove kulture stanovanja na selu predviđene su tri prve lokacije širenja naselja. Lokacije su smještene uz cestu kao nastavak već započetog niza gradnje.

Kroz obuhvat prolazi jedna prometnica- prema Širokom Brijegu, a druga ga tangira- prema Grudama. Cesta je širine cca 3m, asfaltirana, bez uređenog pločnika, rubnjaka i sustava odvodnje. Definiranih dimenzija nema.

CILJ URBANISTIČKOG ZAHVATA

Kao najveća površina u selu kojom grad raspolaže, predlaže se zahvat koji bi potencijalnim budućim stanovnicima punudio optimalno stanovanje na selu. Osim stanovanja, projekt mora omogućiti korisnicima bavljenje željenom djelatnosti s naglaskom na poljoprivredu. Bavljenje poljoprivredom mora biti prilagođeno suvremenom načinu života. Osim toga, projekt mora očuvati autohtoni lokalni karakter te osim manjih poljoprivrednih intervencija omogućiti i one veće.

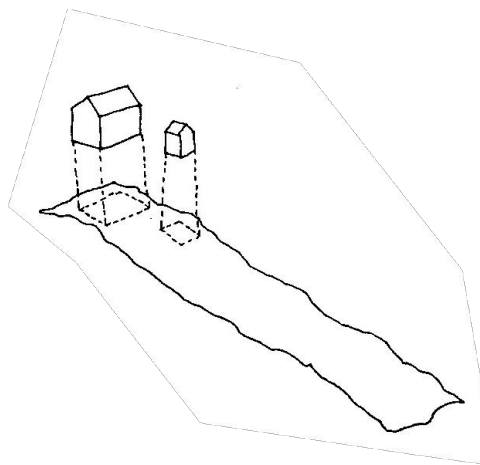

1:5000

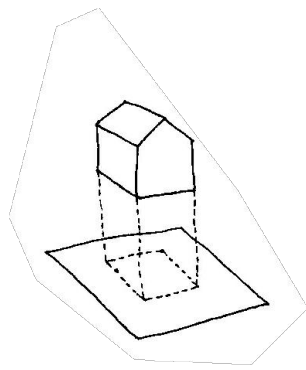

20

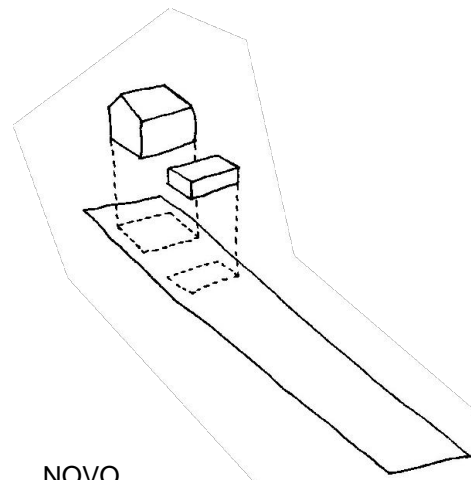

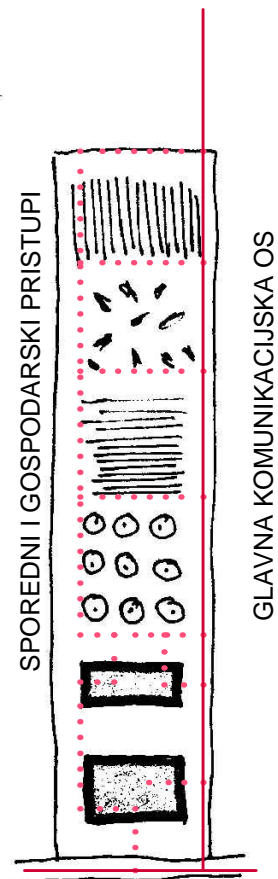
DO '90
 Gradnju prije '90ih karakterizira autentičan raspored kuća na obroncima ispred kojih se nižu polja te je gradnja stambene kući popraćena gradnjom gospodarskog objekta.

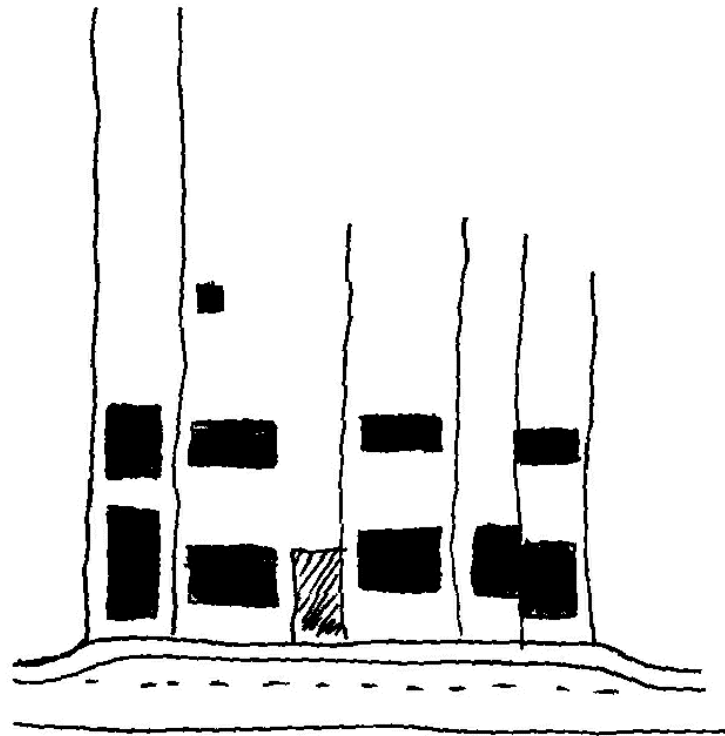
OD '90
 Od '90ih gradnju karakterizira otkupa kvadratne parcele na čiju se sredinu postavlja stambena jedinica. Ovakva koncepcija ne ostavlja prostora bavljenju poljoprivredom

NOVO
 Novi oblik stanovanja bi trebao ponuditi adekvatan raspored na parcelama baziran na tradicionalnom rasteru te bi omogućio bavljenje različitim oblicima poljoprivrede i prilagodio ih suvremenom načinu života.

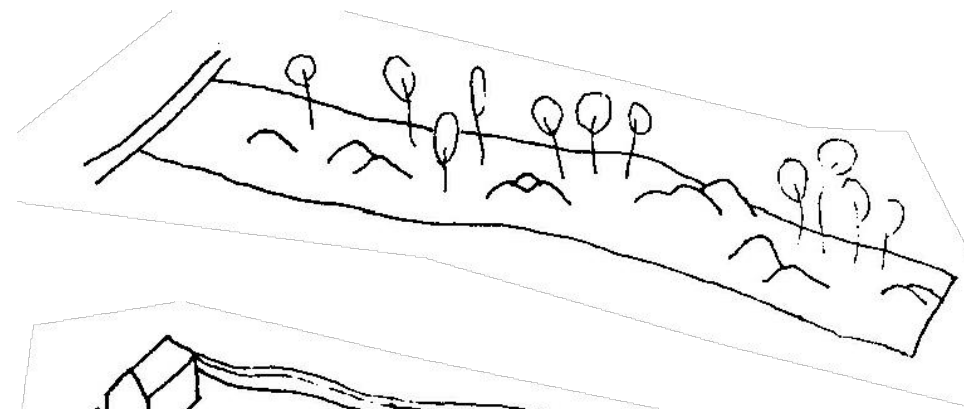

CESTA

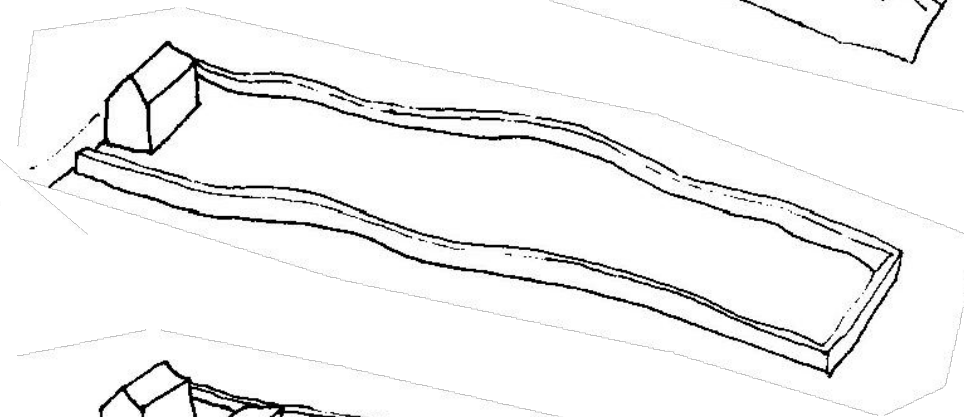

GLAVNA KOMUNIKACIJSKA OS

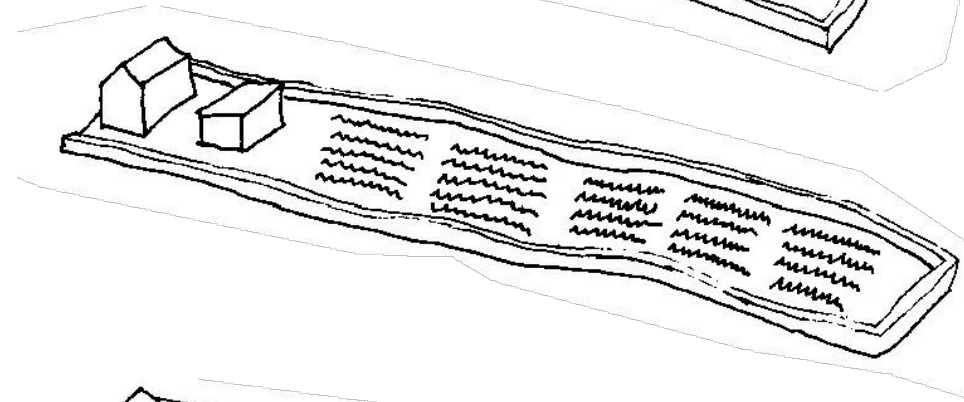
ULICA
 obzirom da kroz mjestio prolazi cesta širine 3-4m, područja nove gradnje dobivaju proširenje ceste za 3m te na taj način prometnica širenjem naselja dobiva adekvatan profil. Osim dodatne kolne trake, prometnica dobiva i pločnik širine 1.5 m. Kuće koje nastaju su samostalne ili dvojne kuće te su 6m odmaknute od regulacijskog pravca. Svako novonastalo naselje dobiva odjeljak u vidu malog javnog prostora koji je namijenjen druženju i igri mještana.

ZATEČENA SITUACIJA
 Obzirom na karakterističan reljef, zatečenu situaciju karakterizira šumovita lokacija sa značajnom količinom kamena.

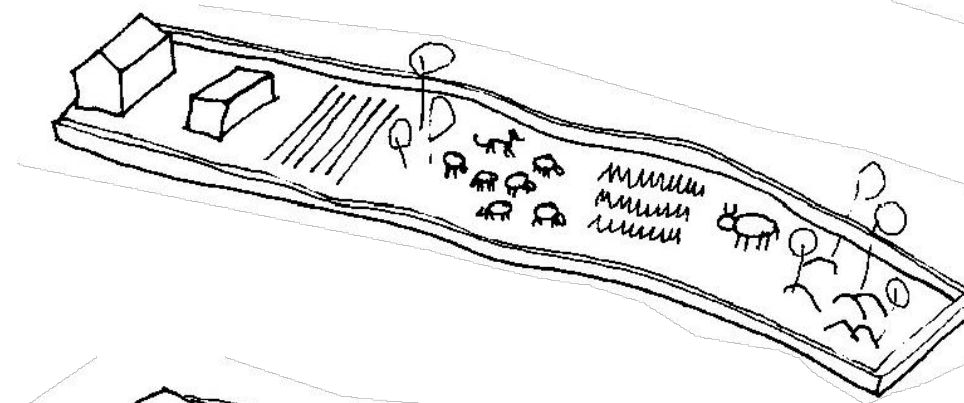

PRIPREMA PARCELE
 Faza pripreme podrazumjeva čišćenje parcele od zatečenog raslinja i pripremanje tla za poljoprivredu. Obzirom da kamena na zatečenoj lokaciji ima dosta, koristi se kao građevni materijal za gradnju ograde i/ili kuće.

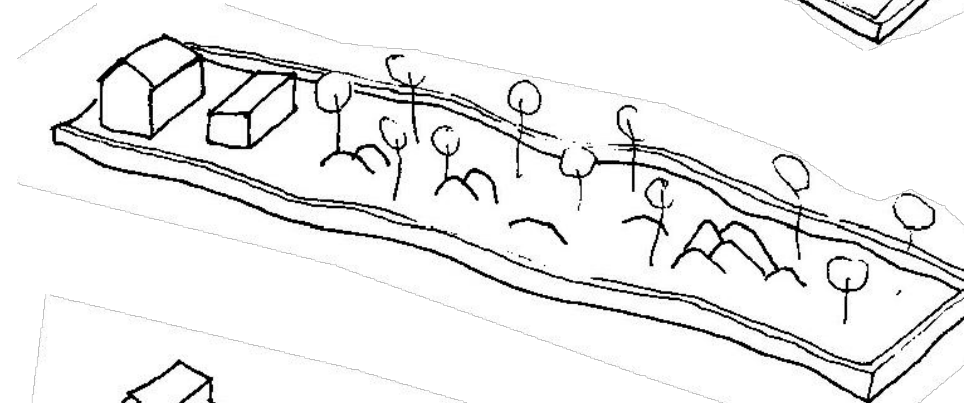

MONOKULTURA
 Nakon izgrađene stambene jedinice i gospodarske zgrade na rubu parcele, stvorile su se mogućnosti za bavljenjem nekim oblikom poljoprivrede. Monokulturna poljoprivreda podrazumjeva uzgoj uglavnom uvriježenih kultura:

- vinova loza
- duhan
- smilje
- krumpir
- ovce
- koze
- krave
- trešnje

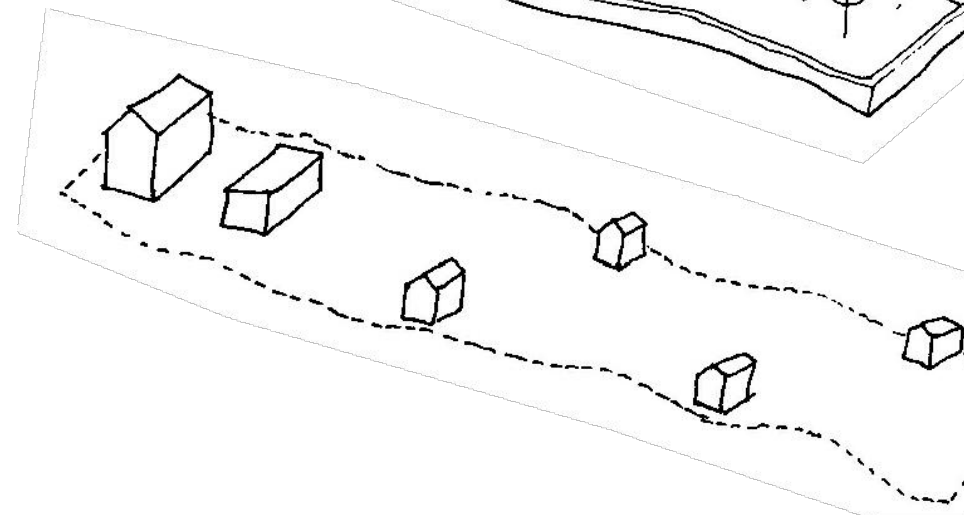

VIŠE KULTURA
 Najizglednij oblik gospodarenja je uzgoj više različitih kultura koje mogu snabdijevati obitelj koja tu živi različitim proizvodima.

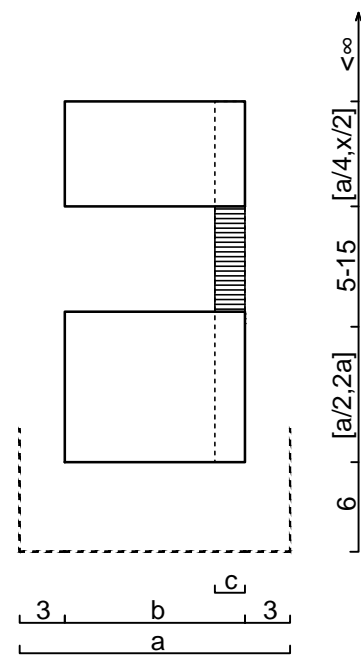
ŠUMA
 osim obrađivanja zemljišta, također postoji mogućnost iskorištavanja zatečene situacije uz minimalne intervencije u njoj. Ovakav oblik gospodarenja je pogodan za:

- pčelarstvo
- uzgoj pojedine vrste drveća
- uzgoj divljači za lov
- uzgoj kukaca oprašivača

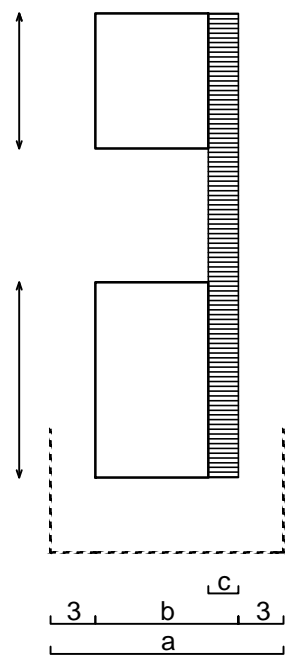

DODATNA GRADNJA
 Različiti interesi vlasnika mogu zahtijevati dodatnu gradnju koja može biti predviđena u vidu gradnje manjih volumena pažljivo posloženih po parceli. Ovakav oblik intervencije može biti pogodan za:

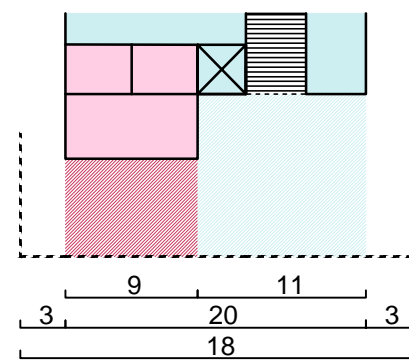
- smještajne jedinice u sklopu agroturističke ponude
- pojedino spremište i radionica za svaku kulturu
- servis prostorije vezane za stambeni ili poslovni prostor

c [1,5,4]
b = a-3-3 V b = a-3, b [8,20]
a [11,26]

b [5,11]
a [11,17]

SPAVANJE
POSLOVNO
BORAVAK
OTVORENO
GOSPODARSTVO

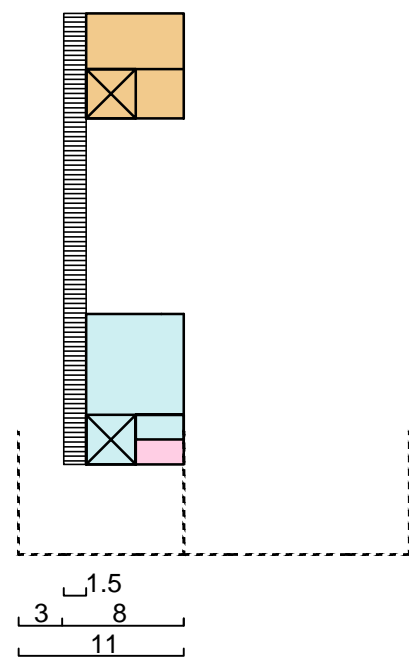
PREDVRT
Predvrt se dijeli na dva dijela.
- dio ispred ulaza u kuću
- idio ispred poslovnog prostora

Za dio ispred ulaza u kuću ostavlja se mogućnost zatvaranja ogradom ne većom od 2m.

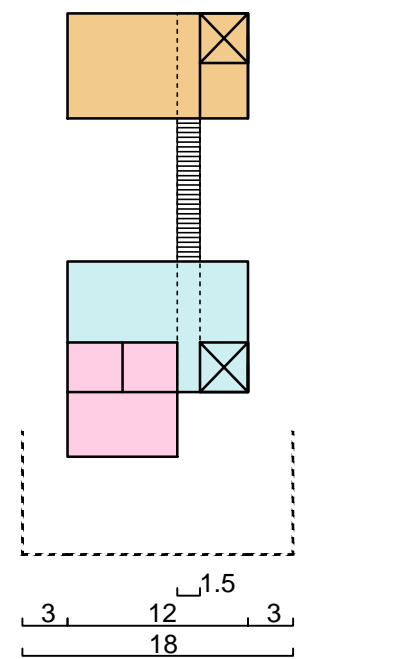
Za dio ispred poslovnog prostora/radionice preporučuje se da bude što otvorenij s mogućnošću postavljanja ograde ne više od 1m.

KORIDOR
Širina koridora:
- 1.5m- za situacije gdje služi kao pješaka komunikacija;
- 4m- za situacije gdje omogućuje prolaz vozilima.
Postavljanje koridora:
- uz kuću
- kroz kuću

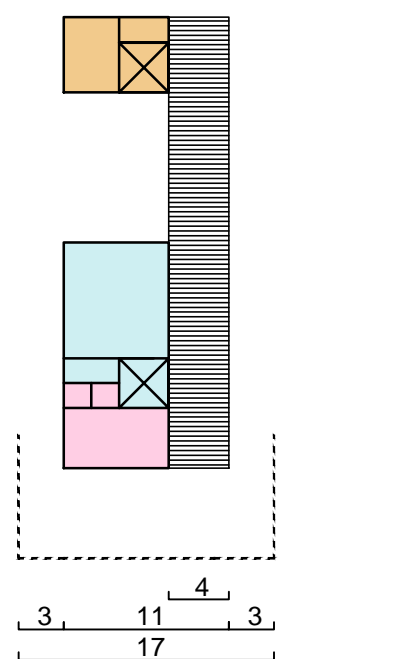
Ispoda primjera na dnu lista navedene su i preporuke kada koristiti koju dimenziju trijema obzirom na širinu kuće i parcele.

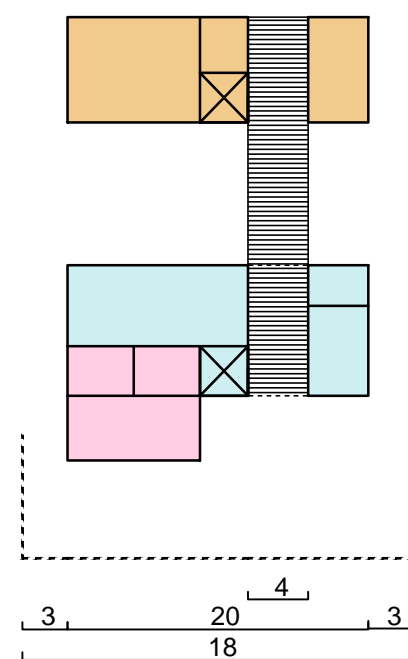
c [1.5, 2.5]
b [8, 11]
a [11,14]

c [1.5, 2]
b [12, 15]
a [18,21]

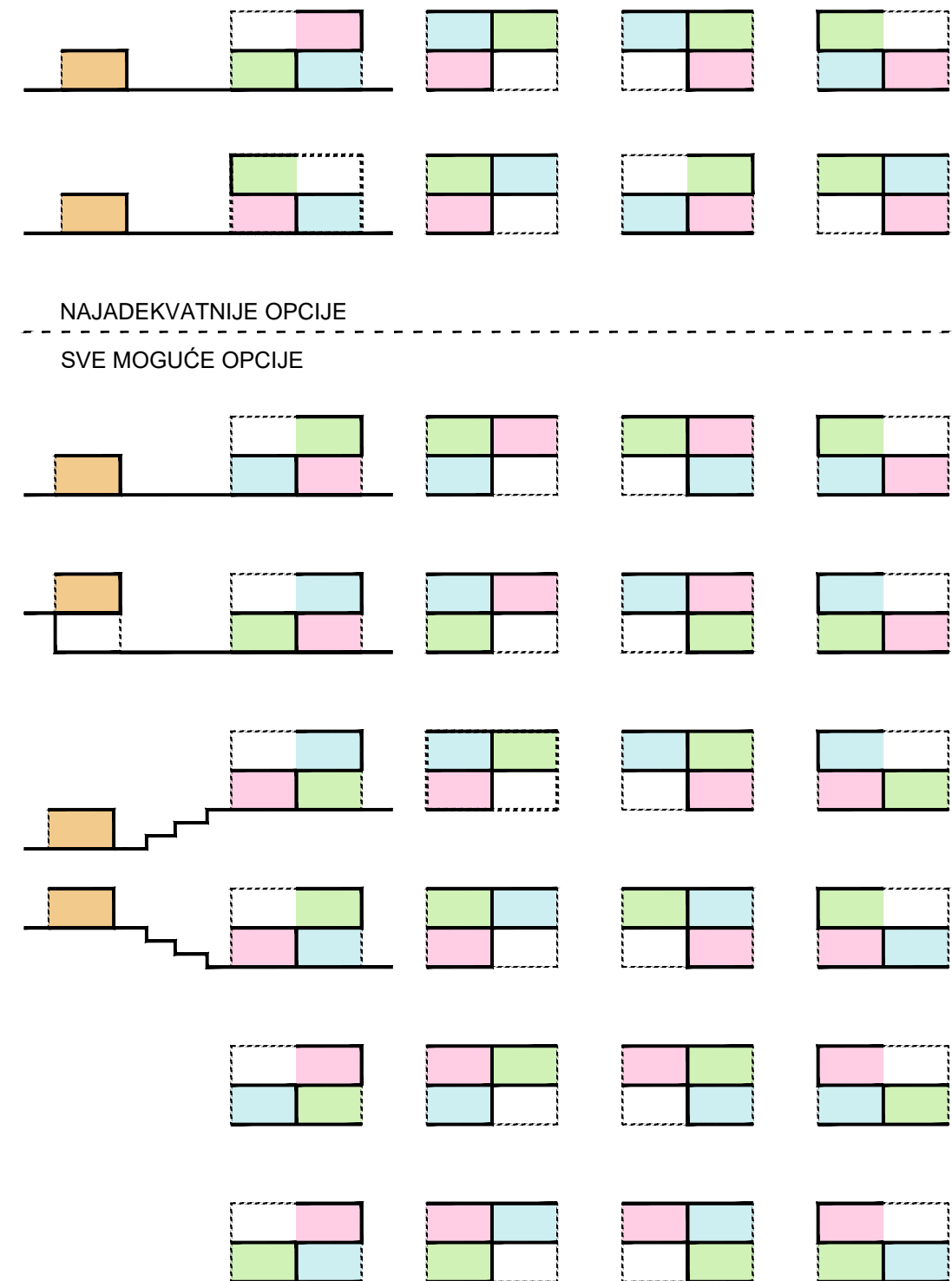
c [3, 4]
b [9, 11]
a [15,17]

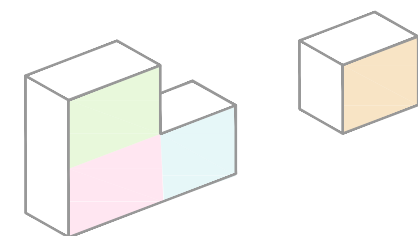
c [3, 4]
b [16, 20]
a [22,26]

PRIMIJEI
Četiri tlocrtna primjera prikazuju funkcioniranje različitih sklopova kuće obzirom na širinu same parcele, širinu trijema i situaciju dvojne ili samostojeće kuće. Sama kuća (bez gospodarskog objekta, ima četiri funkcionalna dijela: radionica ili poslovni prostor, boravak, spavanje i terasa kojoj scenarij ovisi o susjednim funkcionalnim jedinicama.

Koridor koji prolazi uz ili kroz kuću pruža različite kvalitete. Osim što povezuje pet funkcionalnih cijelina imanja: predvrt, stambena kuća, unutarnji vrt, gospodarska kuća i gospodarstvo, ovisno o situaciji može podijeliti kuću na više funkcionalnih dijelova kao npr. servisini i stambeni ili omogućiti otvaranje kuće prema njemu u vidu vanjskog natkrivenog dnevnog boravka ili blagovaonice. Također on može omogućiti prolazak automobila od ulaznog do stražnjeg dijela kuće.

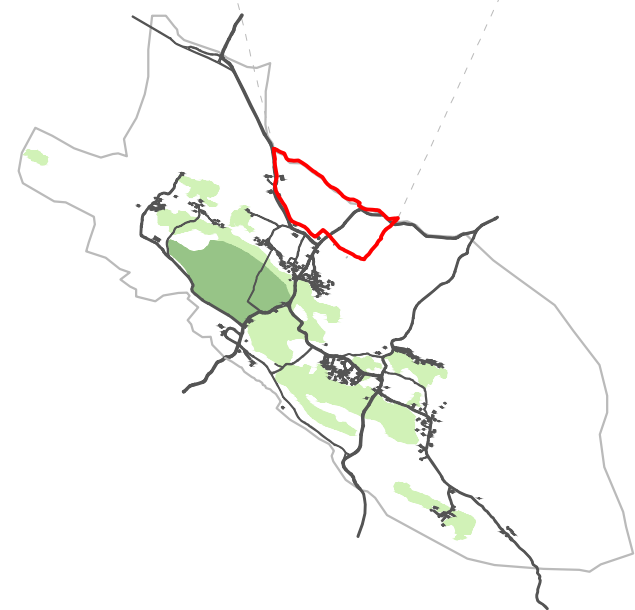
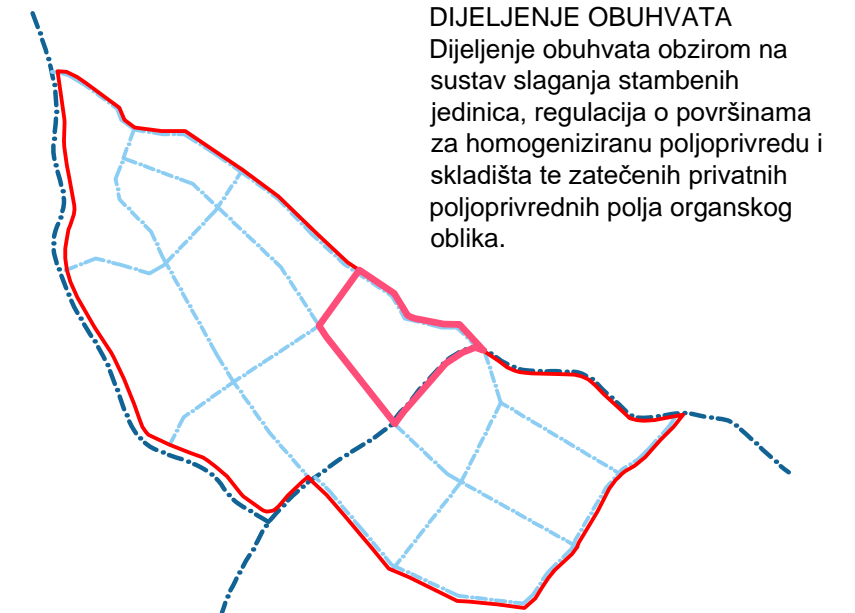
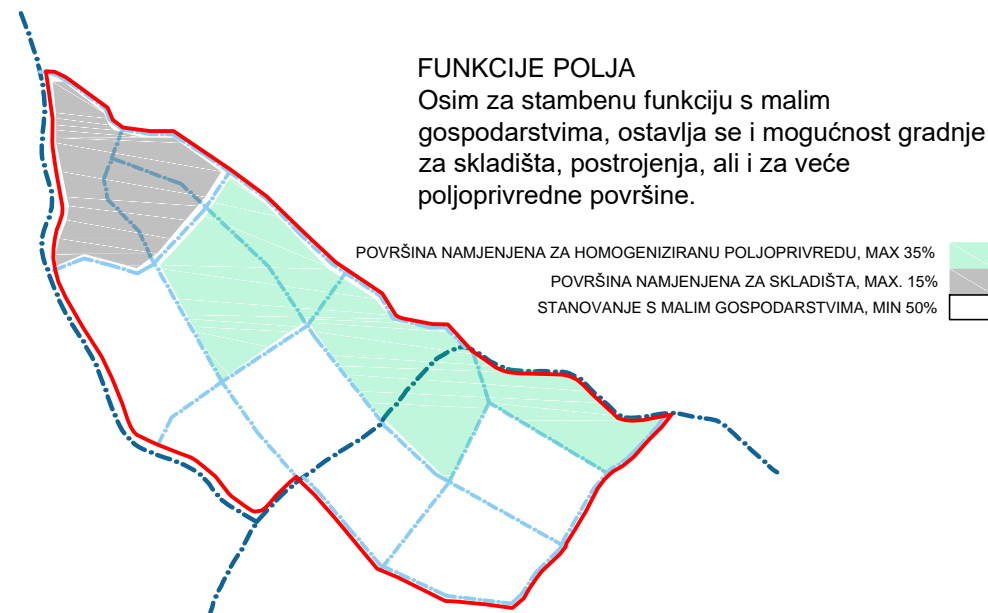
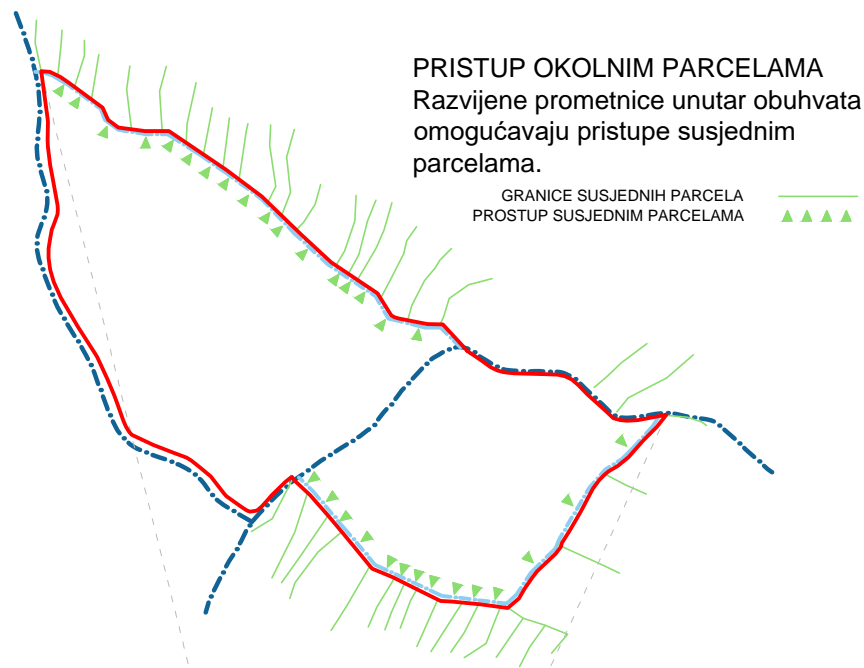
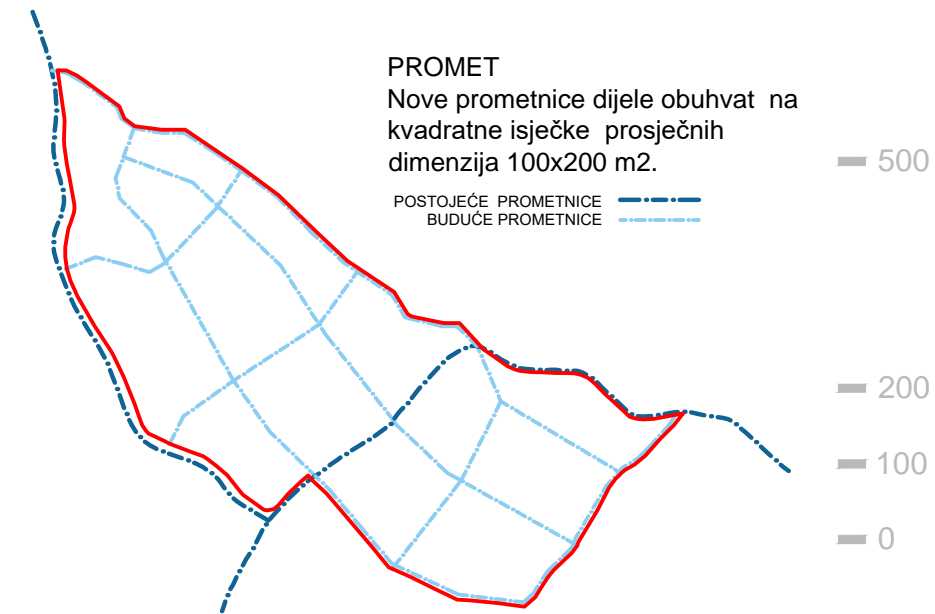
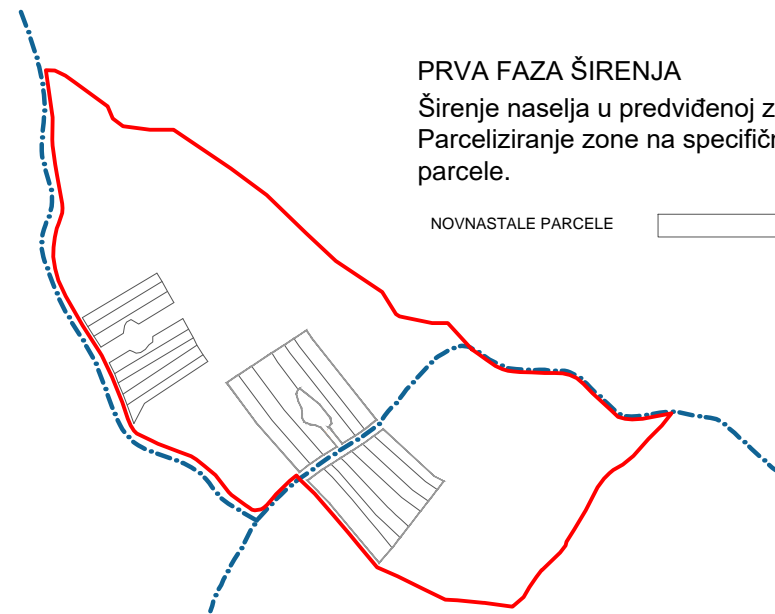
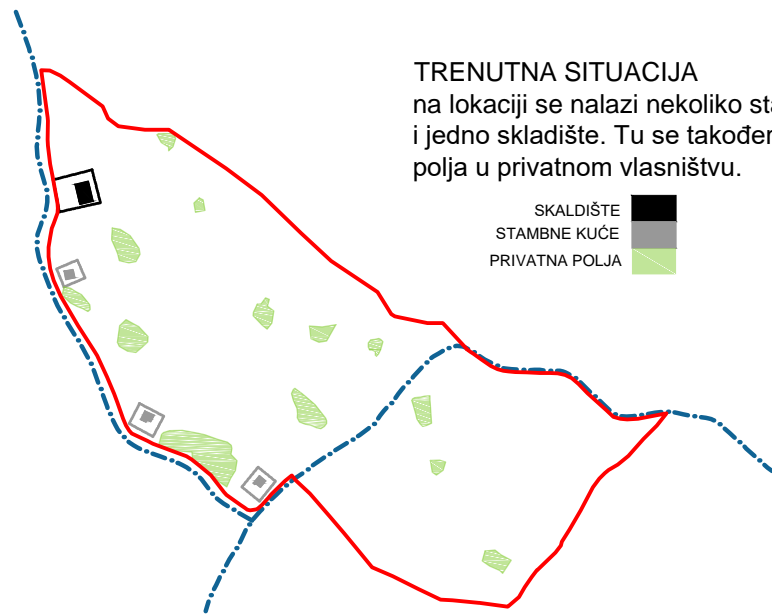

PRESJECI
U presjeku se kuća dijeli na četiri kvadranta od kojih svaki ima svoju funkciju: boravak, spavanje, radionica / poslovni prostor i terasa. Kombinacijom rasporeda te četiri funkcionalne jedinice omogućava se stvaranje različitih oblika stanovanja. Oni ovise o željama stanara, pristupnoj ulici te oblikom gospodarstva kojim se namjeravaju baviti na imanju i u radionici.
Obzirom na dosadašnje navike mještana, najizglednije su situacije sa radionicom ili terasom orijentiranoj prema ulici.
Također obzirom na karakterističan reljef ponuđeni su i različiti načini savladavanja razlike u visini, ukoliko ona postoji, između stambene i gospodarske kuće

20
10
5
0

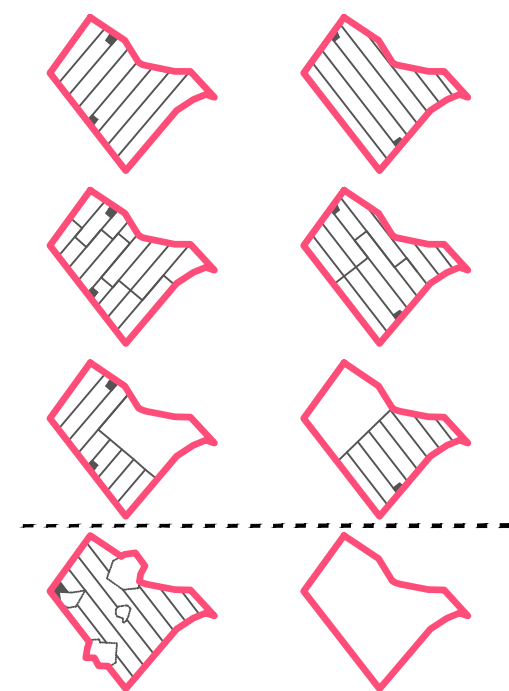
OBUHVAT
Obuhvat je smješten na sjevernom rubu sela te su na njemu započeti različiti oblici intervencija. Tu smještene vrtače, stambene kuće i jedno skladište te dvije prometnice. Jedna prometnica tangira obuhvat sa južne strane, a druga prolazi kroz njega i dijeli ga na dva dijela. Obuhvat također okružuje velik broj privatnih uzdužnih parcela koje nemaju kolni pristup te bi se gradnjom naselja i infrastrukture unutar obuhvata stvorila i mogućnost aktivacije okolnih parcela. Osnovna namjena obuhvata je gradnja stambenog naselja u vidu obiteljskih kuća. Osim toga, obuhvat također nastoji udomiti, ali ograničiti razvoj pojedinih trendova koji se događaju na selu, a to su gradnja skladišta i hala te razvoj homogenizirane poljoprivrede. Obzirom na sve zatečene uzorke i scenarije koji se nastoje ostvariti unutar obuhvata, obuhvat se dijeli na kvadratne isječke koje odomljavaju predviđenu tipologiju. Svaki isječak, obzirom na potrebe korisnika, dijeli se na parcele na nekoliko različitih načina.

KARAKTERI ISJEČAKA
Dijeljenje isječaka na parcele za gradnje stambenih kuća. Jedna parcela duž cijelog isječaka. Zastupljenost parcela u isječku obzirom na širinu parcele:
11m-14m = 20%   18m-21m = 30%
15m-17m = 30%   22m-26m = 20%

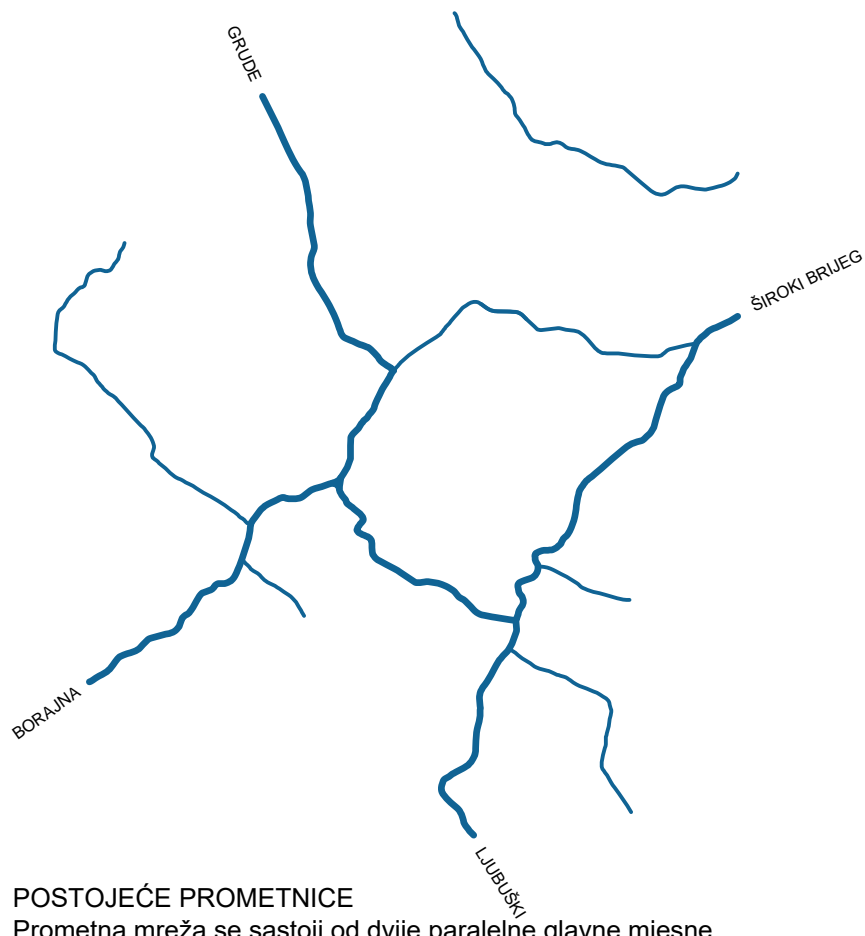
Mogućnost dijeljenja parcele na dva dijela na veličine koje odgovaraju potrebama korisnika.

Mogućnost zauzimanja dijela većeg od uzdužne parcele.

Mogućnost kombinacije više različitih uzoraka gospodarjenja zemljištem ili potpuno ili situacija gdje je isječak jednako parcela.

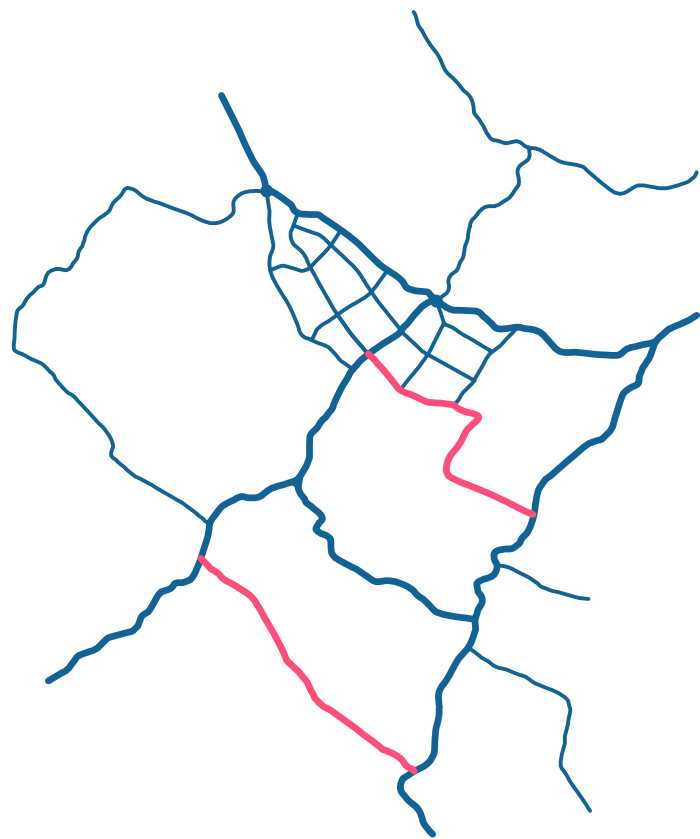

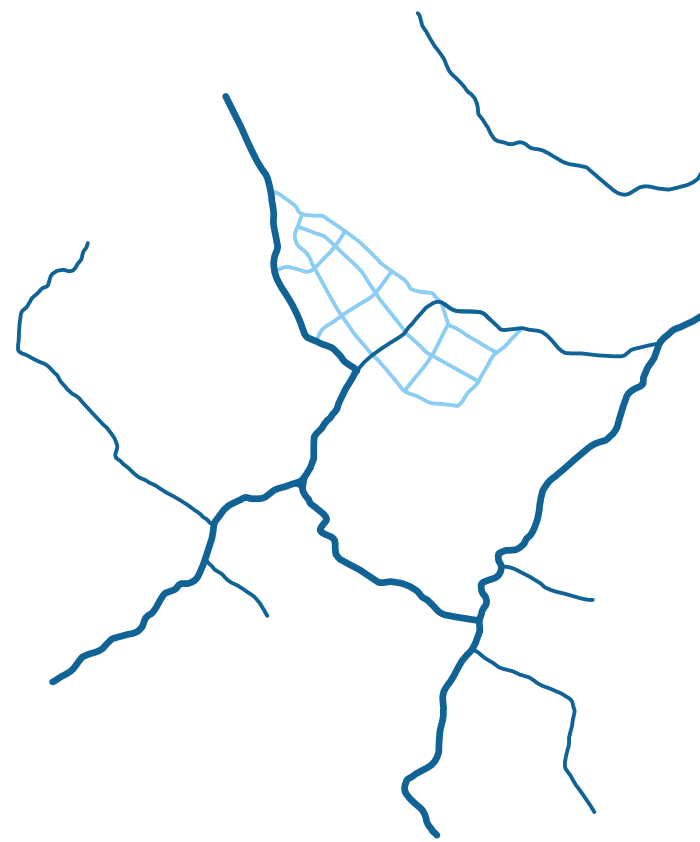
POSTOJEĆE PROMETNICE

Prometna mreža se sastoji od dvije paralelne glavne mjesne prometnice koje povezuju mjesto sa gradovima županije te se na njih vežu prometnice naselja. Ta dva kraka su povezana jednom poprečnom prometnicom te tako čine karakteristični sustav prometnica u obliku slova H.

RAZVOJ PROMETNE MREŽE

Daljnijm razvojem sela, a samim time i razvojem potrebe za prometnicama, postavljaju se dvije dodatne poprečne prometnice koje su u biti obnovljene stare ceste. Na taj način se nastavlja priča poprečnog spajanja paralelnih prometnica.

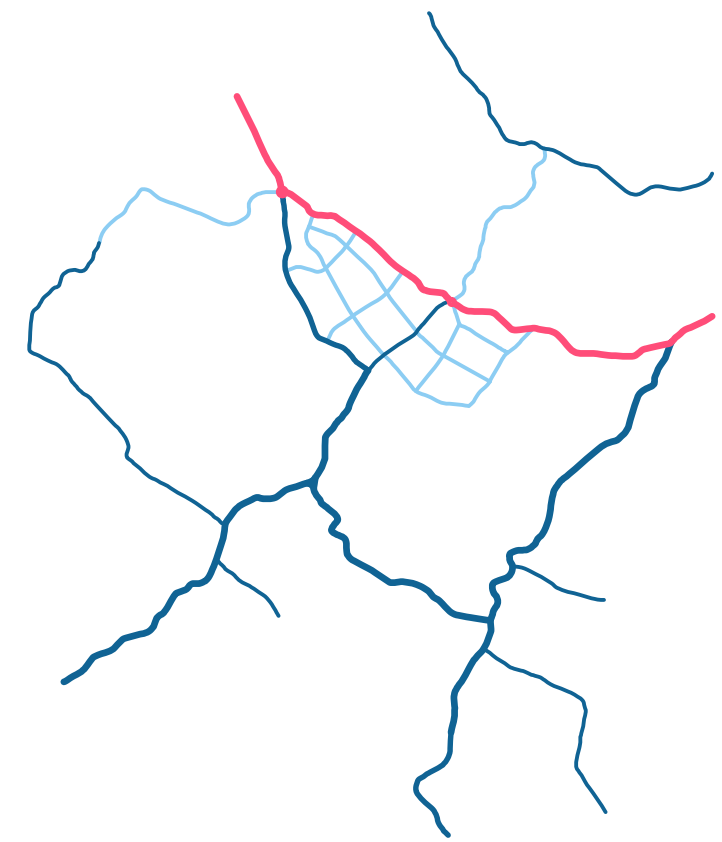
PROMETNICE NOVOG NASELJA

Razvijanjem novog naselja razvija se i njegova prometna mreža kao i sama frekventnost tog područja. Ta prometna mreža služi kao katalizator daljnjeg razvoja prometne mreže u mjestu.

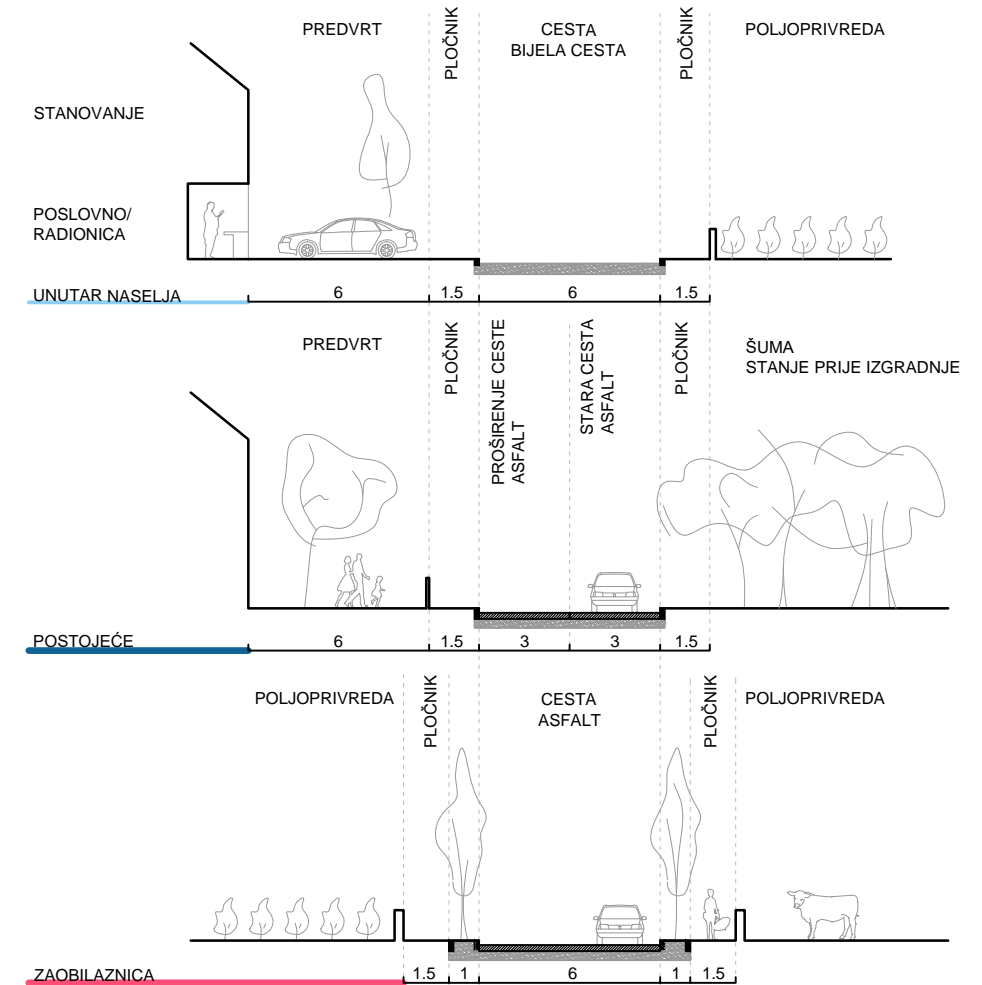
PROFIL PROMETNICA

U novom naselju postoje tri tipa prometnica: postojeće koje se po potrebi šire ili mijenjaju karakter- asfaltna cesta, ceste unutar obuhvata-bijele ceste te zaobilaznica- asfaltna.

ZAIBILAZNICA

Postavljanjem prometnice na sjevernom dijelu obuhvata spaja se prometnica koja povezuje Rasno s prvim urbanim centrima: Grudama i Širokim Brijegom. Time se stvara intenzivnija prometnica- zaobilaznica koja prolazi obodom mjesta. Osim toga, na mjestima povezivanja te dvije prometnice otvara se mogućnost povezivanja udaljenijih zaselaka sa zaobilaznicom.

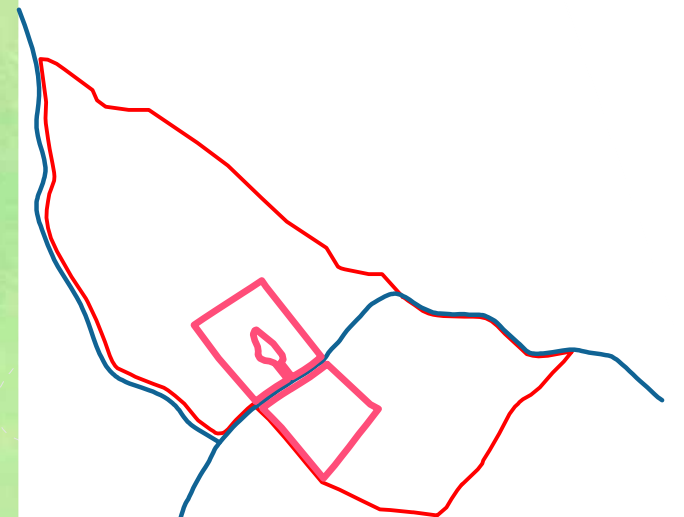

SUSJEDSTVO 1.	NASELJE RUDINE	100
	stambeno (broj parcela obzirom na širinu):	
	2 (11m-14m)	
	2 (15m-17m)	
	2 (18m-21m)	
	<u>1 (22m-26m)</u>	
	7 ukupno	
	javni kutak (namjena):	
	krk sa spomenikom	50
	NASELJE KADULJEVICA:	
stambeno (broj parcela obzirom na širinu):		
2 (11m-14m)		
4 (15m-17m)		
1 (18m-21m)		
<u>1 (22m-26m)</u>		
8 ukupno		
javni kutak (namjena):		
dječji pješčanik	0	

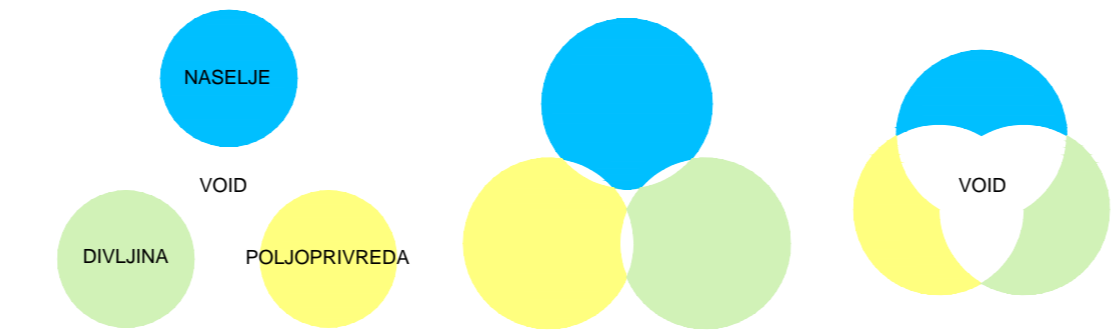
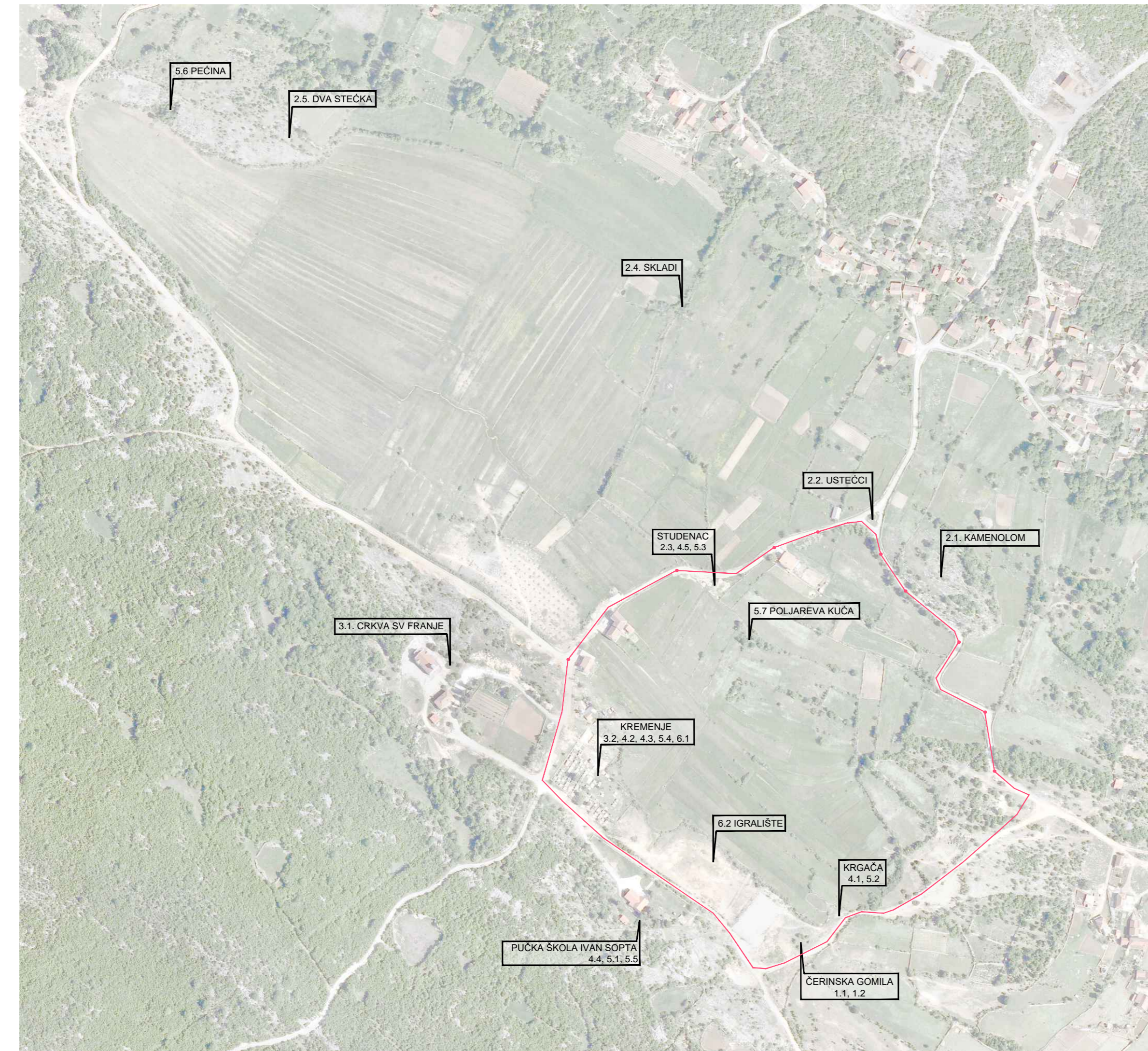
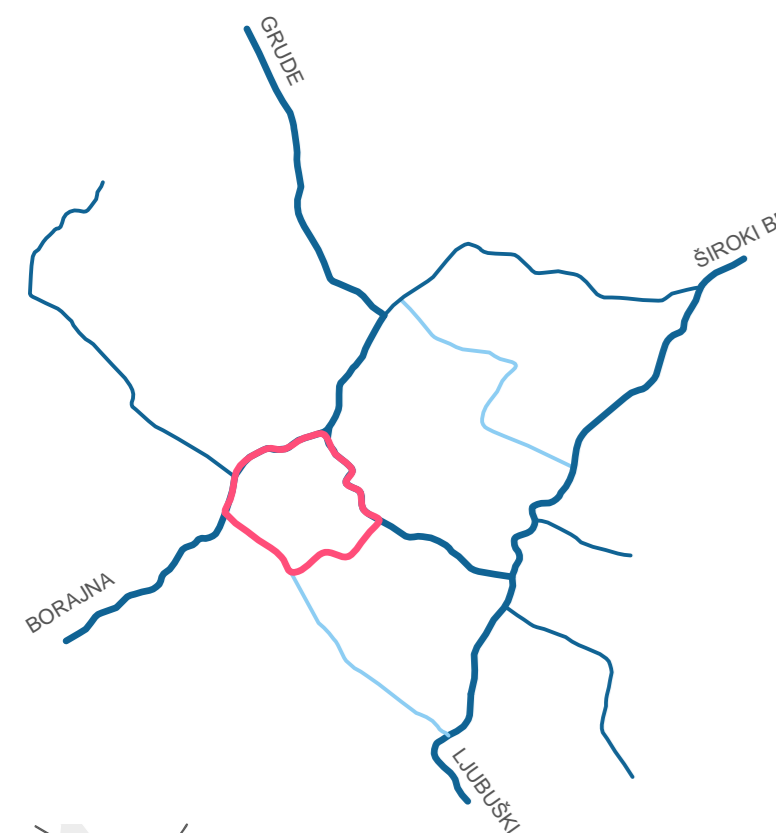
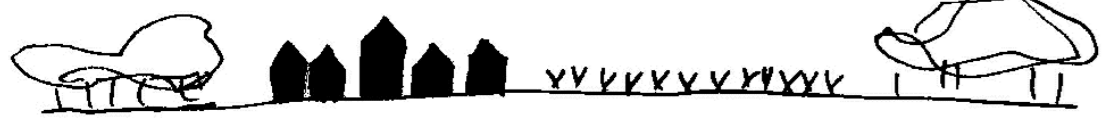
Prva novonastala naselja formiraju se duž stare ulice. Dobivaju dodatni kolni trakt te pločnik i sa svake strane po jedan komadić javnog prostora. Na taj način se stvara jedno susjedstvo. Obiteljske kuće su smještene između prometnice koja dijeli susjedstvo i prostora za gospodarstvo. Obzirom na poslovna prizemlja kuća i komadiće javnih prostora koji su na nju orijentirani, ona postaje aktivan društveni prostor. Imanja koja se pružaju iza obiteljske kuće ostavljaju mogućnost bavljenja različitim oblicima poljoprivrede:

1R- smilje	1K- voćnjak
2R- mješovito	2K- uzgoj ovaca
3R- uzgoj ovaca	3K- uzgoj krava
4R- voćnjak	4K- vinograd
5R- uzgoj divljači	5K- duhan
6R- uzgoj koka	6K- mješovito

3.7. PRIMJER NASELJA

Spomenička staza je kompleks spomenika iz razdoblja ilirskih vremena do danas te kao takva predstavlja specifičnu cjelinu graditeljske baštine na teritoriju Hercegovine. Cilj projekta je aktivirati spomeničku stazu dodavanjem različitih sadržaja koji bi policali određne oblike turizma, gospodarstva te kulturnog i društvenog života mjesta. Unutar staze, osim spomenika se smjestilo i nekoliko obiteljskih kuća te, nekoliko različitih prirodnih cjelina. Stagnacijom poljoprivrede, neki dijelovi spomeničke staze ali i sela u cjelinu su ostali nedefinirani. Novi sadržaji se interpoliraju u takve krajolike i s ciljem davanja novog karaktera.

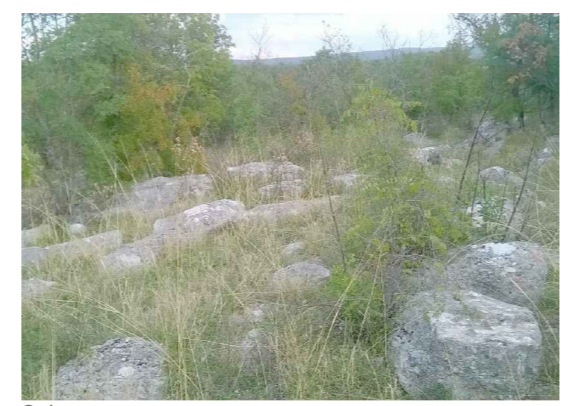
Tekst koji slijedi opisuje i mapira sve spomenike smjestene neposredno uz stazu ili su na neki način direktno vezane uz nju:

- 1. PRAPOVIJESNE GRADINE I GROBNE GOMILE**
  - 1.1. Čerinska grobna gomila.** Prapovijesna grobna gomila iz Ilirskog razdoblja, oko 2. st. prije Krista. Tri zemljane gomile nalaze se u Malom polju, između Krgače i školskog igrališta. Uočljivo je da se u srednjem zemljanom humku nalaze ostatci groba.
  - 1.2. Kužni grob kraj gomile.** Prapovijesna grobna gomila iz Ilirskog razdoblja, oko 2. st. prije Krista

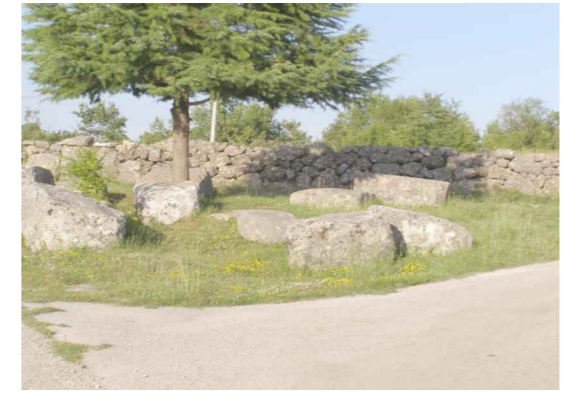
- 2. SREDNJOVJEKOVNI NADGROBNI SPOMENICI - STEČCI**
  - 2.1. Kamenolom.** Kamno brdo s kojega se uzimao kamen za stečke. U blizini je lokalitet sa srednjovjekovnim stećcima. Bilo je ubičajno da se kamenolom za stečke nalazio u neposrednoj blizini.
  - 2.2. Ustećci.** 12.-14. stoljeće. Blizu izvora Studenac, u polju, ispod kuća, uz cestu koja vodi prema crkvi, nalazi se nekropola sa 24 stećaka. Više je primjeraka oštećeno i pomjerano. Tako je dio stećaka ugrađivan u okolne zidove, a s obzirom na to da cesta vodi kroz sredinu nekropole, svakako je pri gradnji ceste došlo do pomjeranja i raspored stećaka je drugačiji.

- 3. SAKRALNA BAŠTINA**
  - 3.1. Crkva sv. Franje.** Najstariji je pisani trag o župi Rasno iz 1668. godine. Ona je obnovljena dvjesto godina kasnije, tj. 1872., odvojlivši se od župe Širokoga Brijega. Izgradnja župne crkve započela je 1934., a pripremni radovi u Rasnu trajali su predugo još od 1919. godine. Kamenoklesarski radovi su započeli tek 1938. pod vodstvom župnika fra Tadije Beljana. Kamene blokove klesali su vrtni klesari iz Posušja uz pomoć domaćih majstora. Do početka rata crkva je kamenim blokovima izdana od glavnoga vijenca, odnosno do krova. Dalje radove prekinuo je rat i nedostatak hrane za zidare i radnike. Tek se 1958. nastavilo: arhitekti fra Pio Nuić i Jozo Dražić izradili su projekt dovršenja crkve. Radovi su dovršeni 1961. godine. Crkva je skladna gradnja križnog tlocrta duga 25,80 m, a široka 11,35 metara. Polukružna apsida je dimenzija 5,60 x 4,40 m. Zvonik je visok 16,40 m, na pročelju crkve. Na njemu je zvono teško 350 kilograma.
  - 3.2. Groblje Kremenje i kapelica.** Groblje Kremenje u Rasnu dobilo je naziv po kamenu - kremenju kojim obiluje to područje. Groblje Kremenje staro više od 250 godina dugo je bilo središnje za župu. Nastalo je postupnim prelaskom iz groblja Biloševice. **Prvu je kapelicu** u groblju Kremenje 1881. godine podigao župnik fra Ilija Skoko s vjermim pukom. Kapelica je bila dimenzija 6 x 4 metra. Ona je služila kao župna i grobna kapela. Rekonstrukcije kapelice na temelju izvornog izgleda započeta je 2014., a završena je 2016. godine. Tako je sačuvano djelo naših starih kamenoklesara i tesara za buduće generacije. Koncem 2017. godine kamenom je popločana glavna staza, a početkom 2018. u kapelici je postavljen kameni oltar.

- 4. SKULPTURE, KIPKOVI I SPOMEN-OBILJEŽJA**
  - 4.1. Zavjetni spomenik kraj Krgače.** Kraj ceste, u blizini antičke lokve Krgače, poslije Drugoga svjetskoga rata, Andrija Skoko Ševušić (1911.-1984.), u znak zahvalosti sv. Anti i Blaženoj Djevici Mariji, podigao je zavjetni spomenik. Zahvaljujući Andriji noj strpljivosti i

2.1

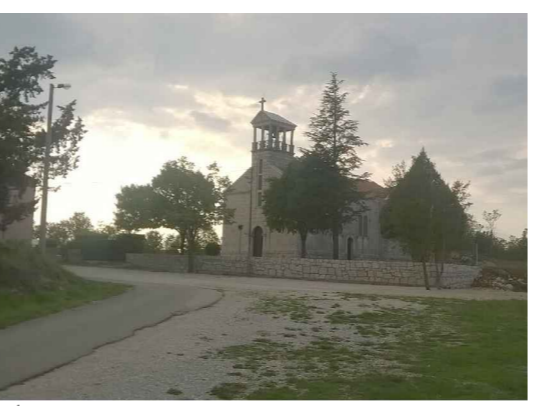
2.2

2.4

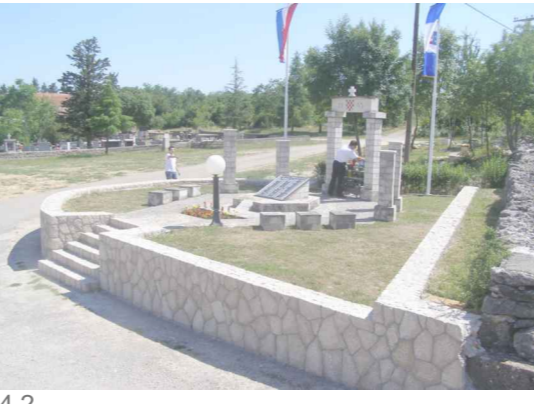
2.3

3.1

4.1

4.2

4.4

4.5

5.1

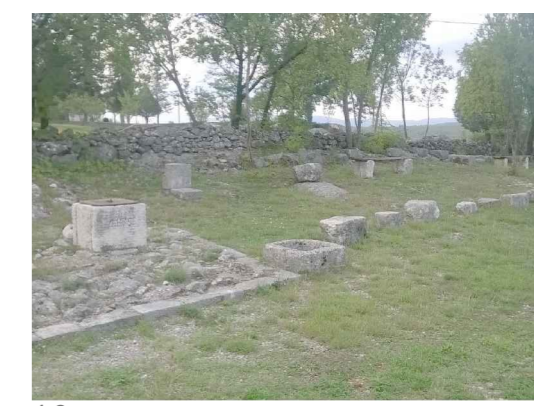
5.2

5.3

5.4

4.3

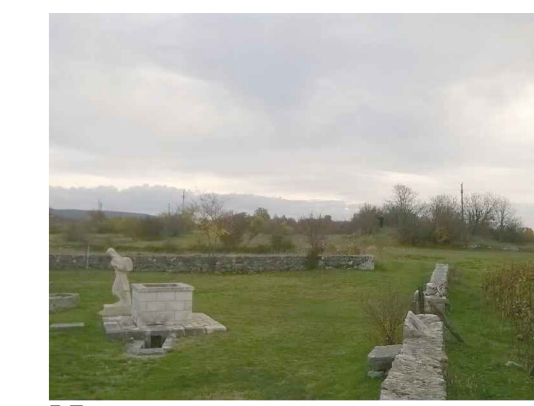
5.5

5.6

5.6

5.7

6.1

5. **3. Rimski zdenac Studenac.** Između Velikog i Malog polja u Rasnu, uz cestu nalazi se stari bunar-zdenac, izvor pod nazivom Studenac, dubine 3,5 metra. Studenac je bogat vodom, osobito u kišno razdoblje od jeseni do proljeća, kad nadodu podzemne vode. Izvor tada formira potok, koji niz polje teče i slijeva se u Rašanjku pećinu, te dalje kroz utrobu zemlje do ponovnog izvora - Vrioštica u Vitini. Izvor ni za vrijeme najvećih ljetnih suša, ne presuše. Po tehnići zidanja, čini se, da Studenac pripada kasnoantičkom razdoblju (od 4.do 6. stoljeća) tj. gradnji opus quadratum. U ovom slučaju lica zidova su rađena od pravilno i uredno isklesanih blokova kamena, a u praznu srž zida nabacano je kamenje pomiješano sa klačinom malterom. Rimski zdenac Studenac bio je pred urušavanjem te je pokrenuta akcija njegove zaštite i obnove. Godine 2007. obnovljena je kruna zdenca, dio kanala i suhozida, a radovi su nastavljeni 2008. obnovom suhozida s južne strane zdenca (ukupno je obnovljeno 50 m suhozida). Godine 2010. izvršena je zaštita i obnova 32 metra suhozida istočno od zdenca.

- 5. 4. Čatrnja (bunar) kraj Kremenja.** Osim zdenaca i bunara za koje se ne zna kad su građeni, na području župe Rasna ima desetine čatrnje koje su mještani s velikim trudom, u živu kamenu, iskopali i utvrdili prije 100 i više godina. Jedna od nakapnica za vodu (čatrnja), koja je građena blizu groblja, za vrijeme župnikovanja fra Ilje Skoko (1875.-1881.), obnovljena je početkom 2004. zahvaljujući župniku fra Ivanu Kvesiću. Na tomu znamenitu mjestu, središtu života sela prije i poslije mise, znaku prošlosti i postojanja, Rašnjani su sačuvali starinu i

- 5. 3. Rimski zdenac Studenac.** Između Velikog i Malog polja u Rasnu, uz cestu nalazi se stari bunar-zdenac, izvor pod nazivom Studenac, dubine 3,5 metra. Studenac je bogat vodom, osobito u kišno razdoblje od jeseni do proljeća, kad nadodu podzemne vode. Izvor tada formira potok, koji niz polje teče i slijeva se u Rašanjku pećinu, te dalje kroz utrobu zemlje do ponovnog izvora - Vrioštica u Vitini. Izvor ni za vrijeme najvećih ljetnih suša, ne presuše. Po tehnići zidanja, čini se, da Studenac pripada kasnoantičkom razdoblju (od 4.do 6. stoljeća) tj. gradnji opus quadratum. U ovom slučaju lica zidova su rađena od pravilno i uredno isklesanih blokova kamena, a u praznu srž zida nabacano je kamenje pomiješano sa klačinom malterom. Rimski zdenac Studenac bio je pred urušavanjem te je pokrenuta akcija njegove zaštite i obnove. Godine 2007. obnovljena je kruna zdenca, dio kanala i suhozida, a radovi su nastavljeni 2008. obnovom suhozida s južne strane zdenca (ukupno je obnovljeno 50 m suhozida). Godine 2010. izvršena je zaštita i obnova 32 metra suhozida istočno od zdenca.

- 5. 4. Čatrnja (bunar) kraj Kremenja.** Osim zdenaca i bunara za koje se ne zna kad su građeni, na području župe Rasna ima desetine čatrnje koje su mještani s velikim trudom, u živu kamenu, iskopali i utvrdili prije 100 i više godina. Jedna od nakapnica za vodu (čatrnja), koja je građena blizu groblja, za vrijeme župnikovanja fra Ilje Skoko (1875.-1881.), obnovljena je početkom 2004. zahvaljujući župniku fra Ivanu Kvesiću. Na tomu znamenitu mjestu, središtu života sela prije i poslije mise, znaku prošlosti i postojanja, Rašnjani su sačuvali starinu i

stručnosti kameni spomenik ima spomeničku vrijednost. Osim na brojnim obiteljskim i gospodarskim zgradama kamenoklesarsko umijeće Andrija je Skoko trajno okovječio u pripremi klesanog kamena za župnu crkvu na Rasnu. U znak zahvalnosti obitelji, rodnom zavijaču, a posebice prema djeću Andriji, Josip Skoko bivši kapetan HNK Hajduk, 2010. je godine obnovio Zavjetni spomenik. Važnost obnove i očuvanje ovog spomenika kulturno-loško je tkivo hvatskoga katoličkog puka. Povijesne pore odušu iz svakog njegovog kamenčića. Najveća je vrijednosti ovoga pothvata, kako su istakli i mnogi, povezivanje iseljenih Župljana i izgradnja zajedništva, jer na različitim stranama svijeta danas se nalazi oko četiri-pet tisuća Župljana i njihovih potomaka.

4.2. Spomenik žrtvama rata. U Rasnu 7. travnja 1991. godine podignut je spomenik svim žrtvama Drugog svjetskog rata i poraća. Vrijedno je istaknuti da je to prvo spomen-obilježje hrvatskih žrtvama Drugog svjetskog rata i poraća podignuto u Herceg-Bosni. Spomenik je podignut na istaknutom mjestu u blizini groblja, između župne crkve i škole, po nacrtu arhitekta Ivana Spajčica. Spomen-obilježje ima simbol nedovršenih ljudskih života. To na spomeniku zorno pokazuju kameni stupovi. Na spomen-ploči ucrtno je devedeset imena, 90 rašanjskih žrtava. Ispod spomen-ploče s imenima postradalih stoji ploča s natpisom: Braći Rašnjacima koji su svoje živote stavili na oltar hrvatske Domovine naša neizmjerina zahvalnost.

4.3. Spomenik Kremenju kraj spomenika žrtava rata. U starom katoličkom groblju Kremenje nalazi se nekoliko kamenih križeva, a kraj ceste prema spomeniku žrtvama rat i kameno postolje s natpisom.

4.4. Spomenik književniku Ivanu Sopti. Ivan Sopta, kip. U dvorištu obnovljene pučke škole, godine 2001., u prigodi njezine stote obljetnice, postavljen je kip hrvatskog književnika Ivana Sopte. Odljevak kipa u bronci, naravne visine, rad je akademskoga kipara Stjepana Skoke, a radove je vodio Ivan Dugandžić

4.5. Skulptura „Žena s burilom“. U spomen na sve vrijedne žene Hercegovine, kraj zdenca je2016. postavljena skulptura žene s burilom na leđima. Spomenik nalikuje figuri seljanke, žene u karakterističnoj hercegovačkoj nošnji koja na leđima nosi burilo s vodom iz bunara. Autor kiparskog rješenja je umjetnik Anđelko Mikulić. Visina je kamene skulpture 1,8 metara, a s postoljem 2,1 metar. Ukupna težina je cca 1.500 kg

5. GRADITELJSKA I PRIRODNA BAŠTINA

- 5. 1. Škola.** Pučka škola. Pučka škola u Rasnu počela se graditi 1901. izgradnja je završena 1905., kada je škola i otpočela s radom. Ukupna duljina zgrade je 19,90 m a širina 11,50 m. Zidovi su masivni od domačeg kamena, debljine 70 cm. Školska zgrada podignuta na blagom brežuljku, iznad polja, u blizini župne crkve s ogromnim školskim okolišem do dana današnjeg sačuvala je svoju izvornost, što je zaista rijedak primjer u ovom dijelu Hercegovine. Cjelovita

obnova školske zgrade započeta je godine 1997., a radovi su završeni za njezinu 100 obljetnicu (2001.godine).

5. 2. Antička lokva Krgača. U podnožju brežuljka Čerin u Rasnu, uz staru cestu koja vodi od Skokinih kuća prema školi, nalazi se velika "lokva" s periodičnim, povremenim, izvorom - Krgača. Dugačka je više od 20 metara, a u srednjem dijelu širine 8 metara i dubine 1,5 metara. Ukupna je dužina kamenog zida u obliku potkovicke 58 metara. Zidana je s tri strane, djelomično obradbenim kamenom (s klačinom malterom). S istočne strane je bez zida-ulaz za stoku. Tko je zidao "lokvu" ne znaju ni najstariji ljudi. Neki od njih znaju reći da su to radili Grci ili Rimljani. "Krgača" je sigurno građena prije dolaska Osmanlija na ta područja. U stara vremena kao i danas voda iz "Krgače" služila je za napajanje stoke. Izvor presuše samo za vrijeme većih ljetnih suša. U stara vremena voda iz Krgače služila je za napajanje stoke, zalijevanje vrtova, a nehotice isto tako i kao stanište ili izvor pitke vode za mnoge divlje biljke i životinje. Danas kad je većina prirodnih vodenih staništa onečišćena, lokve mogu biti (i vrlo često jesu) i posljednje utočište nekih atotočnih vodenih životinja koje su ranije bile mnogo šire rasprostranjene. Zapuštena i porušena bila je Grgača sve do 2009. godine kada je započeta njezina temeljna obnova.Kompleks antičke lokve, Zavjetnog spomenika i prapovijesnih grobnih gomila jedan je cjeloviti projekt kroz koji je obnovljeno 58 metara kamenog zida unutar lokve i oko 80 metara suhozida izvan lokve. Radovi na obnovi i zaštiti prirodno-graditeljskog kompleksa završeni su u ljeto 2010.

5. 3. Rimski zdenac Studenac. Između Velikog i Malog polja u Rasnu, uz cestu nalazi se stari bunar-zdenac, izvor pod nazivom Studenac, dubine 3,5 metra. Studenac je bogat vodom, osobito u kišno razdoblje od jeseni do proljeća, kad nadodu podzemne vode. Izvor tada formira potok, koji niz polje teče i slijeva se u Rašanjku pećinu, te dalje kroz utrobu zemlje do ponovnog izvora - Vrioštica u Vitini. Izvor ni za vrijeme najvećih ljetnih suša, ne presuše. Po tehnići zidanja, čini se, da Studenac pripada kasnoantičkom razdoblju (od 4.do 6. stoljeća) tj. gradnji opus quadratum. U ovom slučaju lica zidova su rađena od pravilno i uredno isklesanih blokova kamena, a u praznu srž zida nabacano je kamenje pomiješano sa klačinom malterom. Rimski zdenac Studenac bio je pred urušavanjem te je pokrenuta akcija njegove zaštite i obnove. Godine 2007. obnovljena je kruna zdenca, dio kanala i suhozida, a radovi su nastavljeni 2008. obnovom suhozida s južne strane zdenca (ukupno je obnovljeno 50 m suhozida). Godine 2010. izvršena je zaštita i obnova 32 metra suhozida istočno od zdenca.

5. 4. Čatrnja (bunar) kraj Kremenja. Osim zdenaca i bunara za koje se ne zna kad su građeni, na području župe Rasna ima desetine čatrnje koje su mještani s velikim trudom, u živu kamenu, iskopali i utvrdili prije 100 i više godina. Jedna od nakapnica za vodu (čatrnja), koja je građena blizu groblja, za vrijeme župnikovanja fra Ilje Skoko (1875.-1881.), obnovljena je početkom 2004. zahvaljujući župniku fra Ivanu Kvesiću. Na tomu znamenitu mjestu, središtu života sela prije i poslije mise, znaku prošlosti i postojanja, Rašnjani su sačuvali starinu i

izvornost. Tu je nekada, kada je župa obuhvaćala više sela, bilo središte kraja. Običaj je bio da se ljudi nakon mise nađu zajedno uz čašu rakije ili vina. Mladi su igrali kolo i pjevali, „šetali“ a momci cure zamjerali. Nerijetko bi se priređivala prava nadmetanja u bacanju „kamena s ramena“. (autor priloga: Ivan Dugandžić)

5. 5. Čatrnja (bunar) kraj škole. Čatrnje, ili natkrivena spremišta za vodu kraj škole izgrađena je 1902. Godine. Inače,čatrnja je obezbedi vod svakog stambeno-gospodarskog kompleksa i predstavlja osnovni način opskrbljivanja vodom u seoskim naseljima. Brojne su u Rasnu. Oziđane su kamenom, pravokutne ili kvadratne osnove. Njihova je veličina zavisila o vrsti zemlje i mogućnosti iskopa. Sve se radilo ručno pa je trebalo puno ljudi i muke da bi se iskopala. U početku se punila kišnicom, koja se sakupljala s kosih padina, a poslije iz žljebova s kuća. Najstarije takve čatrnje i s najboljom vodom su one koje se nalaze u dvoru ili vrtu kuće, odnosno tamo gdje je najmanje izložena suncu. Često se njezina gornja površina pretvarala u lijepu terasu natkrivenu odriom, koja je pružala i dodatnu zaštitu od sunca.

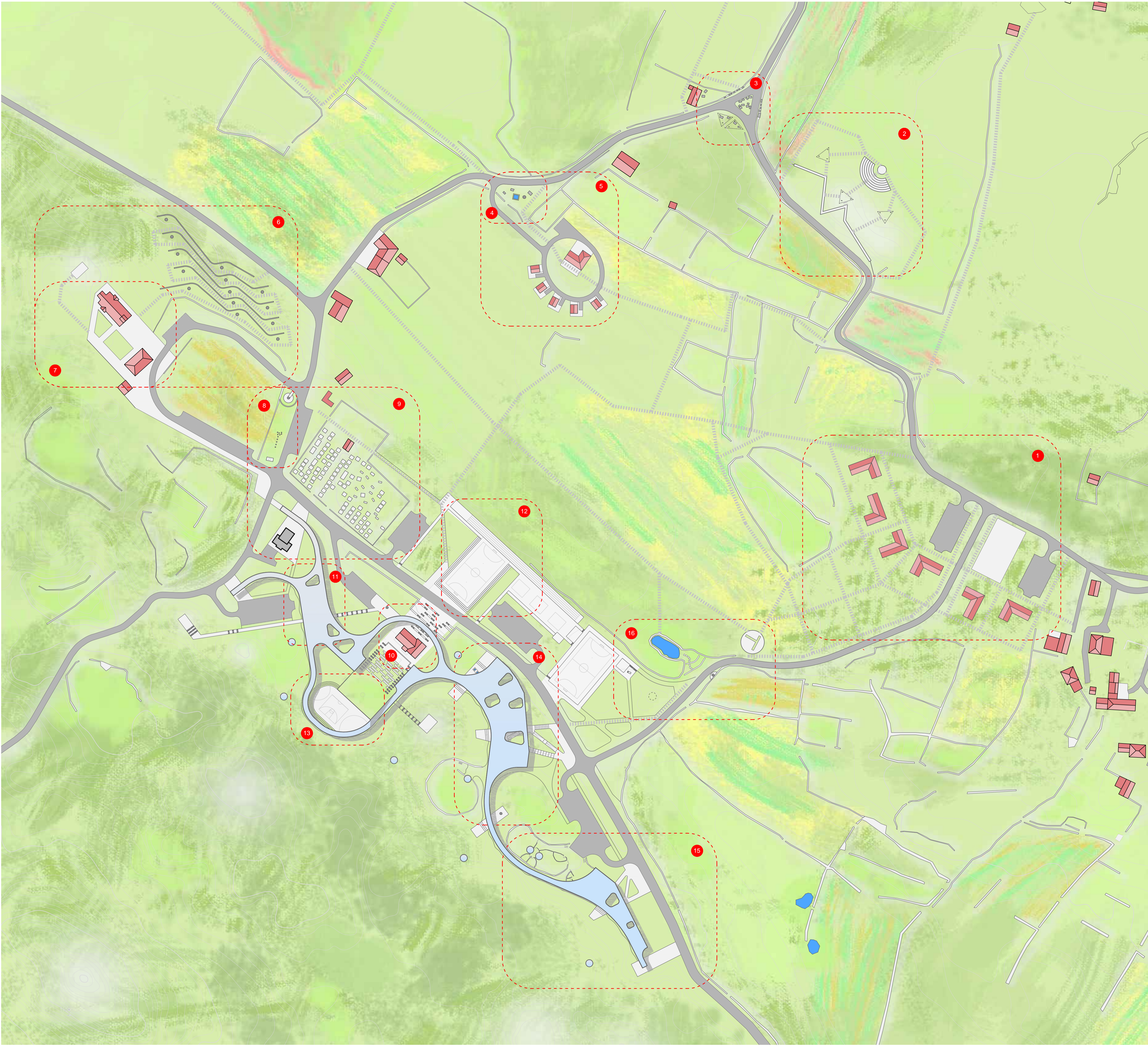
5. 6. Pećina i Rašanjko polje. Zahvaljujući izgrađenom zidu u donjem dijelu Rašanjskog polja ("pećine" od jeseni do proljeća akumulira se veća količina vode. Akumulirana voda iz polja puštala se kroz dva otvora na zidu, pri čemu bi se stvarala vodena snaga, dostatna za pokretanje mlinova. Od vrste mlinova bili su u uporabi žrnjevi, u kojima se žito trljalo i sjeklo između dva mlinska kamena od kojih se gornji okretao. Oba kamena su bila hrapave površine. U ovom kraju ljudi su od davnina koristili vodu za gradnju vodenica. Pisane tragove imamo iz godine 1585. u popisu sela Mostarske nahije. Za vrijeme okupacije Hercegovine zemlje od strane Turaka, često bi popisivali svu imovinu radi prihoda i poreza. U tom popisu iz 1585. u Rasnu se spominje 1 mlin. Zub je vremena učinio svoje tako da se obrušio kameni zid (brana) zidan klačnim malterom. Godine 2010. izvršena je obnova i zaštita kamenog zida širine 1, 2 m, visine 2,6 m i duljine 33 m. Ugrađena su dva podizača (regulatora) za vodu te obnovljen odvodni kanal.

5. 7. Poljareva kuća. Nalaila se na blagom brežuljku u blizini izvora Studenac. Polje je oduvijek značilo život i opstanak, jer je davalo glavninu prihoda za svaku obitelj, pa mu se iz tih razloga poklanjala osobita briga. Poljar bi čitavu godinu proboravio u polju čuvajući obiteljska imanja od moguće štete koju bi mogli prouzročiti neodgovorni pojedinci ili stoka (ajvan). U vrijeme pred žetvu ili berbu polje bi se čuvalo danonočno, a poljari smjernski odrađivali posao.

6. SUVREMENI OBJEKTI

- 6.1. Mrtvačnica.** Kraj groblja je početkom 2014. započeta izgradnja Mrtvačnice, a koja je 1. ožujka 2016. stavljena u uporabu.
- 6.2. Igralište.** U blizini škole nalaze se dva igrališta, travnato za veliki nogomet te asfaltrano za mali nogomet i košarku.

Spomenička staza trenutno je najatraktivniji dio sela sa gotovo svim lokalnim javnim sadržajima. Uspriko tome na tri velike prometno zagađenje i pravi je primjer prometnog i društvenog funkcioniranja jedne seoske sredine. Jedan od razloga je i to što se kroz selo nisu smjatile velike prometnice. To je naravno utjecalo na samo selo i stazu, odnosno, selo nije doživjelo brzo i neplaniranu izgradnju kao mjesta uz snažne prometnice. Spomenička staza tako ostaje jedna mirna lokalna prometna ruta, ali i ugodna šetnica i staza za bicikliranje. Svi spomenici se uredno održavaju i po potrebi obnavljaju.

Što se tiče prirodnog krajolika u koji se smjesila staza je zanimljivi po tome što ga tangira nekoliko prirodnih cijelina. Sjeverozapadni dio staze je granica između Rašanjskog i Malog polja, na njenom sjevernom dijelu se nalazi malo kameno brdo koje je u povijesti služilo kao kamenolom za stečke, a na njenom južnom i istočnom dijelu se razvija karakteristični kriški reljef sa siromašnom koji polako prelazi u bujniju vegetaciju. Na njenom jugoistočnom dijelu također graniči sa drugim poljem. Različit reljef koji spomenička staza objedinjuje rezultira i šarolikim biljnim i životinjskim svijetom.

Obzirom na manjak poljoprivrede i stočarstva u selu, ali i na području spomeničke staze, razvilo se nekoliko točaka s manjkom karaktera, nedovoljnom vegetacijom i nedovoljnim čovjekovim intervencijama da bi se mogle smatrati poljoprivredne ili neke druge površine.

Obzirom na sve nedostatke i prednosti, spomenička staza može poslužiti kao katalizator za daljnji razvoj mjesta odnosno razvoj ruralnog turizma, ali i poljoprivrednog gospodarstva i stočarstva i samim time razvoj društvenog i kulturnog života mještana. Rješenje nastoji dati karakter neefiniranim površinama na način da će u njega interpolirati sadržaje koji bi poticali razvoj mjesta. Osim dodavanja sadržaja na površine uz stazu se zasađuje adekvatna hortikultura koja taoder privlači određeni životinjski svijet. Na taj način, gdje se sadržaji kombiniraju sa biljnim i životinjskim svijetom, nastoji se očuvati i poticati gradnja niske gustoće koja doprinosi očuvanju ruralnog ugođaja i karakterističnog ekosustava. Rješenje nudi intervenciju na 16 karkterističnih točaka na stazi:

1 SJEVEROISTOČNI ULAZ

Ova točka se nalazi na zapadnom rubu zaselka Velike Skoke i sjeveroistočni je ulaz na spomeničku stazu. Jedna je od karakterističnih međuzona- zone bez karktera, sa siromašnom vegetacijom i bez ikakvih elemenata čime bi se mogla smatrati dijelom spomeničke staze. Rješenje oog dijela uključuje šest prizemnica lokalne tipologije koji kombiniraju javne i komercijalne sadržaje. Osim tih prizemnica na križanju je smještena i tržnica te parking mjesta.

2 KAMENOLOM

Na lokalitetu Kamenolom se nastoji očuvati njegov karakteristični reljef na koji se nastoji ukomponirati ljetna pozornica, nekoliko paviljona koji bi za vrijeme događaja na pozornici mogli poslužiti u komercijalne svrhe, te staza koja bi poslužila kao vidikovac odakle se pogled pruža po cijeloj spomeničkoj stazi ali i ostatku sela.

3 USTEĆCI

Lokalitet stećaka Ustećci nalazi se na sjeverozapadnom ulazu na stazu. Jedina intervencija je postavljanje dva paviljona koja natkrivaju neke od stećaka i unutar kojih su postavljene informacije u vezi staze.

4 STUDENAC

Lokalitet sa nekoliko stećaka, starim bunarem i spomenikom ne doživljava velike promjene. Jedan je od najprepoznatljivij mjesta u selu, ureden i obnovljen.

5 HOTEL POLJAREVA KUĆA

U pozadini lokaliteta "Studenac", na malom brdu, nekada se nalazila poljareva kuća, kuća osobe koja je nadgledala i čuvala usjeve. Na tom mjestu se smješta mali lokalni hotel sa pet smještajnih jedinica raspoređenih oko glavne jedinice u kojoj je smještena recepcija i popratni sadržaji koji mogu poslužiti i za mještane i neke lokalne manifestacije. Smještajne jedinice su ma veće od prosječne sobe i iaju sve popratne sadržaje potrebne za normalan život tako da mogu poslužiti sa smještaj na duji period što je posebno privlačno određenim grupama ljudi: umjetnicima, istraživačima iz instituta, cjelodjelni smještaj.

6 KRIŽNI PUT

Na sjevernoj padini platoa na kojoj se smjestila župna kuća i crkva postavlja se četnaest stajališta za obred križnog puta. Staza koja povezuje četnaest stajališt služi i kao ugodna šetnica koja povezuje crkvu i njeno podnožje i s koje se pruža pogled prema naseljenim krajevima sela.

7 CRKVA SV. FRANJE ASIŠKOG I ŽUPNA KUĆA

Obzirom da je ovaj dio ureden, doživljava promijene jedino u vidu organizacije parkinga i dodavanja vidikovaca koji se povezuje na šetnicu južno od crve koja se zatim spaja na šetnicu novog instituta.

8 TRI SPOMENIKA

Spomenik žrtvama rata, spomenik Kremenju i Zdenac ne doživljavaju promjene. Adekvatnim rješavanjem parkinga oko groblja, izbacuje se parking s ove lokacije.

9 GROBLJE KREMENJE

Postavljanje dodatne staze kroz groblje koja dijeli staro dio i predviđeni novi dio groblja. Od sadržaja na lokaciju se postavlja mala cvjećarnica i organiziraju adekvatna parkirna mjesta.

10 OSNOVNA ŠKOLA I IVAN SOPTA

Oko postojeće škole se interpoliraju novi sadržaji koji koji nadopunjuju i potrebe škole. škola sama po sebi ne dživljava značajne promjene, ali parter oko nje da.

11 KNJIŽNICA

Knjižnica se postavlja u neposrednoj blizini škole na putu prema crkvi. Dostupna je i mještanima te je dijeljena na dio za odrasle i dio za djecu odnosno za školske potrebe.

12 STADION

Na Malom polju pokraj groblja s jedne i starog igrališta pokraj druge i direktno ispred škole, postavlja se malonogometni/rukometni stadion te ostali atletski sadržaji: staza za trčanje (50m) i staza za skok u daljina. Unutar tog zhvata riješen je i parking.

13 DVORANA

Veliki volumen dvorane smješta se u pozadini škole ispod brda. Jednodižna dvorana s teleskopskim tbinama namjenjena je mještanima i školi. Krov dvorane je prohodan odakle se pruža pogled prema velikoj ilirskoj gomili s jedne i prema selu s druge strane. Na padini krova smješta se i ljetna pozornica.

13 POLJOPRIVREDNI INSTITUT

Tri laboratorija smještena na jugoistočnom dijelu spomeničke staze potiču razvoj gospodarstva mjesta. Laboratoriji su namjenjeni za analiziranje i kontrolu mesa i mesnih preadevina, mlijeka i mliječnih prerađevina te proizvoda nastalih na bazi bilja (med, vino, ulje i sl.). U sklopu labosa smještena je i predavaonica od 200 sjedećih mjesta koja služi i široj zajednici.

14 VETERINARSKA STANICA

Posljednja u nizu javnih sadržaja nalazi se veterinarska stanica namjenjena za liječenje kućnih ljubimaca i domaćih životinja. U sklopu veterinarske stanice aktiviraju se i okolne vrtče koje služe za liječenje i rehabilitiranje životinja. Ovaj dio završava sa uredom predsjednika mjesne zajednice i predsjednika HKUD te njihovom prostorijom za sastanke.

200

100

50

20

10

0

4.2. URBANISTIČKO RJEŠENJE STAZE

1:1200

27

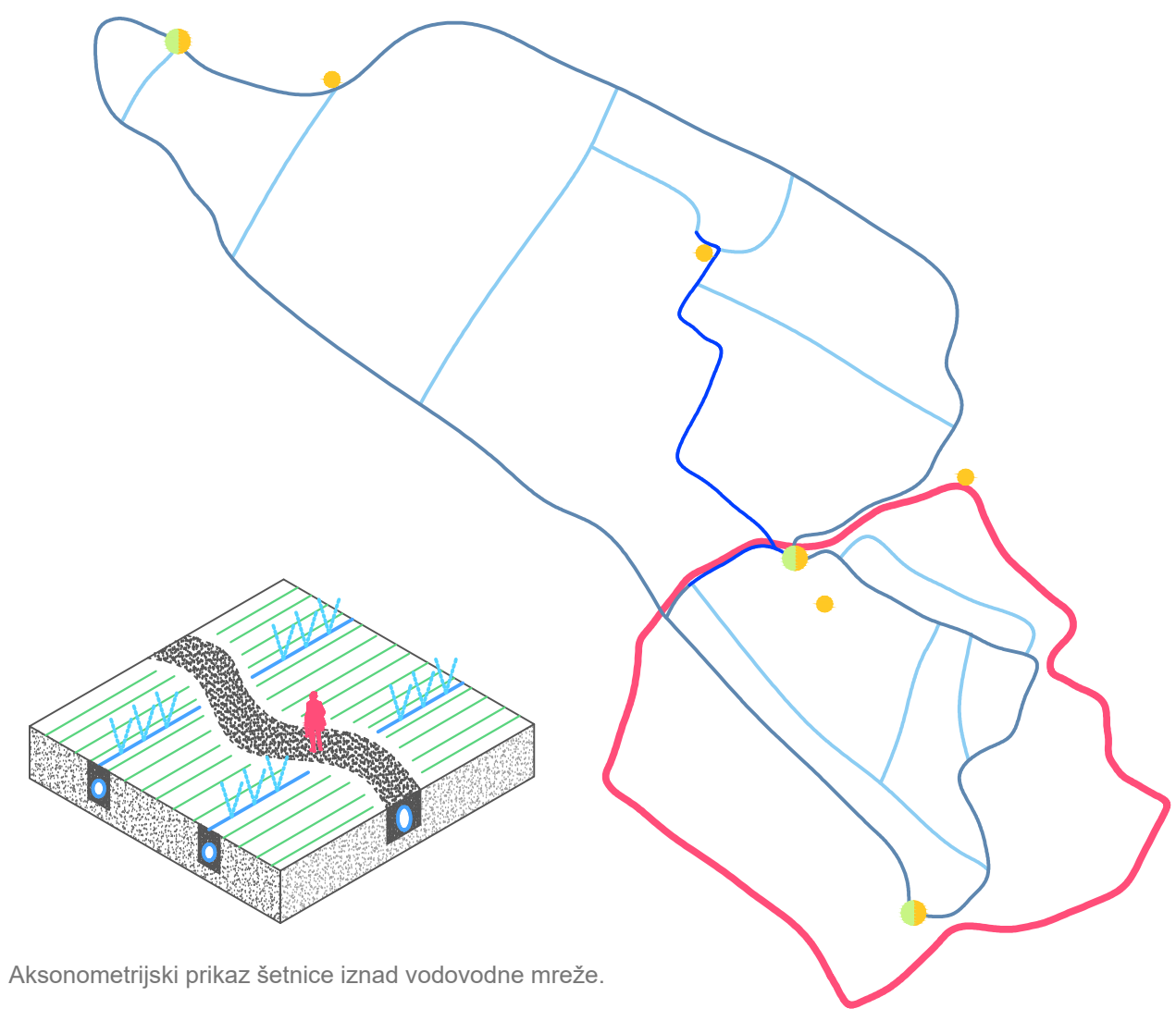
MEĐUZONE
 Unutar prstena spomeničke staze nalazi se nekoliko zona koje je teško definirati. Razlog manjka identiteta uglavnom je njihova krška topografija koja polako zarasta, ali ne dovoljno da bi ju definirali kao šumu. U svakom slučaju su smještene u neposrednoj blizini polja ili naselja (pogledati poglavlje 1.3.5.). Projekt tim zonama pokušava udahnuti određeni karakter.

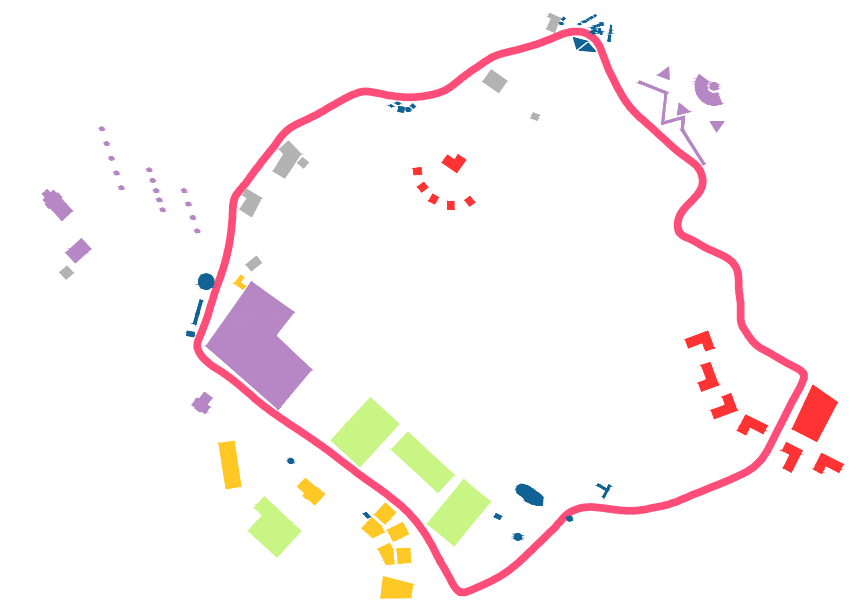
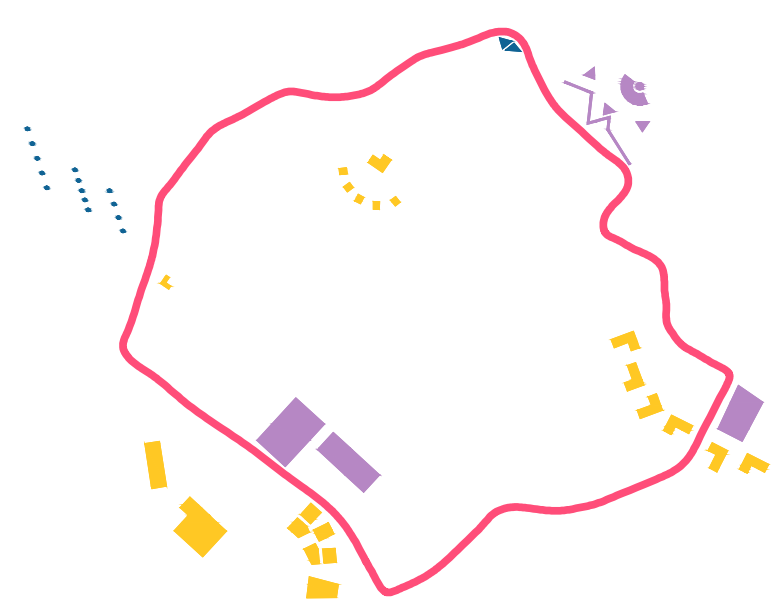
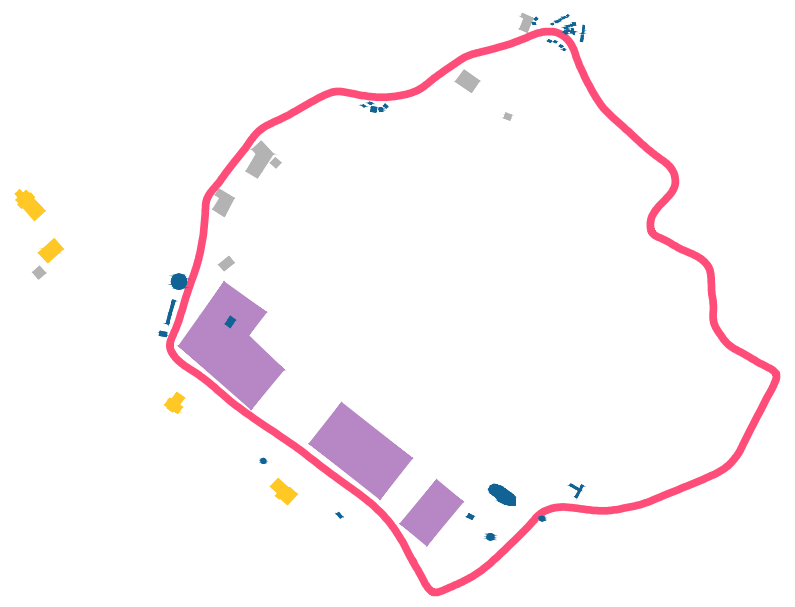
MEĐUZONE

- STARI KANALI ZA NAVODNJAVANJE
- NOVI PRIMARNI KANALI
- NOVI SEKUNDARNI KANALI
- SPOMENICI
- IZVORI VODE ZA NAVONJAVANJE KOJI SU UJEDNO I SPOMENICI

NAVODNJAVANJE
 Spomeniča staza se protegla preko Rašanjskog i Malog polja- dva najveća poljoprivredna potencijala u mjestu. Kao logično rješenje predlaže se postavljanje mreže za navodnjavanje polja što bi uvelike olakšalo bavljenje poljoprivredom. Kako se unutar tog obuhvata već smjestilo nekoliko spomenika čije je i sama staza dio, predlaže se mreža za navodnjavanje koja se može poklopiti sa pojedinim spomeničkim rutama.

Aksonometrijski prikaz šetnice iznad vodovodne mreže.

POSTOJEĆI SADRŽAJI
 Postojeći sadržaji koju su se smjestili su uglavnom od određne važnosti. Međutim na tom prstenu se smjestilo i nekoliko privatnih objekata.

- JAVNI SADRŽAJ
- SPOMENICI
- JAVNE POVRŠINE
- PRIVATNE GRAD.

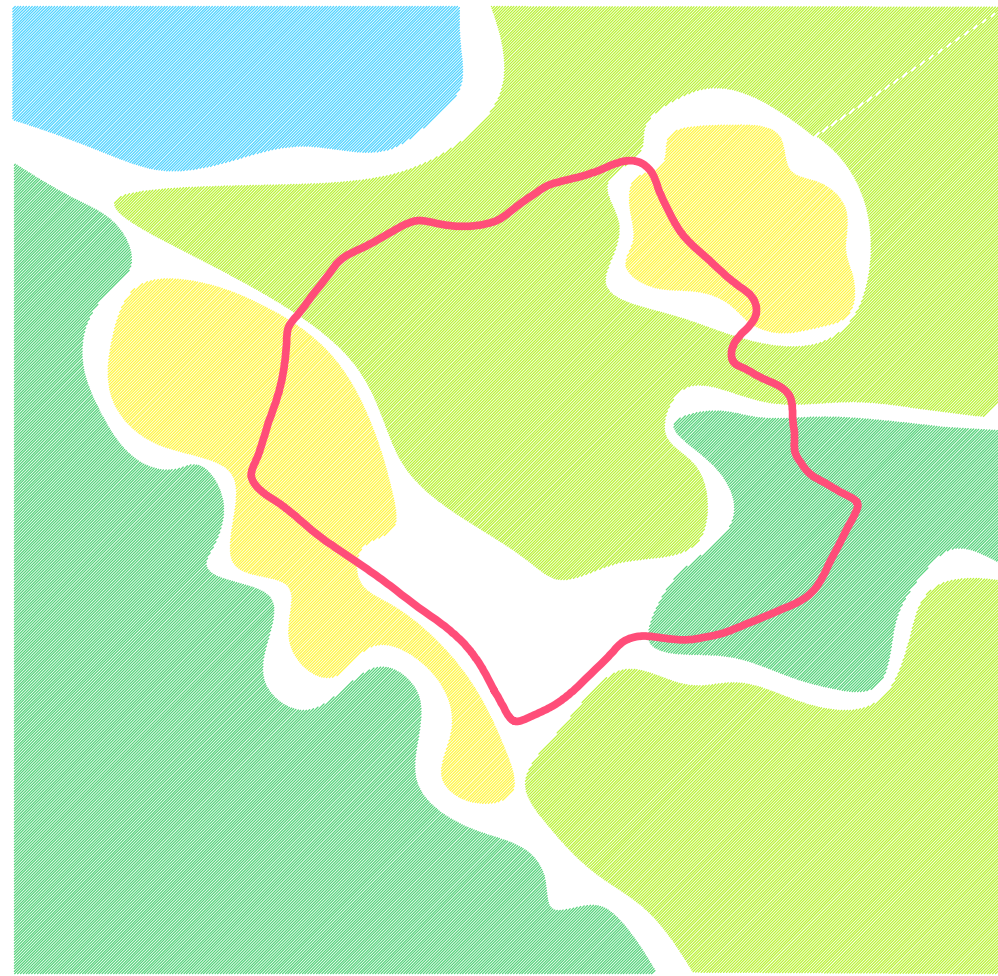
NOVI SADRŽAJI
 Novi se sadržaji postavljaju na zone kojima manjka karaktera te na nekim mjestima s ciljem nadopunjavanja postojećeg sadržaja.

- JAVNI SADRŽAJ
- SPOMENICI
- JAVNE POVRŠINE

NOVO I STARO
 Novo rješenje predstavlja spoj raličitih sadržja koji primarno za cilj imaju poticanje lokalnog gospodarstva. Osim toga nude i različit društven, duhovni, rekreativni i kulturni sadržaj.

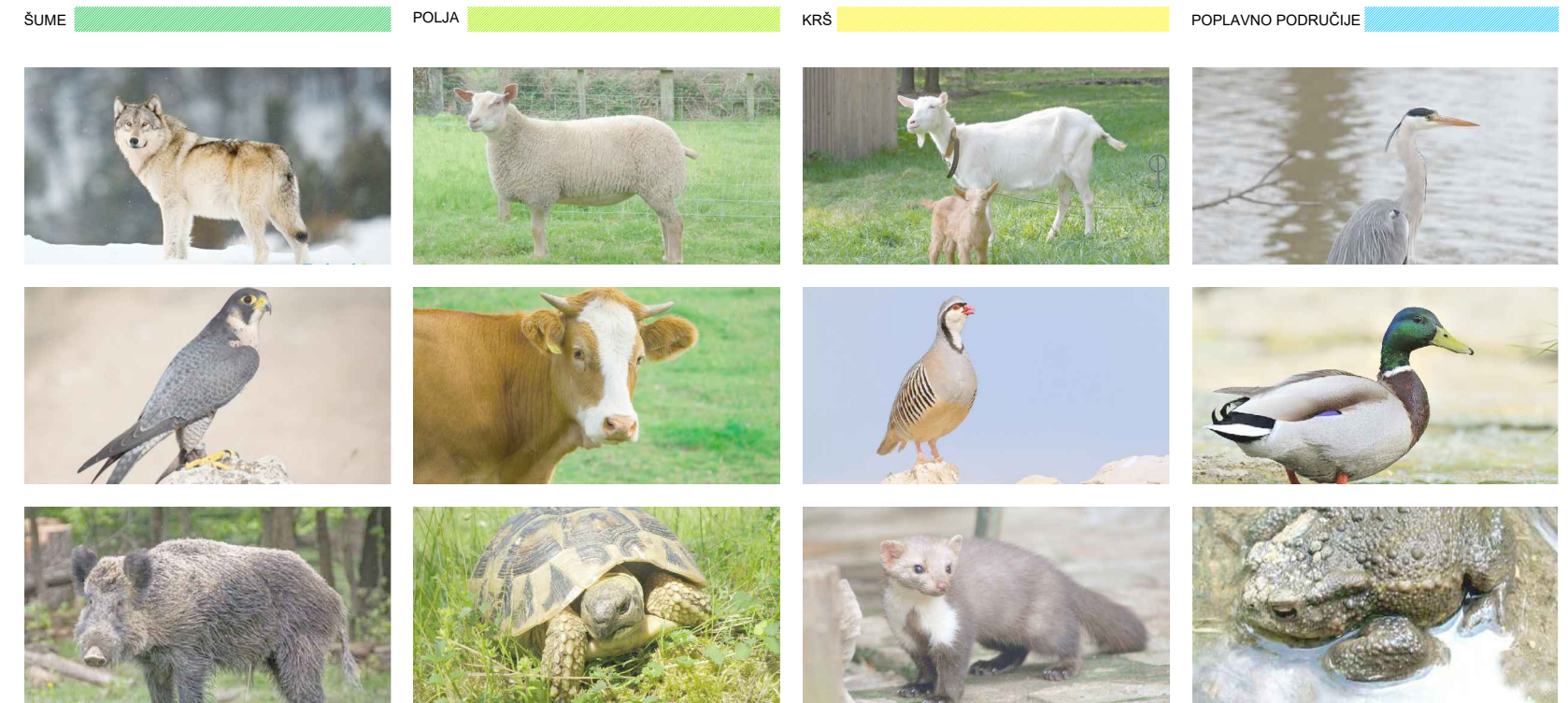
- SAKRALNO
- SPOMENICI
- EDUKATIVNO
- REKREATIVNO
- KOMERCIJALNO
- PRIVATNE GRAD.

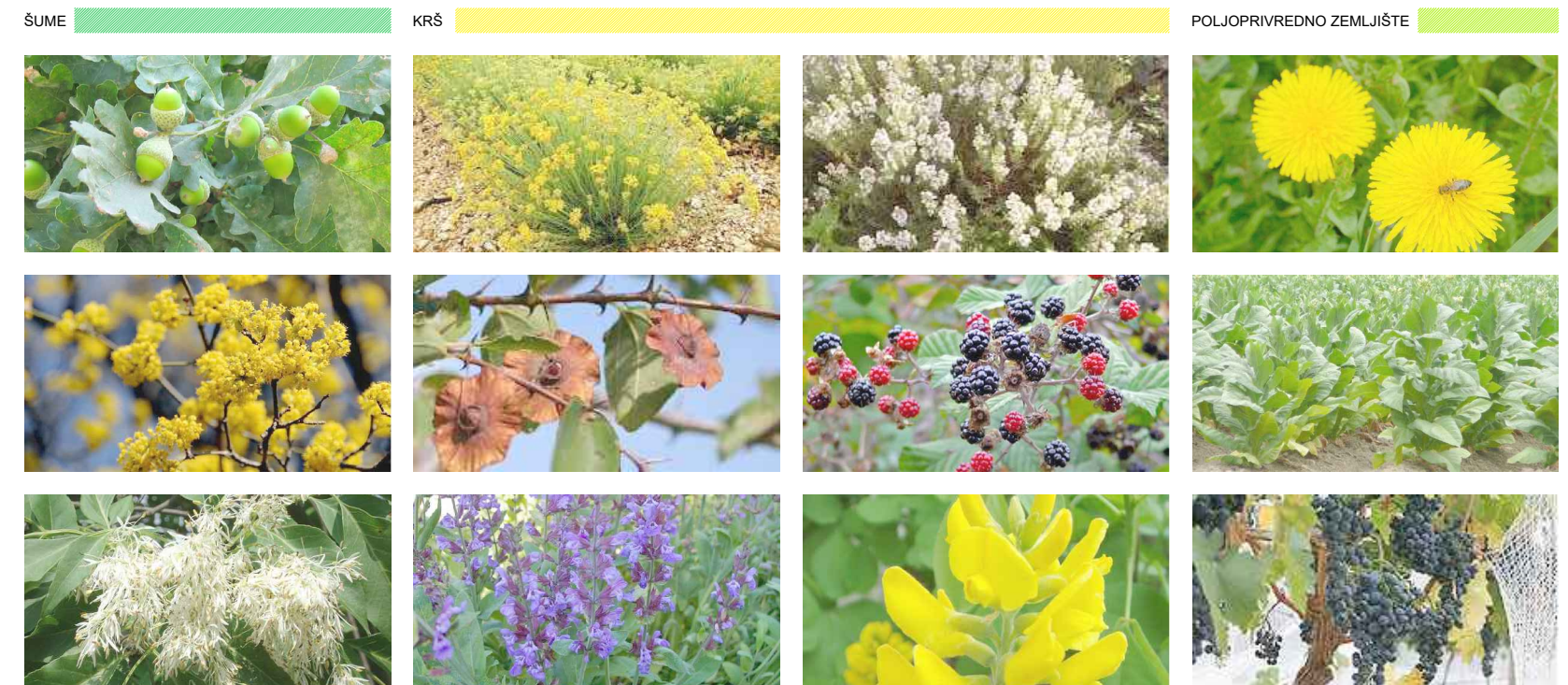
FAUNA

Životinjski svijet na području spomeničke staze je šarolik. Međutim, zbog manjka čovjekova djelovanja na obradivim površinama bilježi pad određenih populacija. Pravilnim gospodarenjem teritorija odnosno pažljivim stupnjem gustoće naselja i poticanjem određenih vrsta bilja mogu se potaknuti zanimljivi ekosustavi. Samim time tzv. "međuzone" u ovom slučaju mogu biti zone karakterističnog krša gdje su smještene autohtone biljke koje životinjama pružaju zaklon od njihovih grabežljivaca.

FLORA

Biljni svijet manje je raznolik za razliku od životinjskog. Problem kod biljnog svijeta je to što se polako gubi tradicionalna granica između određenih zona što je također uzrok manjka poljoprivrede u mjestu. Projekt može regulirati biljne vrste na pojedinim lokacijama s ciljem njenog lakšeg održavanja i same atraktivnosti lokacije. Sadnjom karakterističnog bilja, međuzone postaju autentične točke koje svojom aromatičnim biljem i plodovima, osim što pružaju ugodnu atmosferu, pružaju i zaklon životinjama od njihovih grabežljivaca.

200

100

50

0

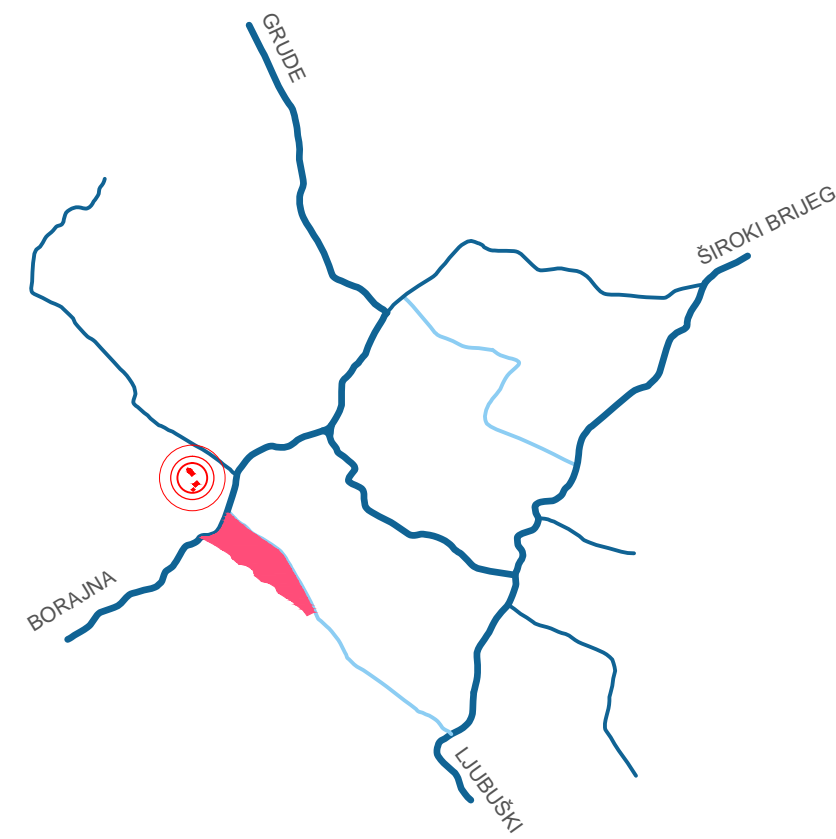

Lokacija objekta je smještena na južnom rubu sela te graniči sa susjednim zaselkom koji mu administrativno pripada. Smještena je uz južni rub prometnice koja direktno spaja kompleks crkve sv. Franje Asiškog i župne kuće i izlaz iz sela prema Ljubuškom.

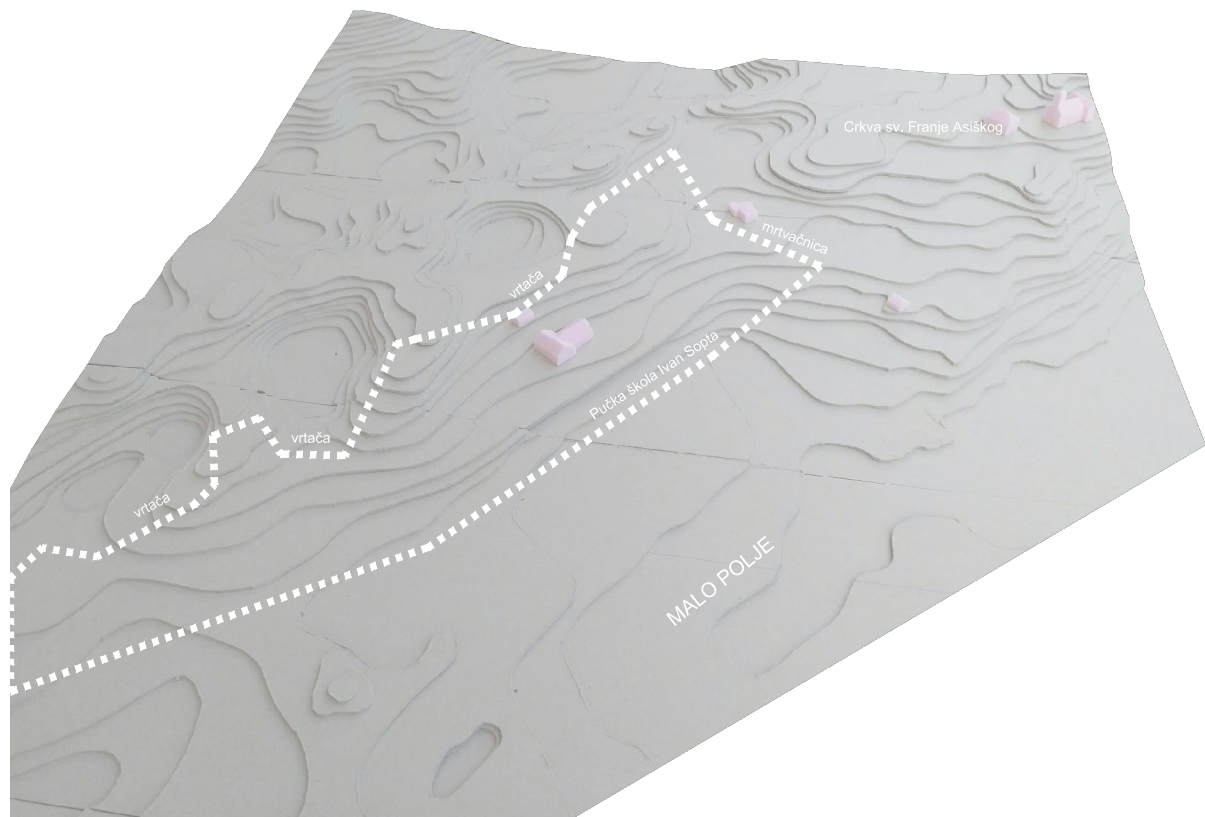
Gotovo svi javni sadržaji u selu su smješteni uz njegov južni rub te se u njihovom nastavku i nalazi lokacija instituta. Projekt bi svojim sadržavjima trebao aktivirati gospodarski i društveni život te bi se samim time intenzivirao promet sela. Položaj projekta na južni rub sela omogućava odvijanje prometa uz južnu prometnicu sela koja spaja njegove javne sadržaja za dva od četiri izlaza iz sela te time omogućava funkcioniranje sela bez većeg prometnog zagađenja unutar naseljenih područja.

Parcela je smještena na sjevernoj padini brežuljaka koji se spuštaju prema Malom polju. Parcela se svojim položajem sučeljava sa padinama s druge strane Malog polja na kojima su smještena naselja na udaljenosti od 400m -700m.

Ova lokaciji od 3.8 ha je sama po sebi karakterističan prikaz hercegovačkog reljefa, flore i faune te autohtone gradnje i lokalnog društvenog života kojeg ovaj projekt nastoji očuvati te mu vratiti nekadašnju živost i prilagoditi ga suvremnom načinu življenja.

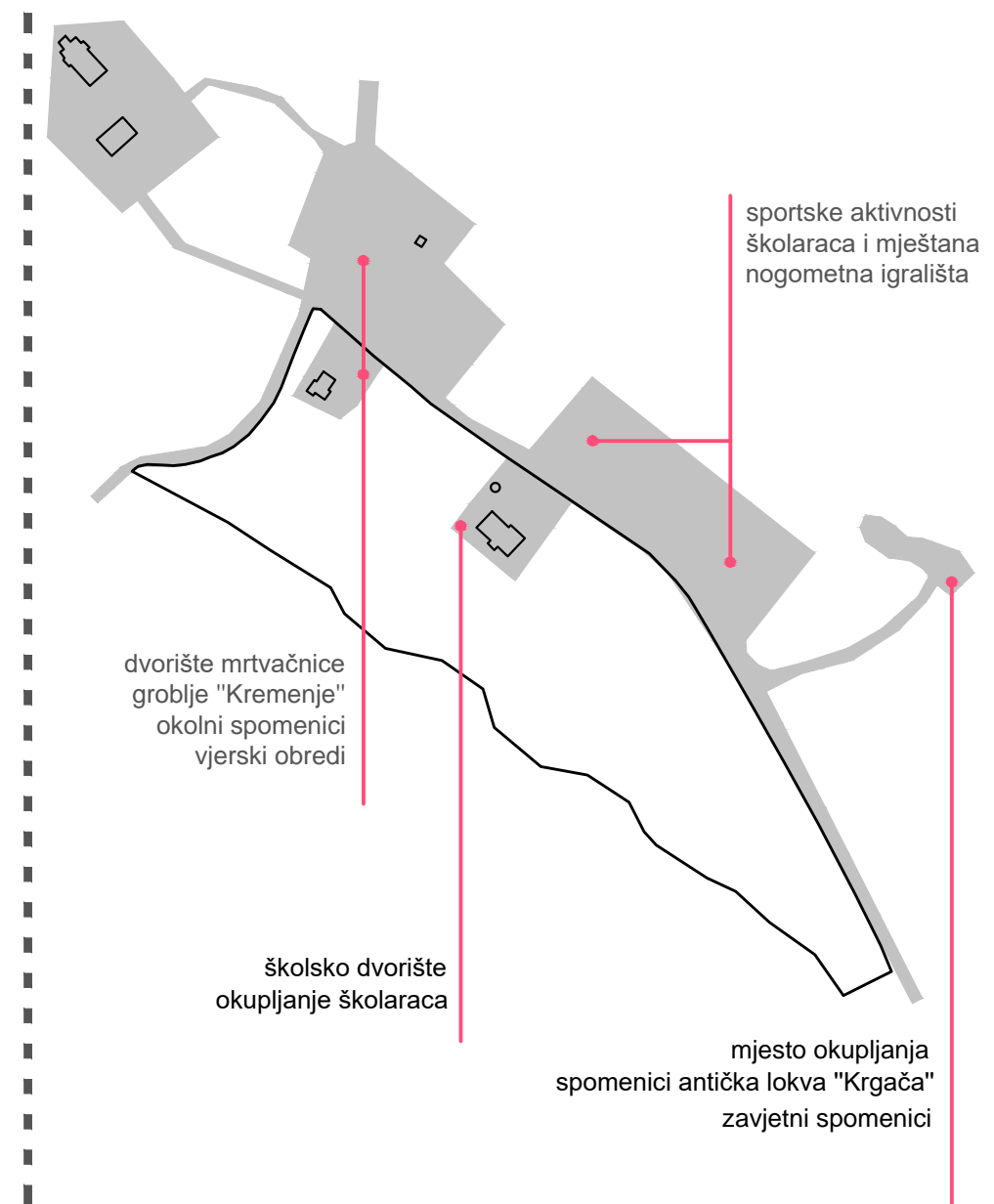
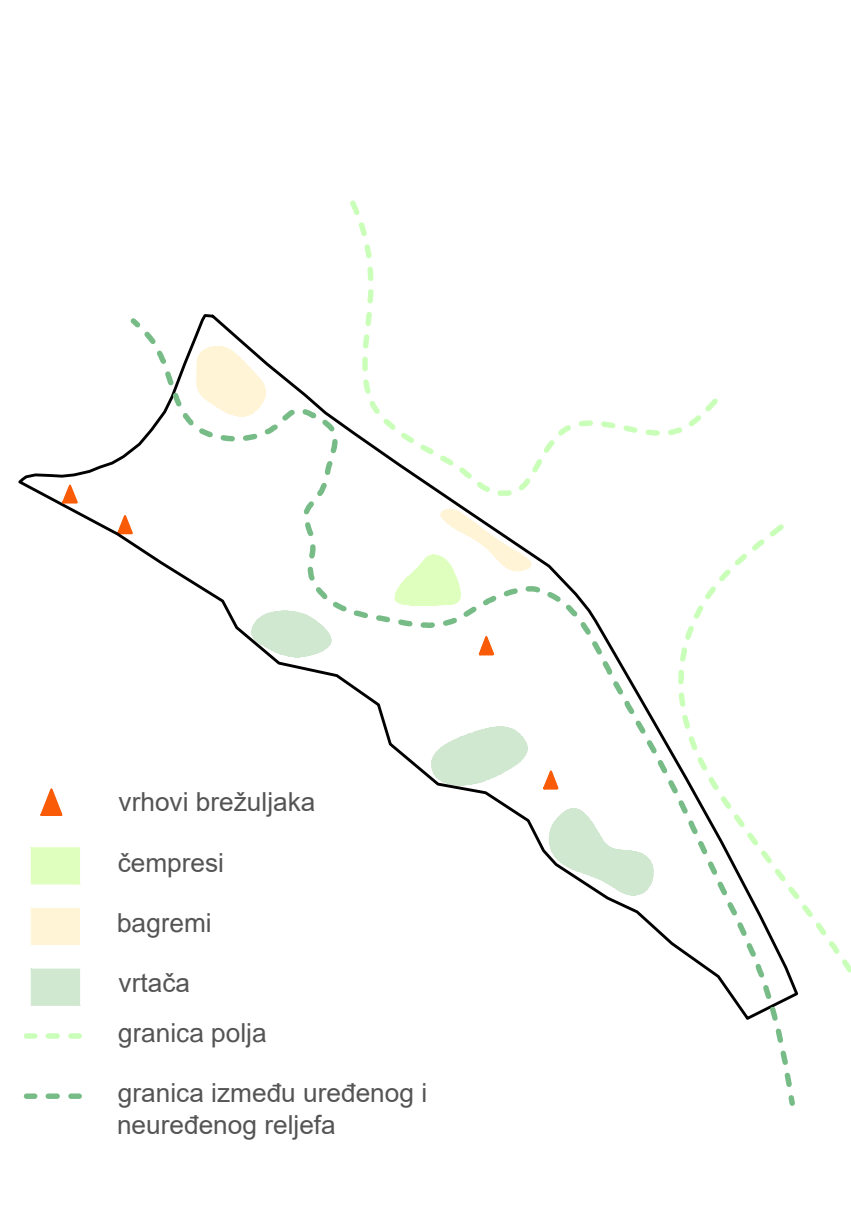
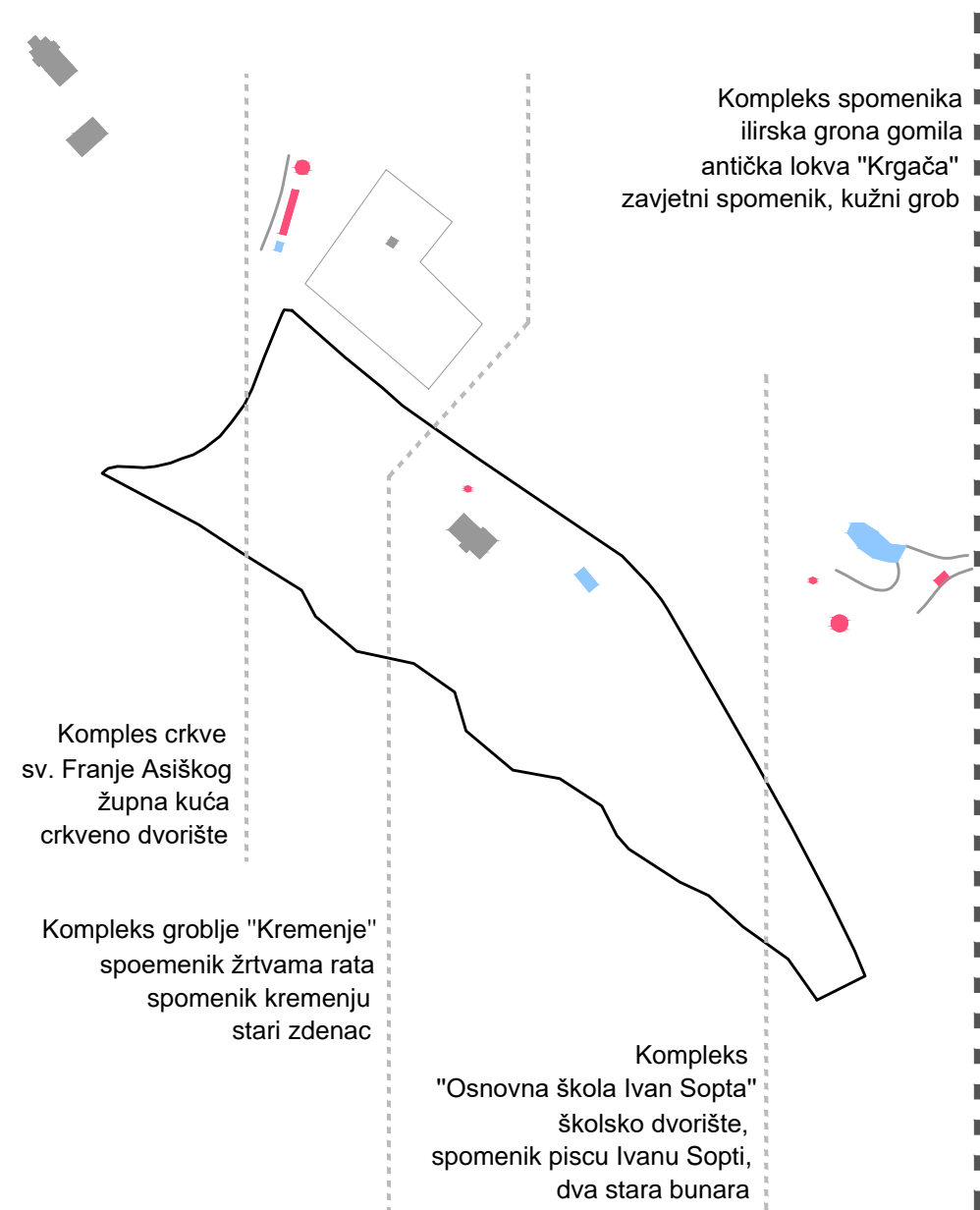
Parcela je smještena na sjevernoj padini lanca brežuljaka koji se spuštaju prema Rašanjskom i Malom polju, orijentirana prema sjeveru i vizurama usmjerenima prema seoskim naseljima orijentiranim na padinama sa suprotne strane polja. Parcela je oblika iskrivljenog trokuta razvučena u smjeru sjeverozapad - jugoistok. Sjeveroistočnu stranu parcele omeđuje prometnica koja povezuje zapadni dio sela- crkvu sv. Franje Asiškog sa istočnim izlazom iz sela, a sjevero zapadnu stranu prometnica koja povezuje sjeverni dio sela sa južnim izlazom prema Borajni. Južna granica parcele su vrhovi brežuljaka koji se izmjenjuju sa zatečenim vrtačama.

Na samoj parceli postoji zatečena gradnja u kojoj su smješteni javni sadržaji- osnovna škola i mrtvačnica. Osim gradnje javnih sadržaja na parceli je smješteno i nekoliko vrtača koje su služile kao obradive površine. Preko puta sjeveroistočne prometnice su se smjestile javne površine postvaljene na rubu Malog polja- jednog od glavnih poljoprivrednih potencijala mjesta. Te površine su malonogometno igralište, igralište za veliki nogomet te groblje sa pripadajućom kapelicom. Na samoj parceli i u njoj neposrednoj blizini nalazi se nekoliko spomenika, a sama sjeveroistočna prometnica je ujedno i dio spomeničke staze te kao takvo predstavlja izuzetan zanačaj za selo.

Reljef lokacije je karakteristični krški sa ne tako bujnom vegetacijom graba i jasena. Na lokaciji se nalazi i nekoliko uređenih zelenih površina odsono školsko dvorište i dvorište mrtvačnice koji su zasađeni drvećem bagrema i čempresa. Obzirom na velike oscilacije u visini terena (maketa terena postojećeg stanja), odnosno velika visinska razlika između sjevernog i južnog dijela parcele (9m), odnos prema terenu i okolici bit će jedna od ključnih stavki za postavljanje objekta na teren.

U dijagramima ispod teksta je analizirana lokacija na način da su prikazani svi objekti na i u blizini lokacije, prirodna obilježja te društveni život na i u okolici lokacije.

Površina: 3.8 ha
 Dimenzije: sjeverozapad- jugoistok/ 480m
 jugozapad-sjeveroistok/ 120m

Lokacija poljoprivrednog instuta je južni rub naselja odnosno Malog polja, orijentirana sjeverno, sa atraktivnim pogledom na seoske kuće sa suprotne strane polja. Nalazi se u nizu nekoliko javnih sadržaja koji su se organizirali na tom rubu naselja. Osim što je okolna gradnja od značaja za društveni i kulturni život, od velikog je i baštinskog značaja. Samim time što je smještena na južnom obodu spomeničke staze- specifičog prometnog prstena koji okuplja velik broj prirodne i kulturne baštine, daje joj poseban značaj. Lokacija je uklještena između dvije različite ekosustava- livade i šume. Obzirom na dva specifična eko sustava između kojih je smještena, ali i neaktivnost same parcele, ostala nedefinirana sadržajno i prirodno te je danas brdovita i krška lokacija s rijetko obraslom stablima običnog graba i jasena.

Sadržajno, kontekst je baziran na mladenačkim sadržajima (škola i igrališta) i religijskih sadržaja s temom zagrobnog života (groblje, mrtvačnica, ilirska grobna gomila, mrtvačnica). Sa sjeverne strane se nalazi livada odnosno Malo Polje sa svojim pretežno niskim raslinjem bogatom populacijom različitih vrsta kukaca i ptica, dok se sa južne strane nalazi autentična hercegovačka šuma kojoj osim različitih krupnijih vrsta ptica i gmazova, borave i brojni sisavci. Uz loaciju su smještene i četiri vrtače u kojima poljoprivreda trenutno nije aktivna. Osim vrtača i kulturne baštine kao elemenata koji daju posebnost loakaciji, tu je još nekoliko prirodnih elemenata: čempresi koj su smješteni u školskom dvorištu, bagremi oko mrtačnice te velika populacija vrana. Obzirom na prirodne elemente, projekt bi trebao i definirati karkter lokacije kao prirodne cijeline.

čempresi školskog dvorišta

u neposrednoj blizini lokacije nalazi se stanište sive vrane

bagremi dvorišta mrtvačnice

karakterističan prikaz reljefa lokacije. Krški reljev sa ne tako bujnom vegetacijom visogod drveća ali sa različitim vrstama trava i aromatičnog bilja.

jedna od vrtača smještenih na samoj lokaciji

malonogometno igralište

dva stara bunara pokraj škole

Osnovna škola Ivan Sopta

mrtvačnica

groblje "Kremenje"

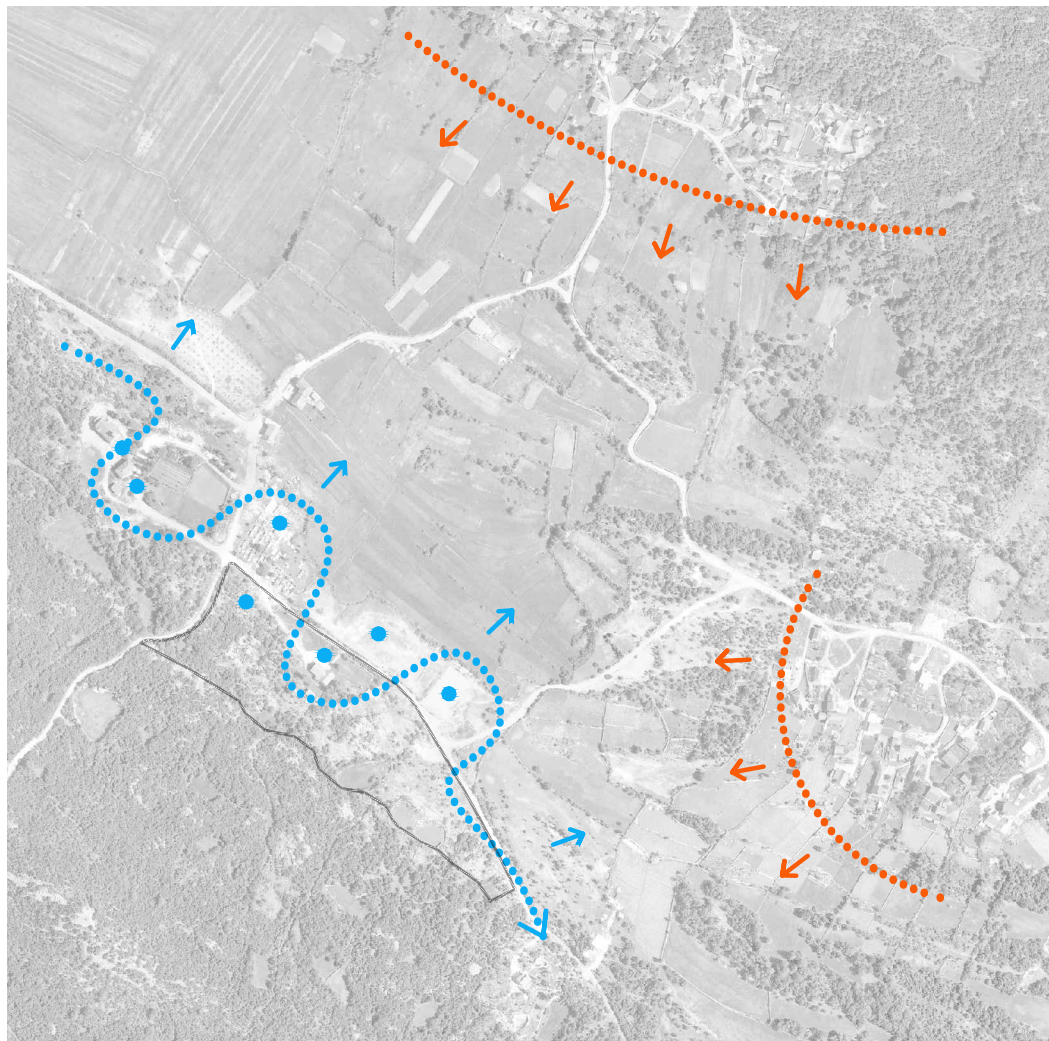

Crkva sv. Franje Asiškog

*Fotografiranjem s lokacije starog kamenoloma je nastala panoramska fotografija

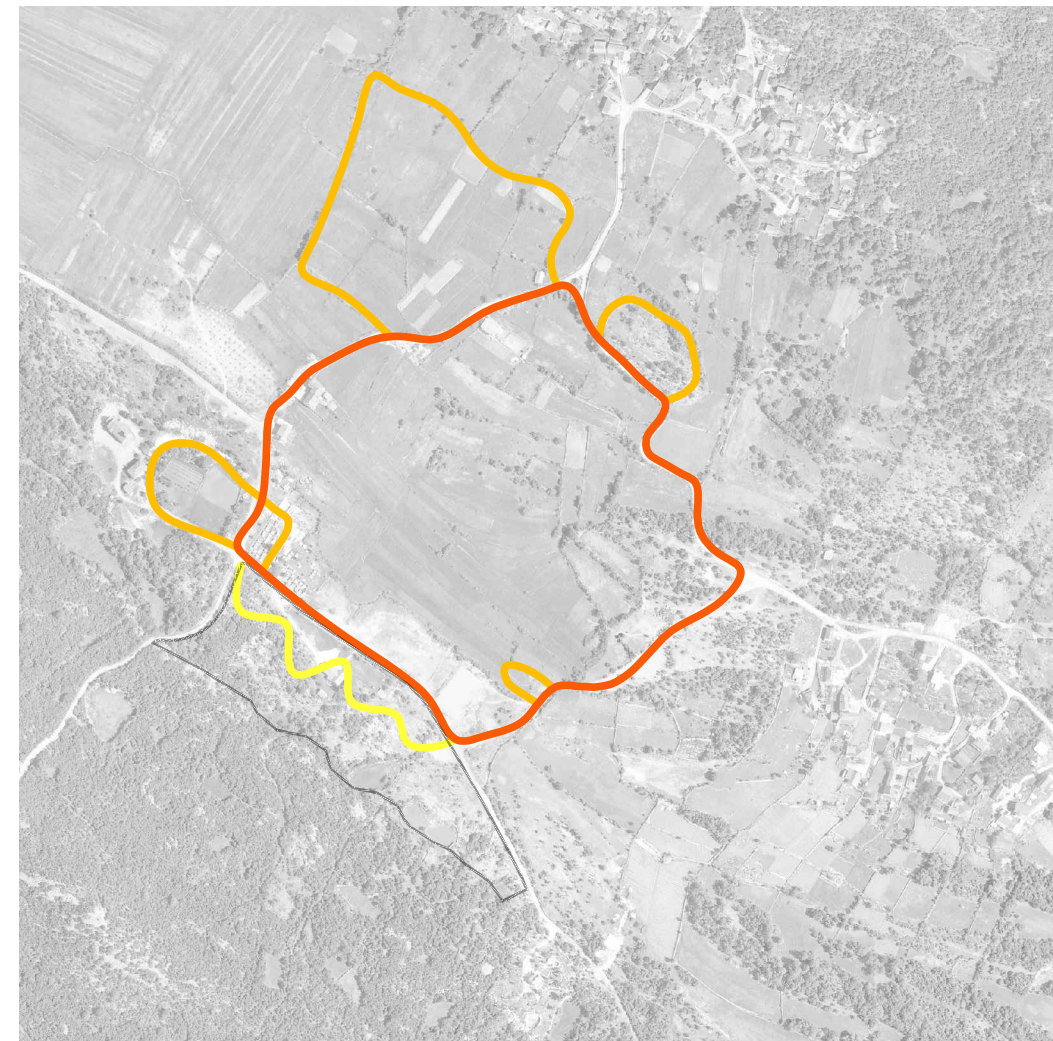

PODUŽETAK JAVNIH SADRŽAJA

- ..... granica javnih sadržaja
- ..... granica naselja

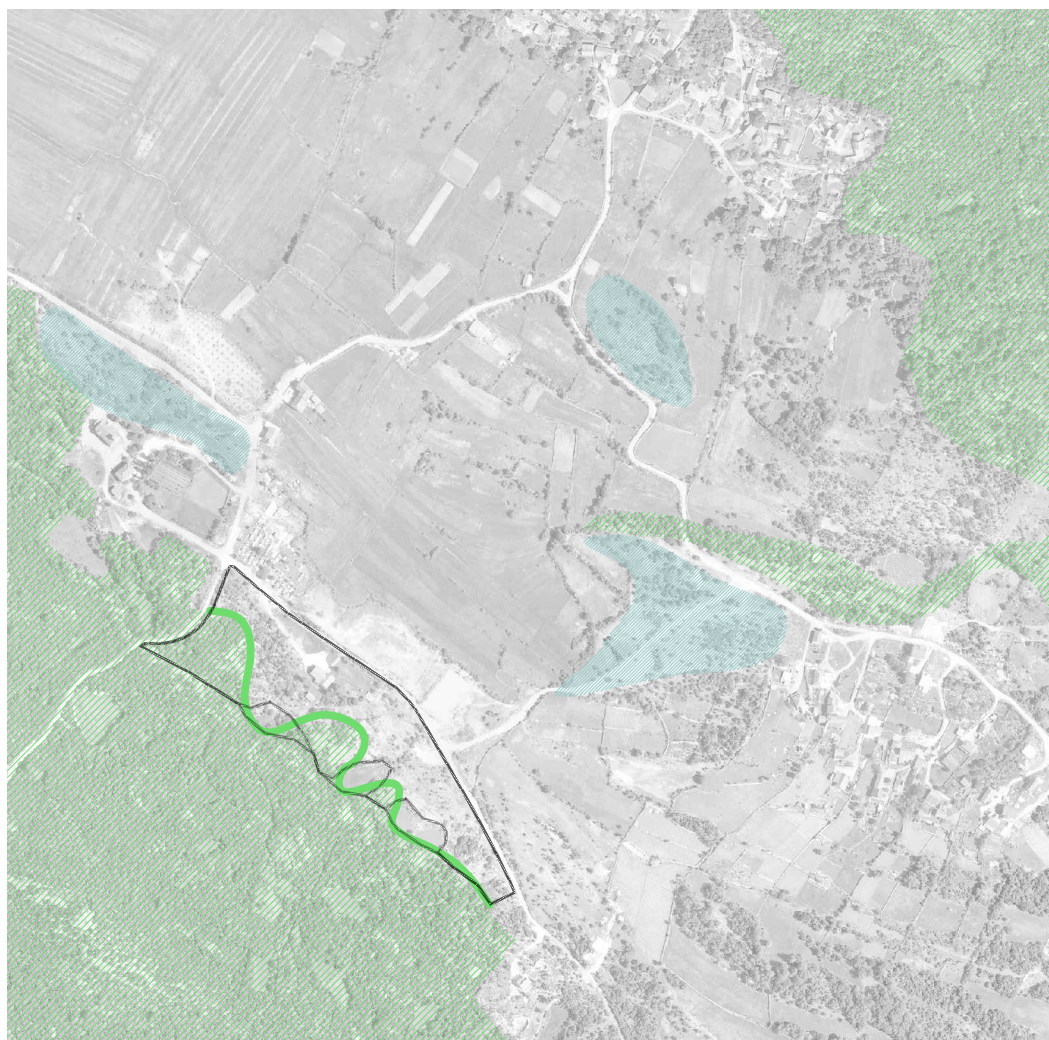
Nastavak smijera gradnje javnih sadržaja i vizualno sučeljavanje s naseljima na suprotnoj padini.

PRODUŽETAK SPOMENIČKE STAZE

- spomenička staza
- sekundarne staze spomeničke staze
- nova sekundarna staza

Spmenička staza koja tangira lokaciju projekta u svom prstenu se širi na nekoliko mjesta odakle se tako stvaraju dodatni prstenovi koji se preklapaju. Isto se nastoji učiniti i sa lokacijom instituta.

GRANICA DIVLJEG I PITOMOG

- šuma/ divljina
- međuzone
- granica divljinje i pitomog kraja

Projekt nastoji definirati jasnu granicu između divljeg i pitomog dijela, odnosno, dati karakter nedefiniranoj zoni.

AKTIVIRANJE TOPOGRAFIJE

- vrtače
- vrtače aktivirane projektom
- vrhovi/ stijene/ gomile
- vrhovi/ aktivirani projektom

Projekt nastoji aktivirati topografiju odnosno pojedinim vrhovima (gomile, stijene) i depresijama (vrtače) dati određeni sadržaj.

400

200

100

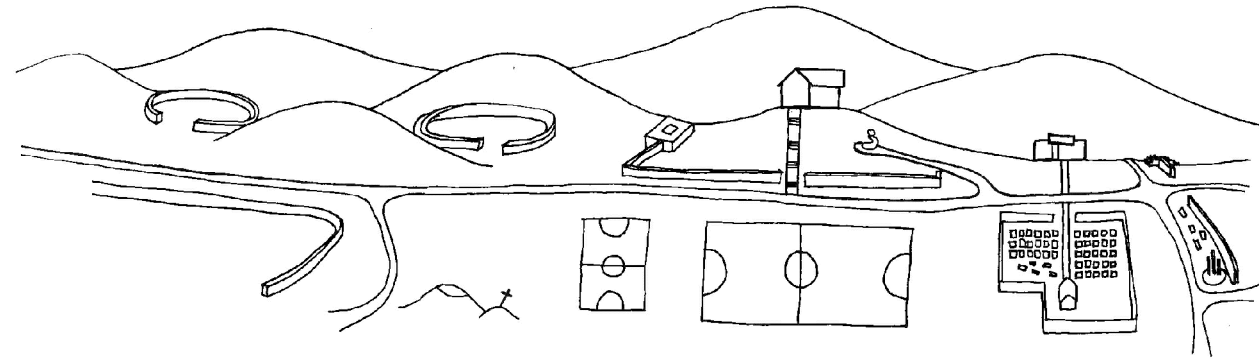
10

0

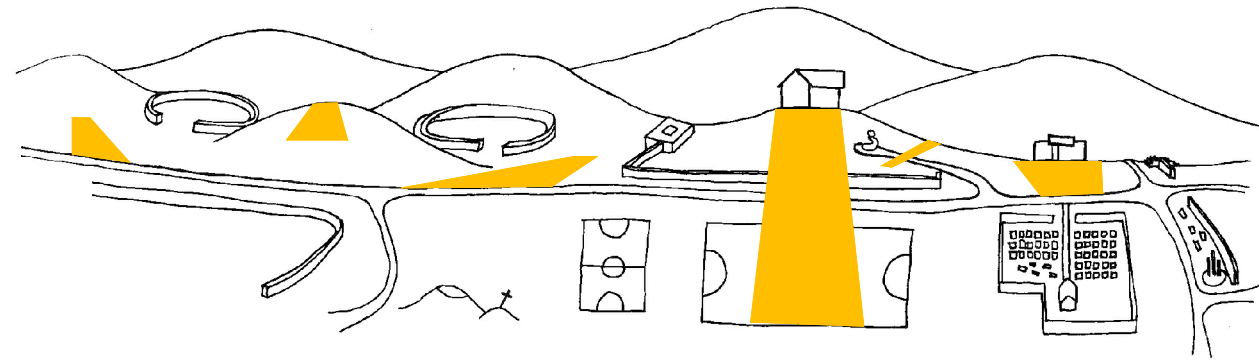

Hercegovački krš po kojem su se dogodile različite gotovo diskretne intervencije bitne za funkcioniranje javnog života i gospodarstva mjesta: vrtače, igrališta, bunari, groblje, škola, spomenici.

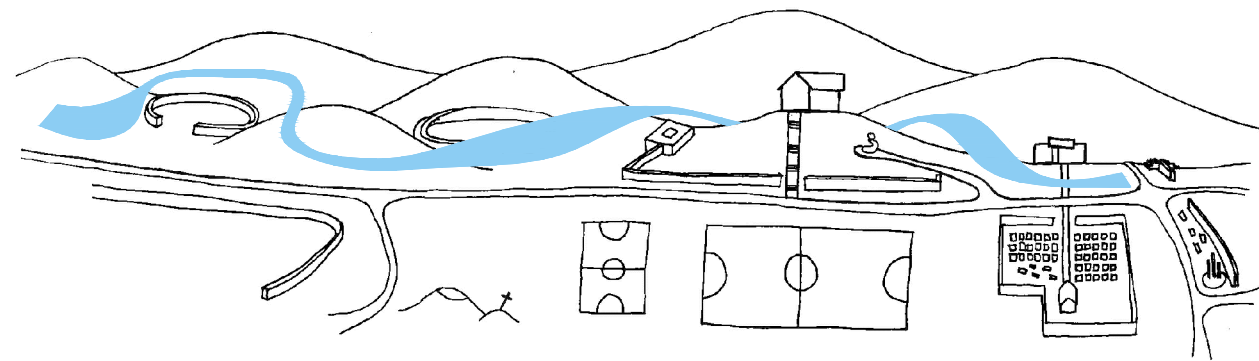
POSTOJEĆE STANJE

postavljanje platoa kao poveznica između sadržaja s jedne i druge strane ceste, naglašanih ulaza i kao mjesta okupljanja korisnika. Također predstavljaju i veza između različitih međusobno teško pristupačnih točaka što je uzrokovano razlikama u terenu.

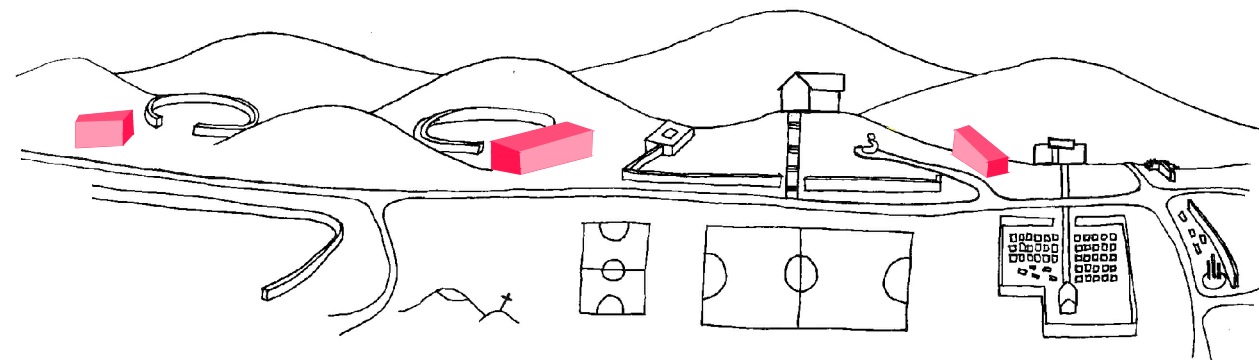
PLATOI

postavljanje trijema kao glavne komunikacije koja povezuje topografiju uzdužno te se pruža parcelom paralelno uz cestu. Kao takva, predstavlja atraktivnu šetnicu koja postaje jedan krak spomeničke staze te su ispod nje smješteni različiti sadržaji te se intervencijom ljudi, životinja i biljaka aktivira u javni prostor.

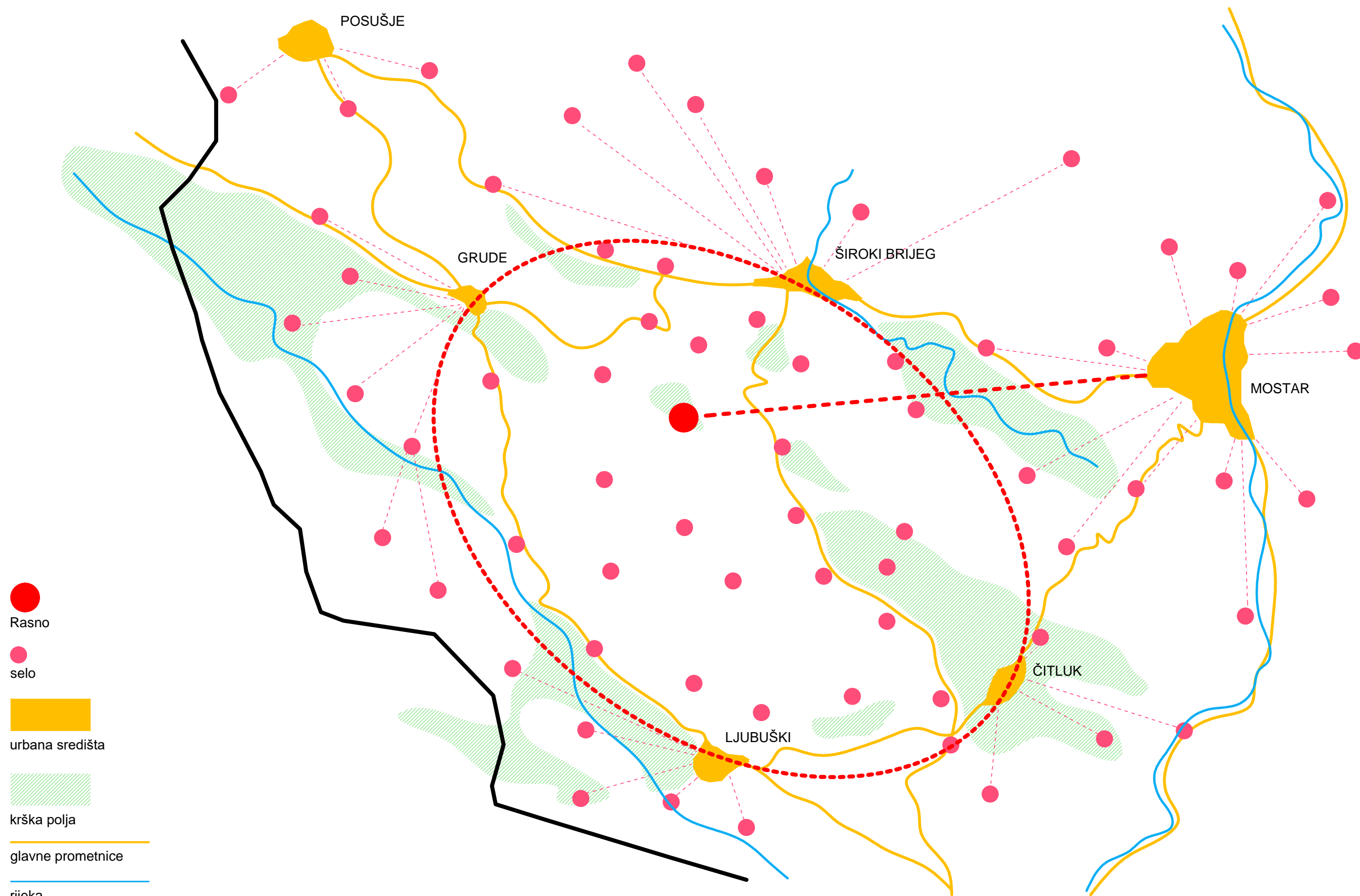
TRIJEM

postavljanje pripajućih sadržaja ispod trijema koji svojom funkcijom aktiviraju mjesto na način da potiču njegovo gospodarstvo (poljoprivredni institut, veterinarska stanica) i njegov društveni život (dvorana, knjižnica, uredi).

SADRŽAJI

- Rasno
- selo
- urbana središta
- krška polja
- glavne prometnice
- rijeka
- smijer gravitiranja sela
- primarni utjecaj instituta
- veza instuta i uprave
- granica RH i BiH

1. Cij utjecaja instituta na široj slici teritorija je razvoj kvalitetnije, sigurnije i isplativije poljoprivrede u Hercegovini te samim time razvoj hercegovačkih sela koje se trenutno bore sa brojim tranzicijskim problemima koji za posljedicu imaju iseljavanje, lošu organizaciju gospodarstva te manjak kulturnih i društvenih sadržaja.
2. Obzirom da je Rasno, a samim time i poljoprivredni institut smješteni unutar opisanog prstena manjih urbanih središta, naselja unutar samog prstena bi imala najveću korist od instituta. Obzirom da su ta naselja najudaljenija od urbanih središta i nemaju velike obradive površine, imala bi najveću korist od instituta.
3. Moguća veza, odnosno uprava instituta pod vodstvom Sveučilišta u Mostaru bi omogućila brojne druge prakse koje bi imale utjecaja na označeni teritorij. Studentske prakse, školski izleti i sveučilišna istraživanja su neki od mogućih scenarija povoljnih za institut, sveučilište, ali i širu gospodarsku i društvenu sliku Hercegovine.

1. Knjižnica

Čitaonica za odrasle	46.56 m ²
Literatura za odrasle	80.00 m ²
Multimedija	10.00 m ²
Spremište	5.50 m ²
Knjižničar	8.85 m ²
Lobby	57.00 m ²
Ulazni prostor	12.77 m ²
WC	30.00 m ²
Dječja literatura	81.15 m ²
Dječja čitaonica	45.50 m ²

ukupno: 377.33 m²

2. Uprava

Kotlovnica	14.33 m ²
Domar	6.50 m ²
Čistačice	8.00 m ²
Hodnik	7.90 m ²
Tajnica	6.00 m ²
Uprava	37.20 m ²
Spremište	5.50 m ²
WC	6.25 m ²
WC	7.54 m ²

ukupno: 199.22 m²

3. Laboratorij 1

Spremište	7.55 m ²
Laboratorij	71.50 m ²
Arhiv	5.50 m ²
WC	4.3 m ²
Čekaonica	13.70 m ²

ukupno: 102.55 m²

4. Laboratorij 2

Spremište	8.60 m ²
Laboratorij	55.80 m ²
Arhiv	8.50 m ²
WC	4.3 m ²
Kabinet	16.14 m ²
Čekaonica	17.50 m ²

ukupno: 110.84 m²

5. Laboratorij 3

Spremište	4.70 m ²
Laboratorij	54.00 m ²
Arhiv	7.50 m ²
WC	4.0 m ²
Kabinet	12.90 m ²
Čekaonica	13.80 m ²
Spremište	2.5 m ²

ukupno: 99.4 m²

6. Predavaonica

Spremište	4.56 m ²
Predprostor	21.35 m ²
Svlačionica m +wc	11.50 m ²
Svlačionica ž + wc	12.30 m ²
Pozornica	40.00 m ²
Recepcija/Garderoba	11.70 m ²
Gledalište (prostor za javnost)	184.00 m ²

ukupno: 285.41 m²

7. Veterinarska stanica

Lječenje velikih životinja	3.00 m ²
Rehabilitacija	21.60 m ²
Čekaonica	13.40 m ²
Recepcija	40.10 m ²
Prijam životinje/konzultacije	25.20 m ²
Pripremanje životinje	15.00 m ²
Liječenje malih životinja	19.70 m ²
Kabinet	15.00 m ²
WC	4.00 m ²
Spremište x2	6.50 m ²

ukupno: 190.5 m²

8. WC

WC ž	16.15 m ²
WC m	13.00 m ²
WC inv	5.10 m ²
Predprostor	6.88 m ²
Spremište	4.50 m ²
Spremište	4.45 m ²

ukupno: 50.08 m²

9. Prostor za sastanke

WC ž	15.00 m ²
WC m	11.00 m ²
WC inv	6.20 m ²
Predprostor	3.8 m ²
Kuhinja	11.36 m ²
Spremište	5.12 m ²
Prostorija za sastanke	30.00 m ²

ukupno: 82.48 m²

10. Prostorije mjesne zajednice

Sastanci vijeća mj. zajednice	28.50 m ²
WC ž	2.40 m ²
WC m	2.05 m ²
Spremište	5.00 m ²
Ured mjesne zajednice	16.50 m ²
Spremište	1.57 m ²
WC	2.40 m ²
Ured HKUD	16.50 m ²
WC	1.57 m ²
Spremište	2.40 m ²

ukupno: 78.89 m²

11. Kafić

Kafić	71.00 m ²
Spremište	1.50 m ²
Lift	2.80 m ²

ukupno: 75.3 m²

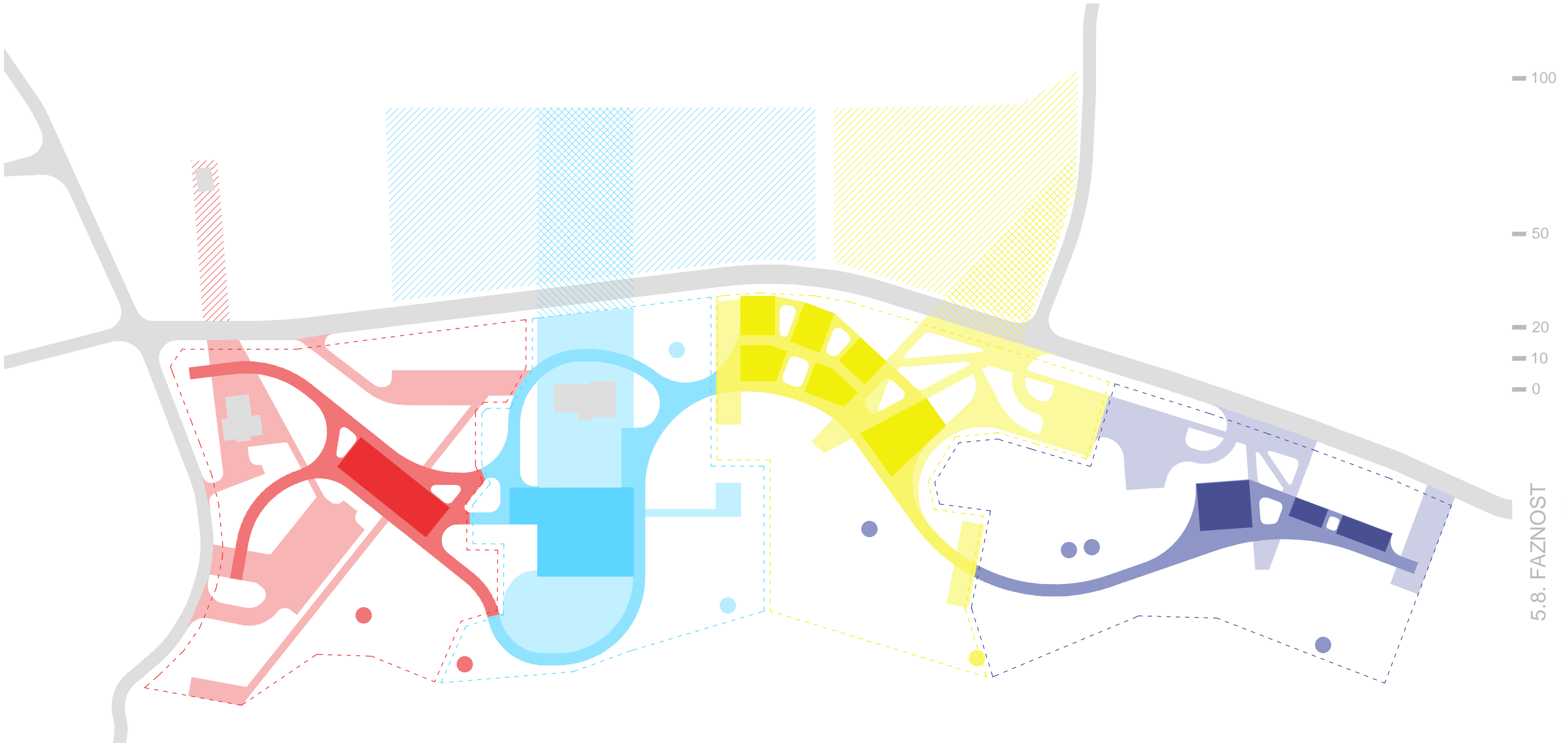
12. Dvorana

Kotlovnica	10.23 m ²
Kondicioniranje zraka	13.50 m ²
Sprema kafića	7.90 m ²
Sprema dvorane	17.40 m ²
Lift	2.80 m ²
Spremište	1.52 m ²
Lobby	27.80 m ²
Recepcija (ulazni prostor)	31.00 m ²
Komunikacije (hodnici)	114.20 m ²
Dvorana + gledalište	620.00 m ²

ukupno: 945.82 m²

**UKUPNA POVRŠINA
= 2597.82 m²**

I FAZA
Katalizator poljoprivrede

Predavaonica od 200 mjesta,
Laboratorij za mlijeko i mliječne proizvode
Laboratorij za meso i mliječne proizvode
Laboratorij za biljke i biljne proizvode
Uprava
Prostor za sastanke

Spomenik sv Franji
Uređenje platoa starih bunara

II FAZA
Katalizator poljoprivrede

Veterinarska stanica
Ured predsjednika mjesne zajednice
Ured voditelja Hrvatskog kulturno-umjetničkog društva
Prostor za vijeće mjesne zajednice

Uređenje vrtača za veterinarsku stanicu

III FAZA
Katalizator društvenog života

Jednodijelna sportska dvorana
Kafić

Malonogometni stadion
Uređenje vrtače za sportske aktivnosti

IV FAZA
Katalizator društvenog života

Knjižnica za djecu i odrasle

Uređenje platoa pokraj mrtvačnice
Uređenje livade pokraj knjižnice

100

50

20

10

0

5.8. FAZNOST

1:1200

200

100

50

20

10

0

5.9.1. SITUACIJA PRIZEMLJA

1:1000

38

MRTVAČNICA

KNJIŽNICA

ROŠTLJ

HRANILICA ZA DIVLJE ŽIVOTINJE

DVORANA

HRANILICA ZA DIVLJE ŽIVOTINJE

VANJSKA VETERINRSKA STANICA

HRANILICA ZA DIVLJE ŽIVOTINJE

HRANILICA ZA DIVLJE ŽIVOTINJE

SKOLA

OSTAVA ZA VRTLARSKI ALAT

LABORATORIJ ZA MLJEKO I MLJEČNE PROIZVODE

LABORATORIJ ZA BILJKE I BILJNE PRIZVODE

LABORATORIJ ZA MESO I MESNE PROIZVODE

PREDVAONICA

VETERINARSKA STANICA

VANJSKE VETERINARSKE STANICE

VIJEĆE MJSNE ZAJEDNICE

URED PREDSEDNIKA MJSNE ZAJEDNICE

URED PREDSEDNIKA HKUD

+2.00

+5.00

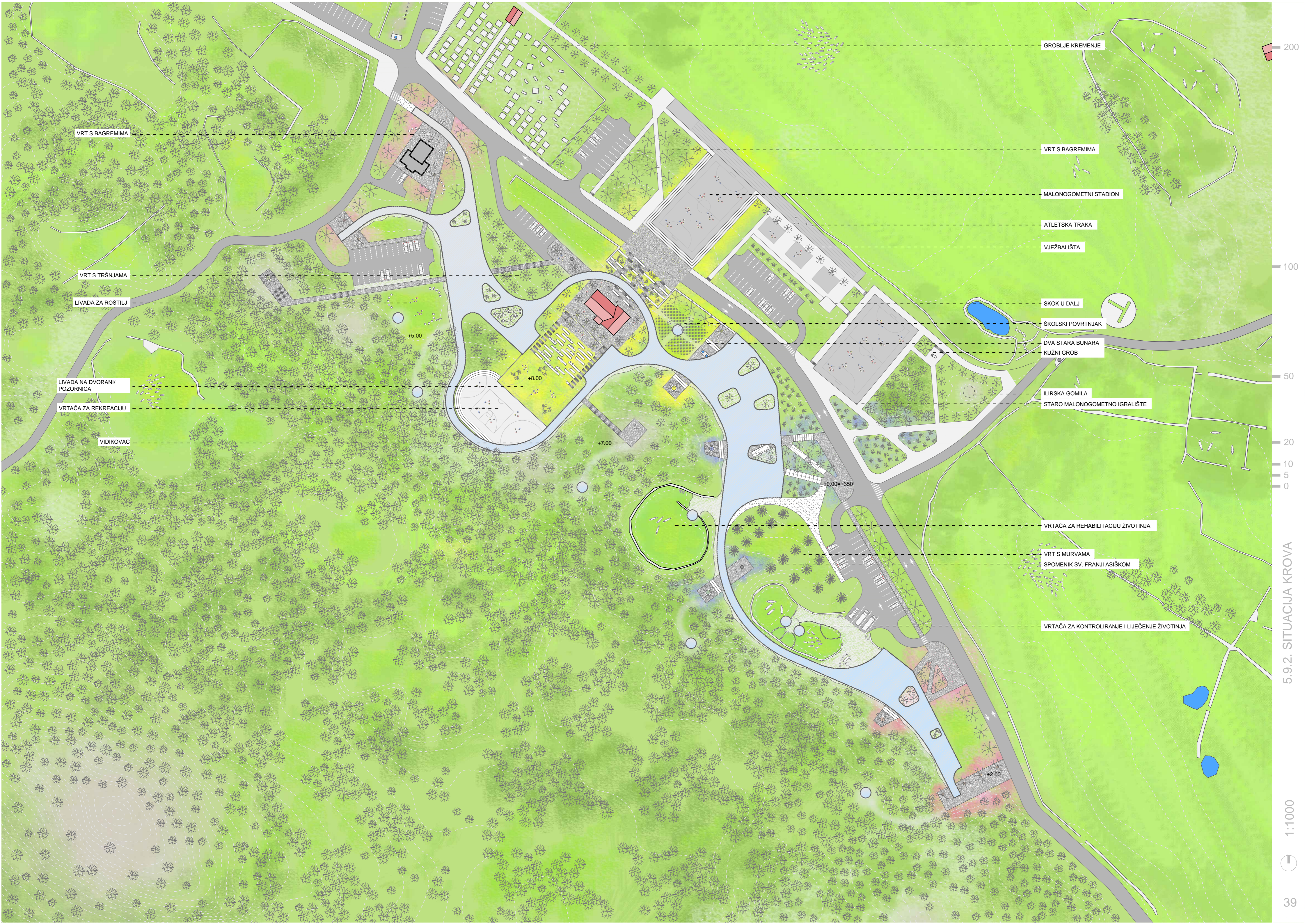
+8.00

+7.00

+0.00/+350

+2.00

GROBLJE KREMENJE

VRT S BAGREMIMA

MALONOGOMETNI STADION

ATLETSKA TRAKA

VJEŽBALIŠTA

SKOK U DALJ

SKOLSKI POVRTNJAK

DVA STARA BUNARA
KUŽNI GROB

ILIRSKA GOMILA

STARO MALONOGOMETNO IGRALIŠTE

VRTIČA ZA REHABILITACIJU ŽIVOTINJA

VRT S MURVAMA
SPOMENIK SV. FRANJI ASIŠKOM

VRTIČA ZA KONTROLIRANJE I LIJEČENJE ŽIVOTINJA

VRT S BAGREMIMA

VRT S TRŠNJAMA

LIVADA ZA ROŠTIJLJ

LIVADA NA DVORANI/
POZORNICA

VRTIČA ZA REKREACIJU

VIDIKOVAC

200

100

50

20

10

5

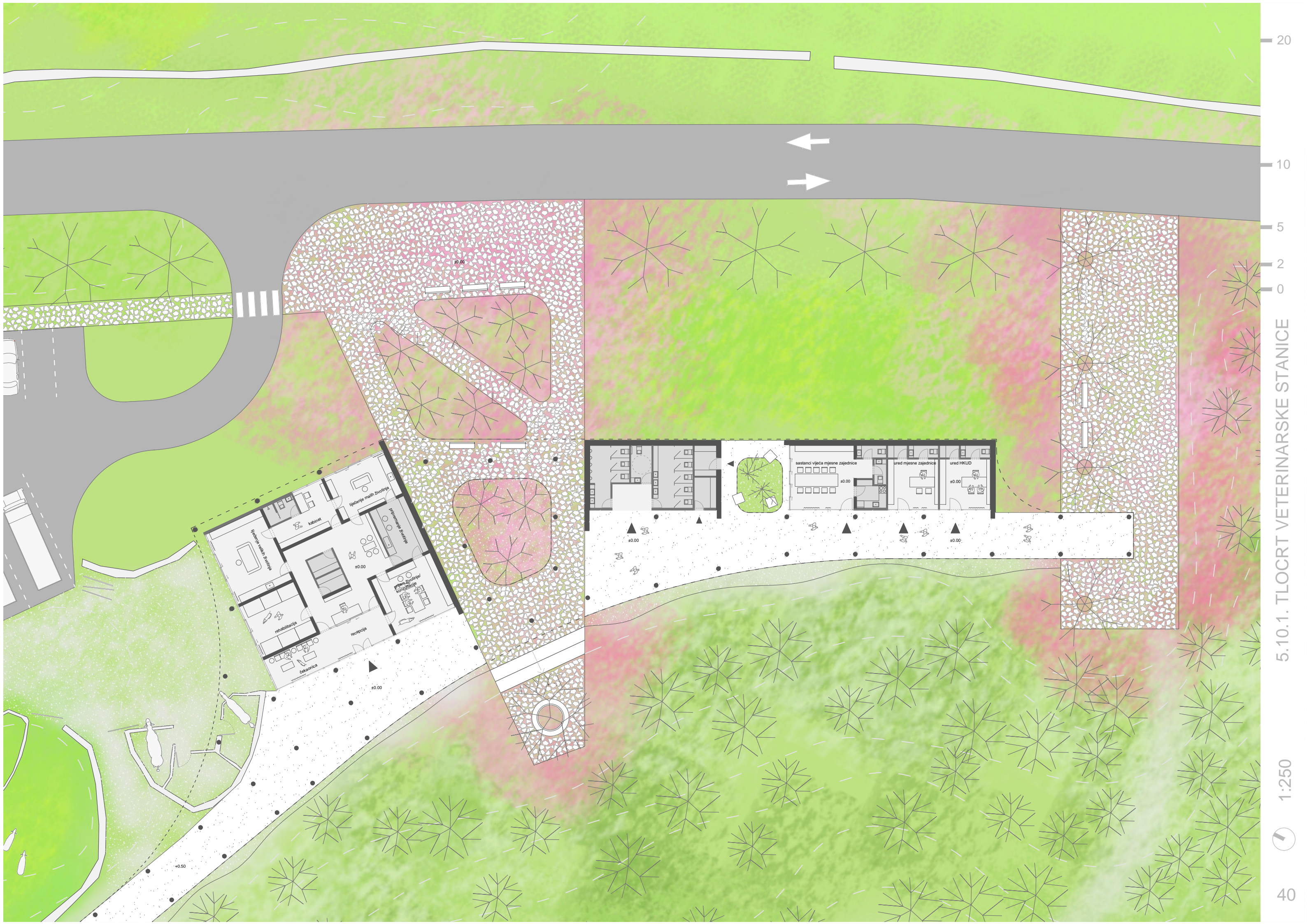
0

5.9.2. SITUACIJA KROVA

1:1000

39

20

10

5

2

0

5.10.1. TLOCRT VETERINARSKJE STANICE

1:250

40

20

10

5

2

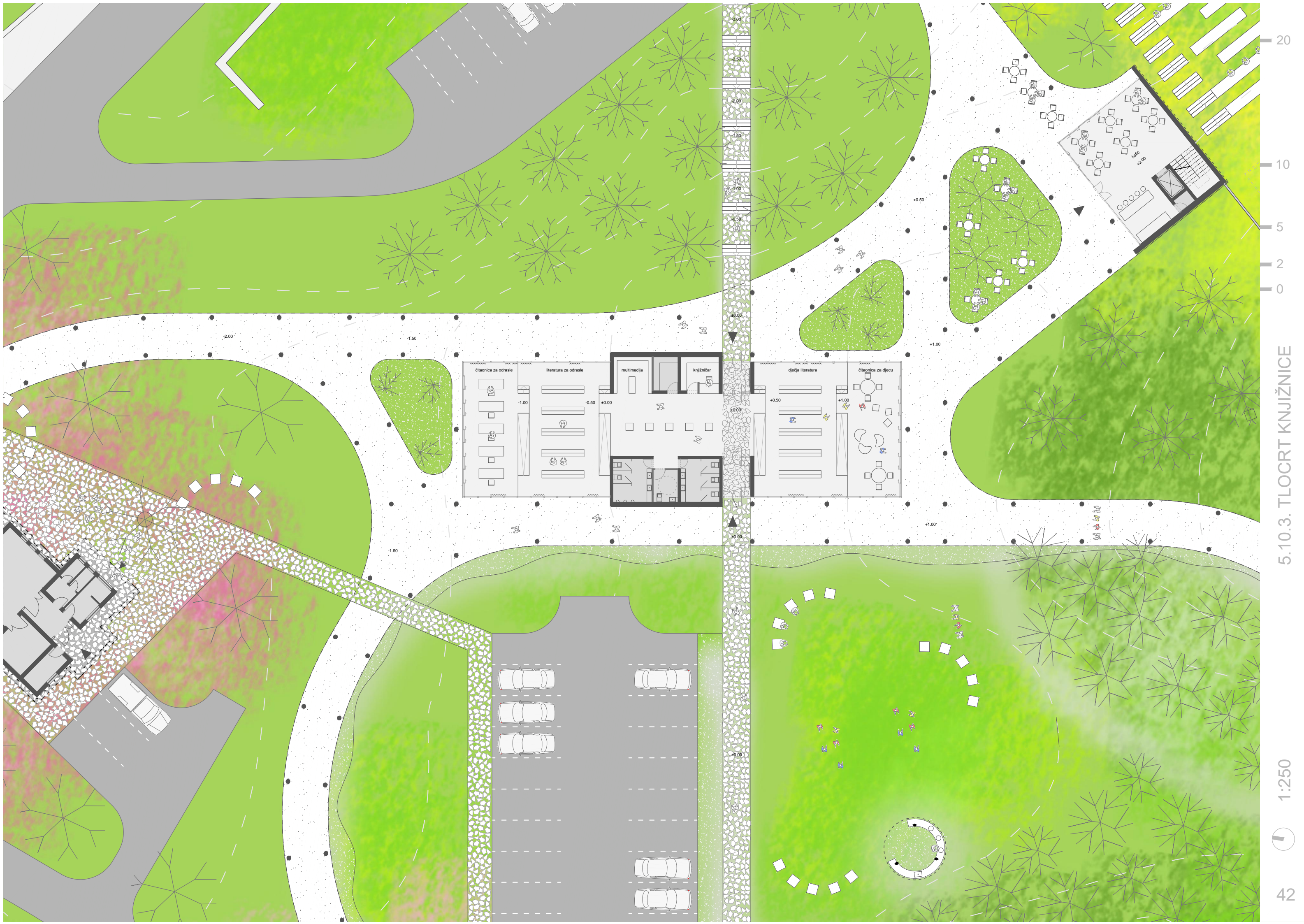
0

5.10.2. TLOCRT POLJOPRIVREDNOG INSTITUTA

1:250

41

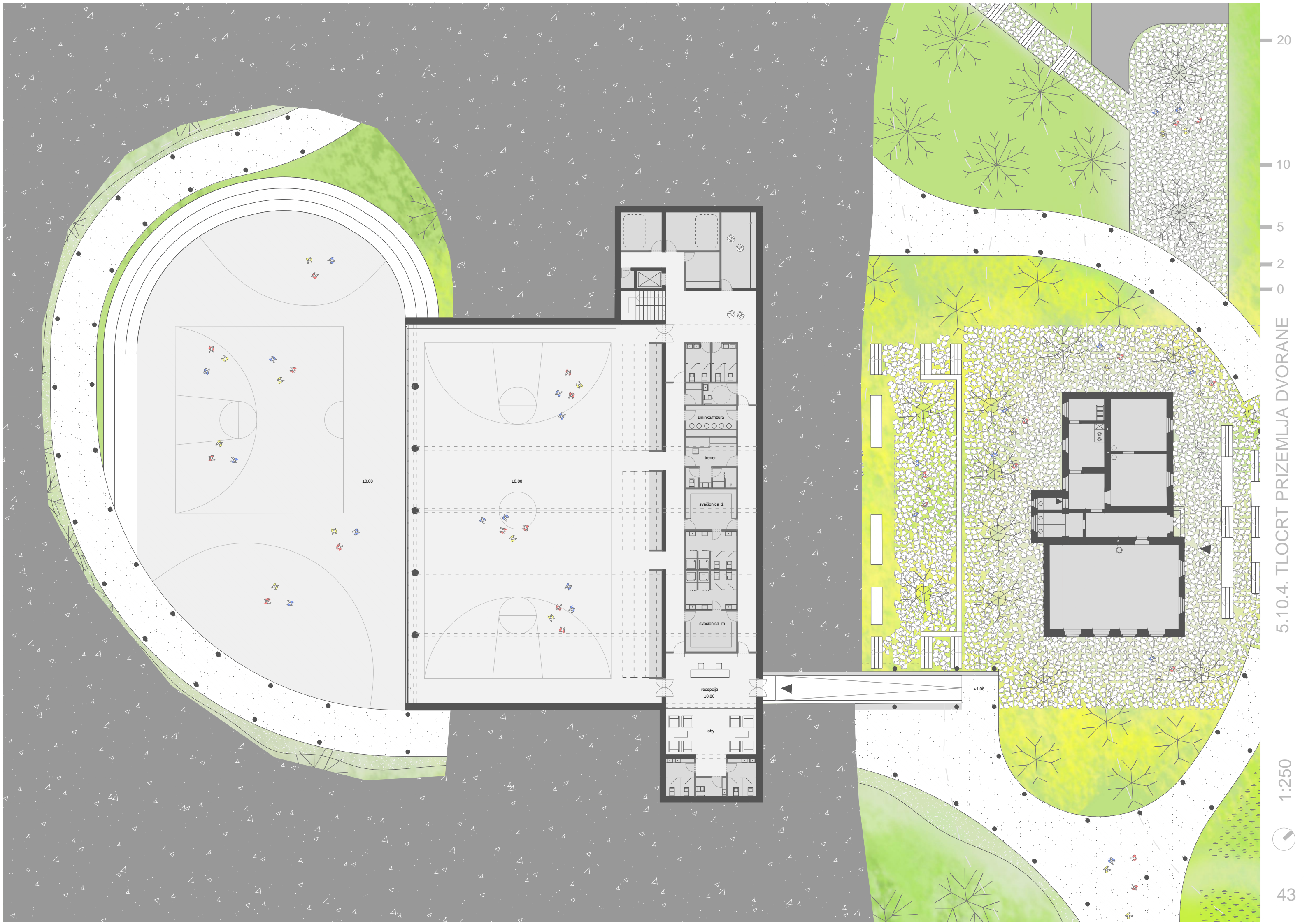

5.10.3. TLOCRT KNJIŽNICE

1:250

5.10.4. TLOCRT PRIZEMLJA DVORANE

1:250

20
10
5
2
0

loby

recepција ±0.00

svačionica m

svačionica 2

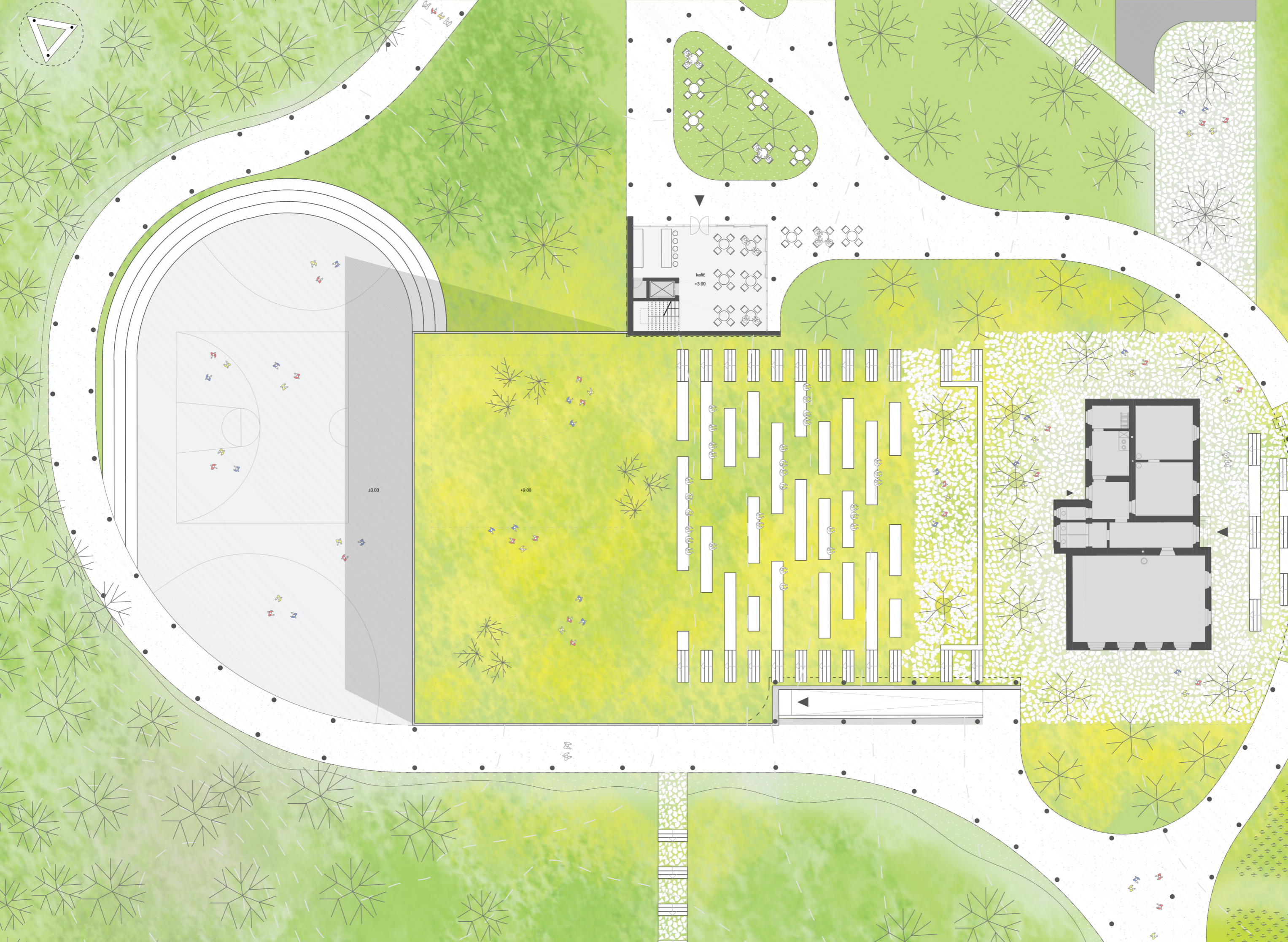
trener

šminka/frizura

±0.00
±0.00
±0.00

+1.00

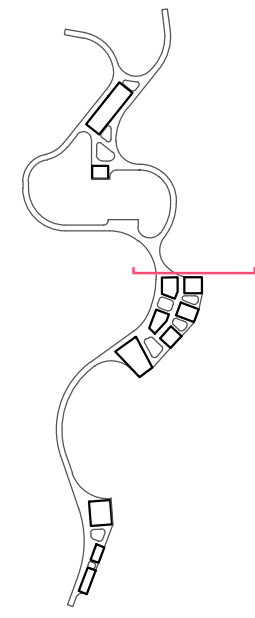
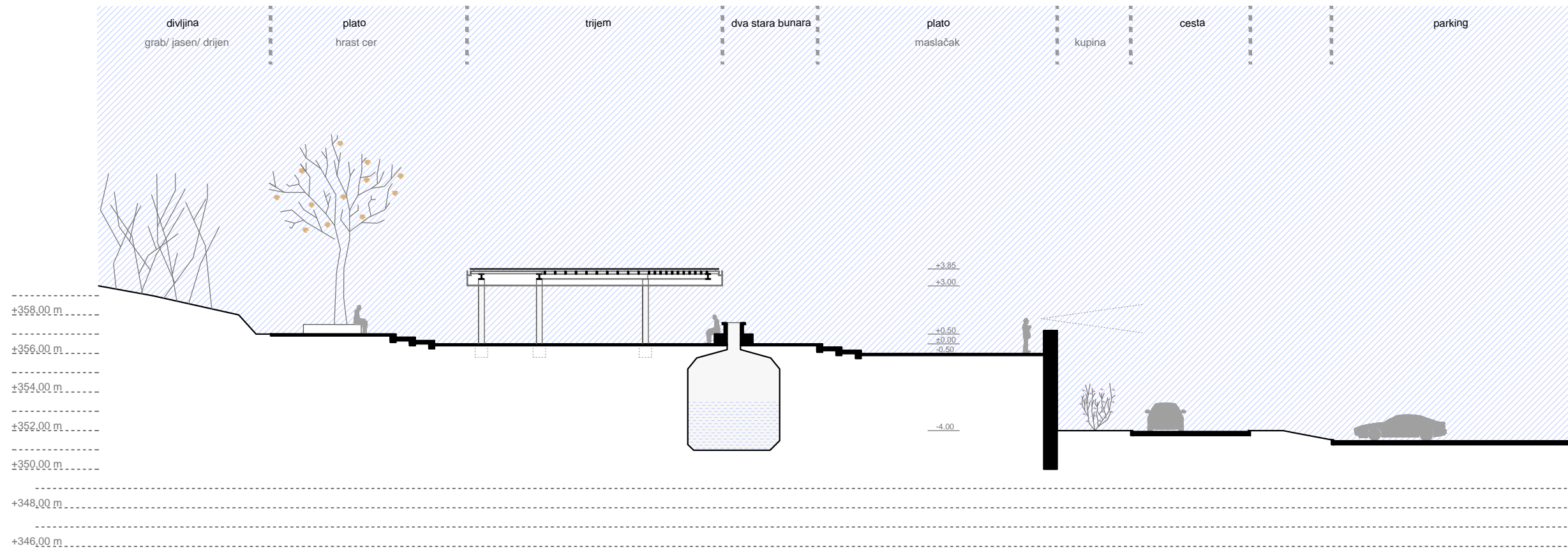
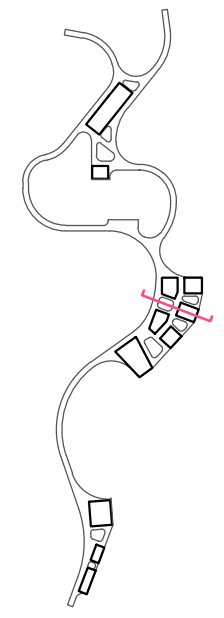
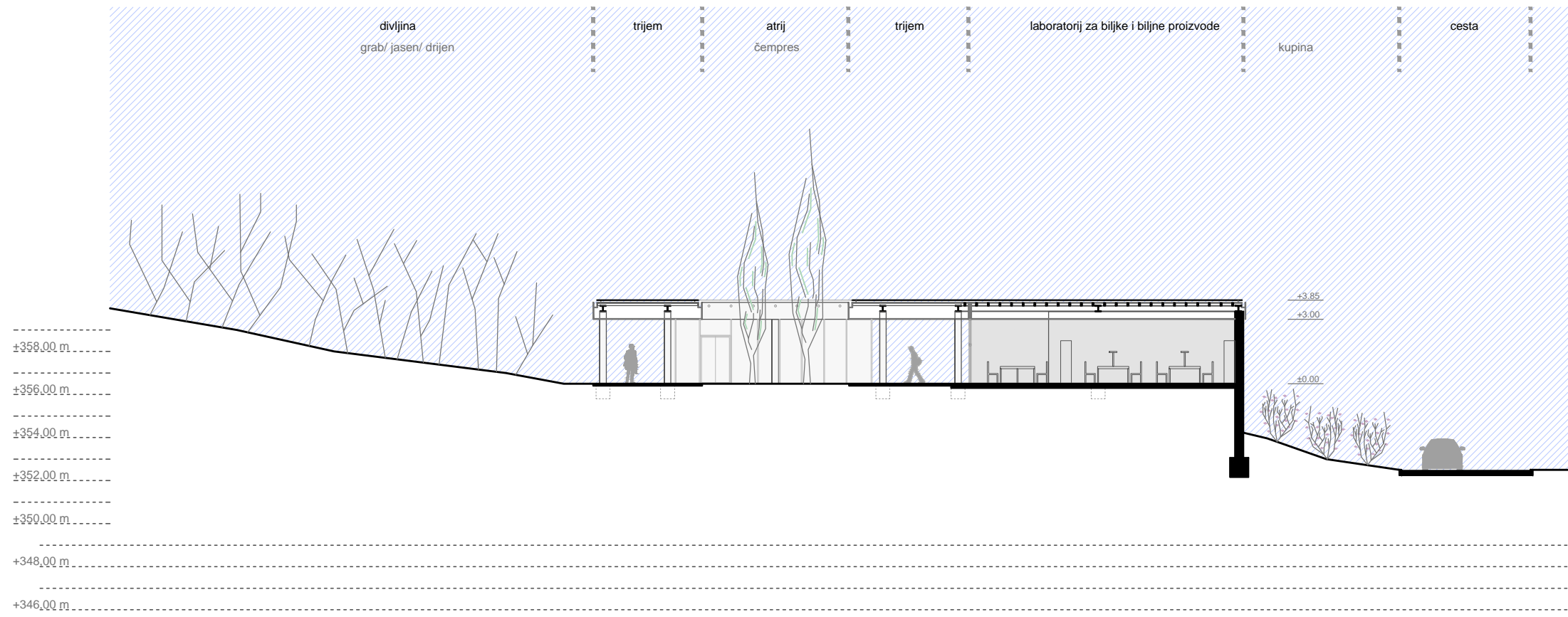

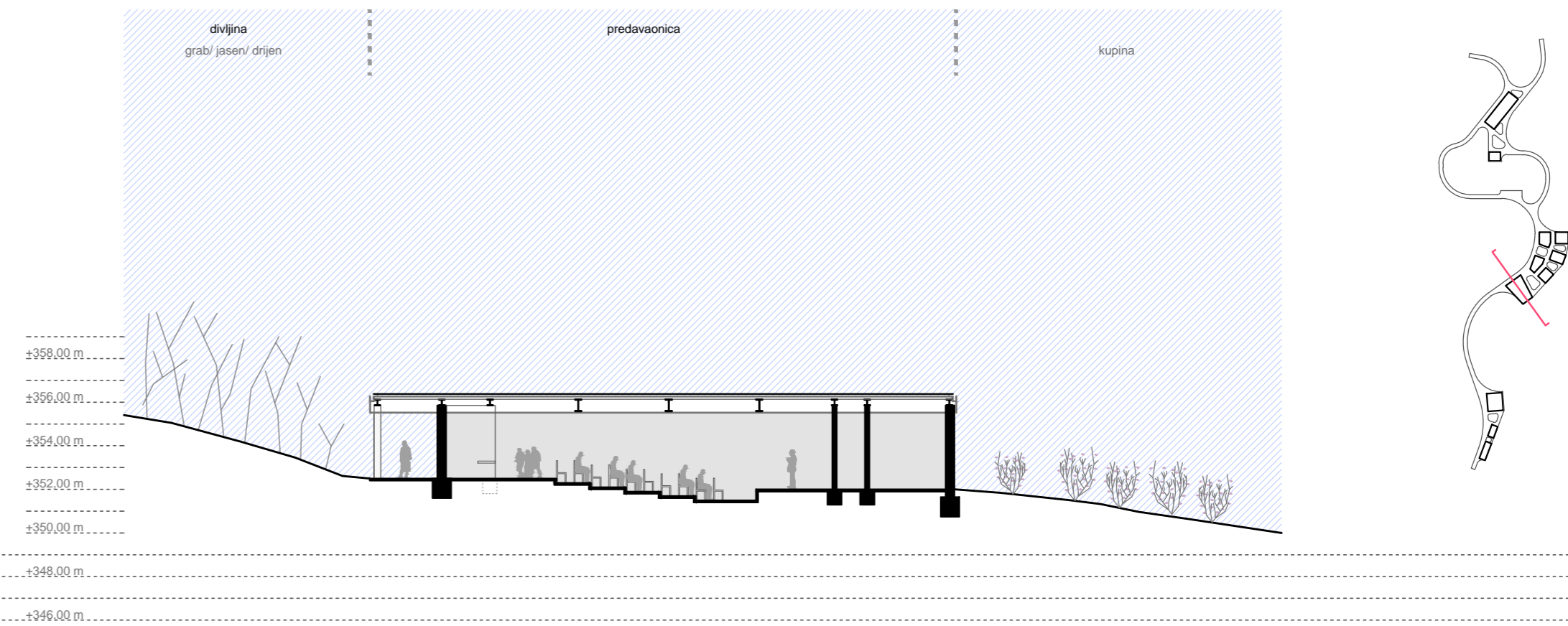
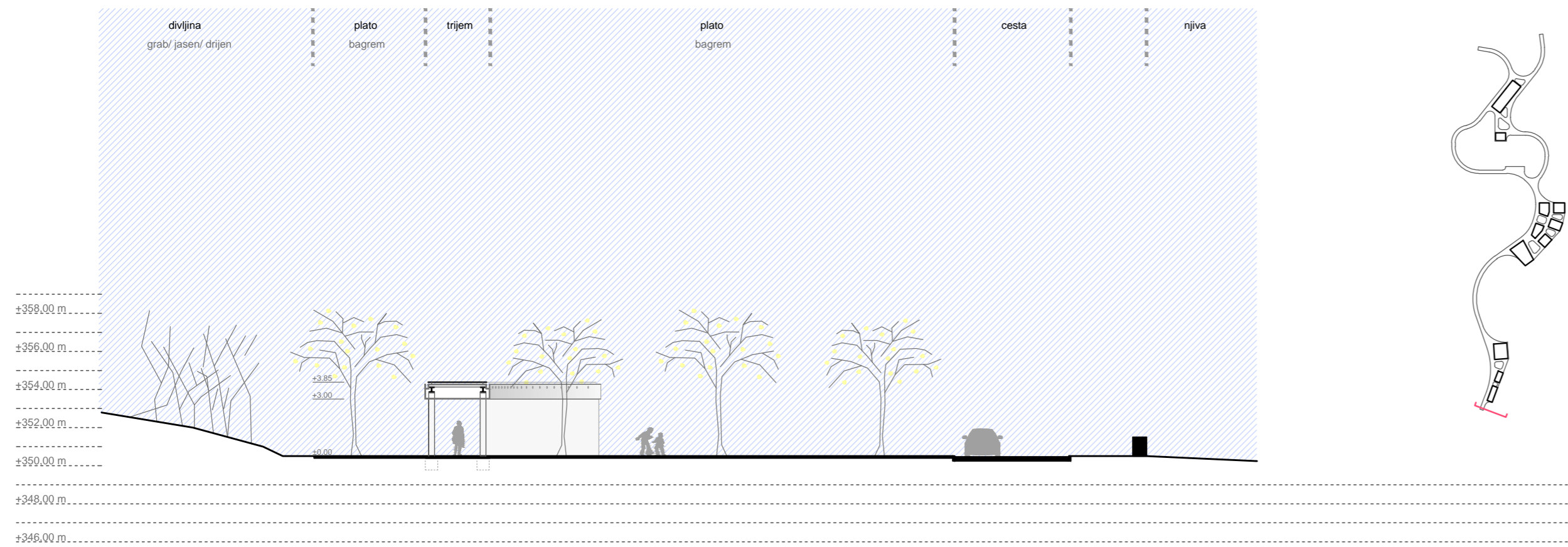
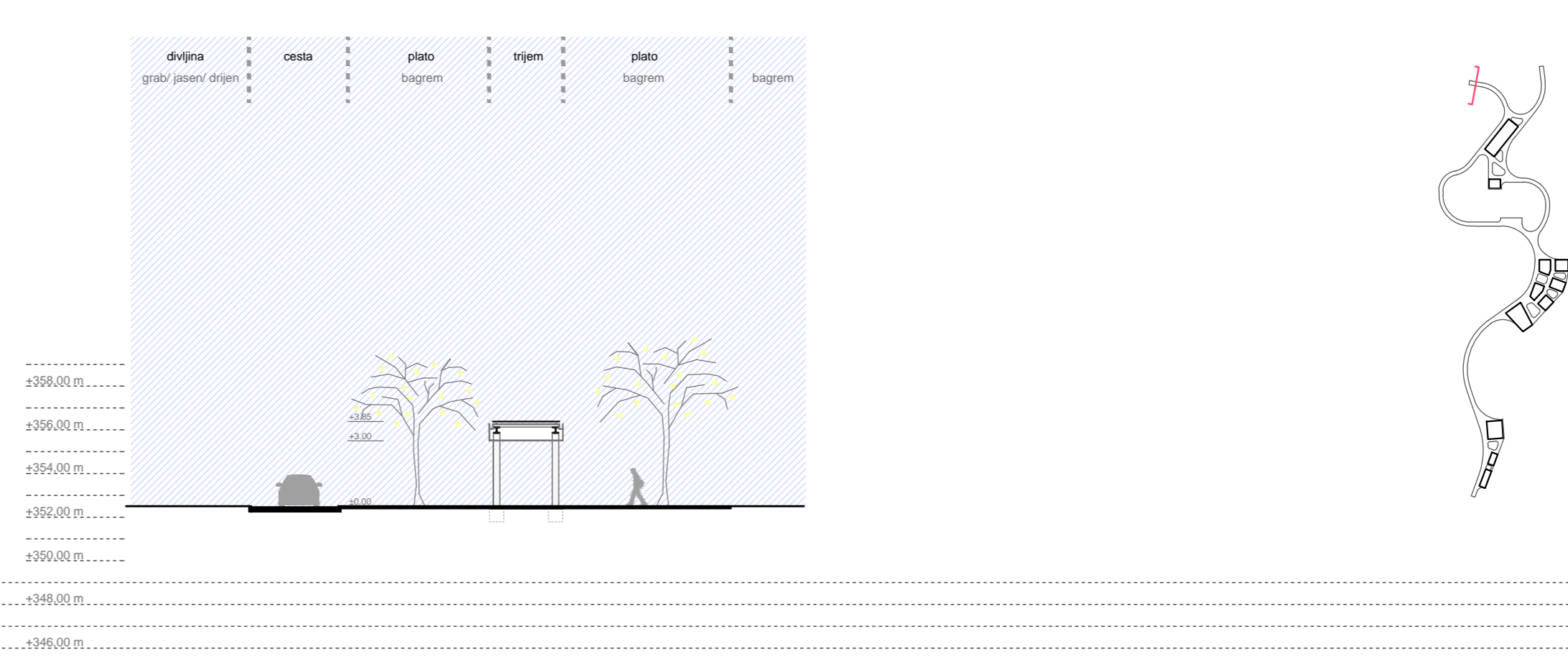
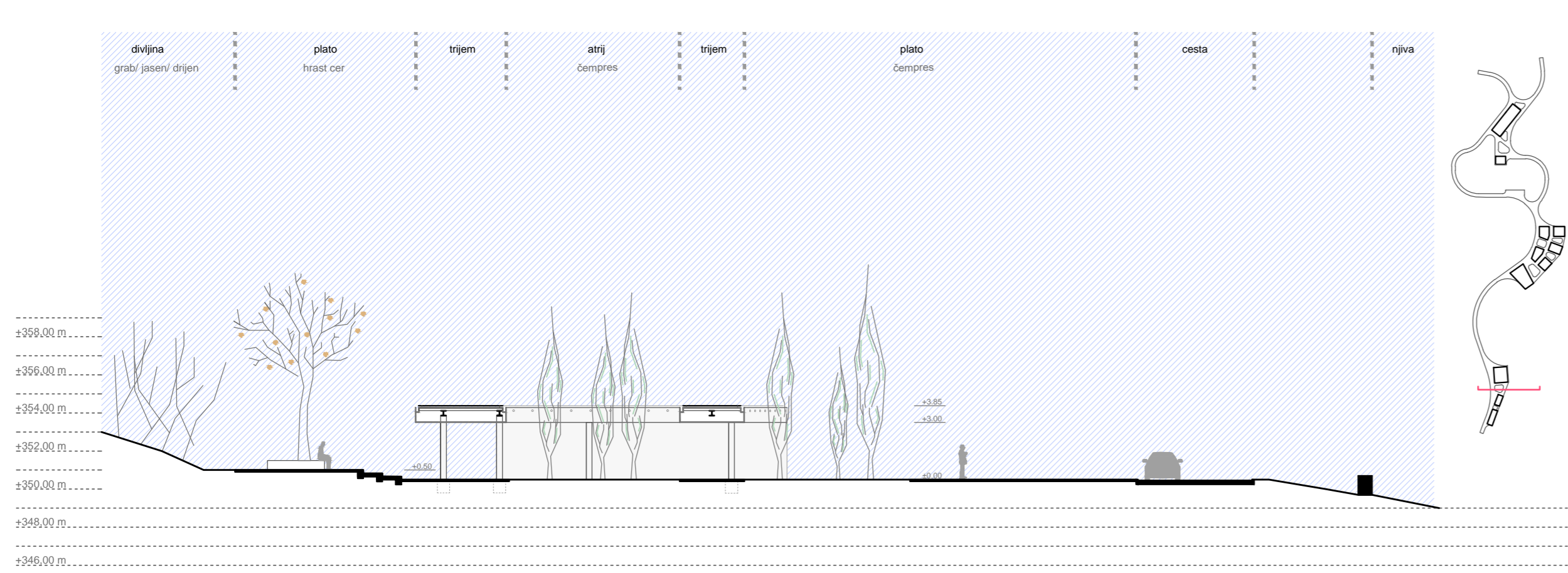
5.10.4. TLOCRT KROVA DVORANE

1:250

20

10

5

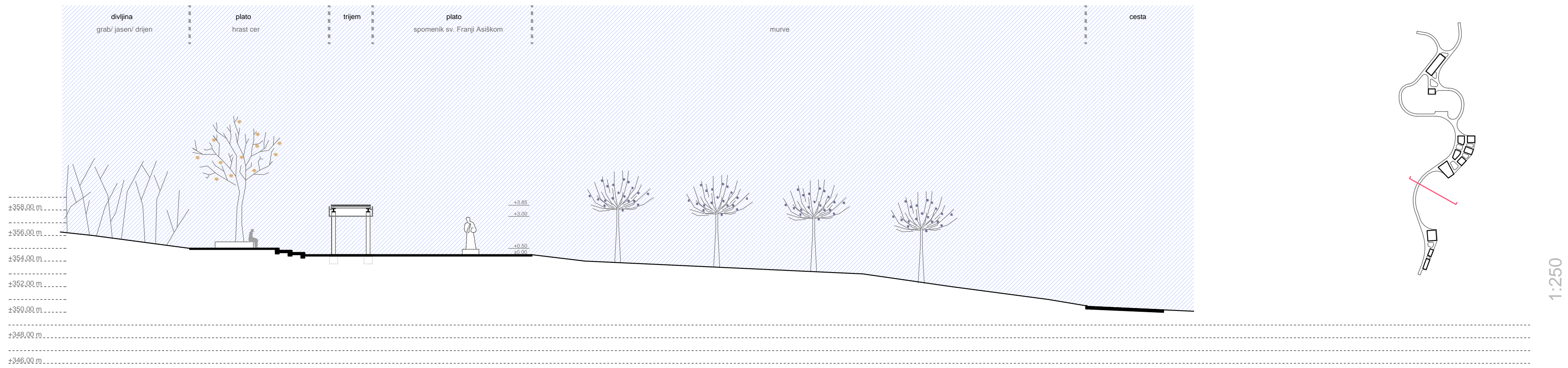
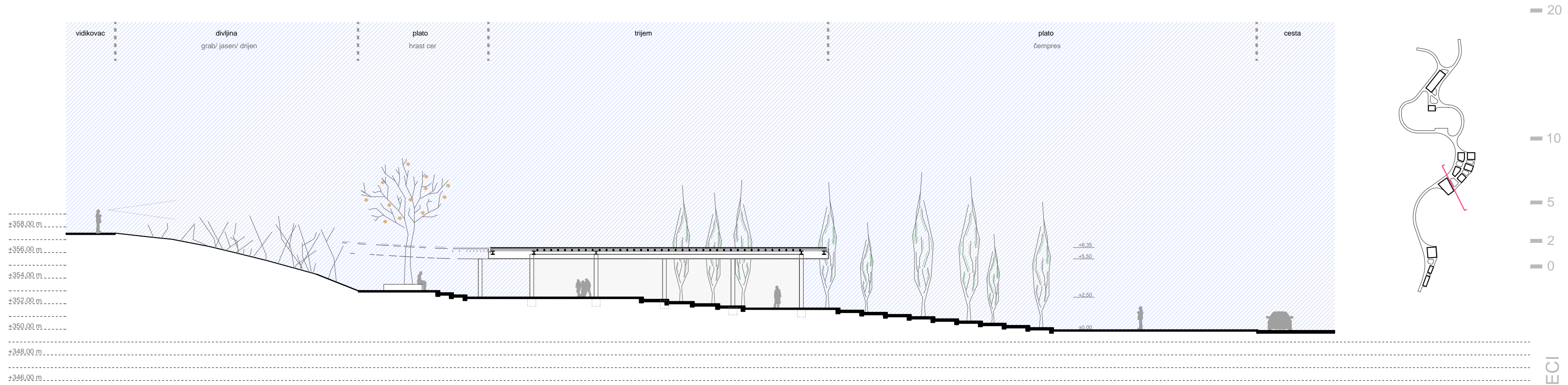
2

0

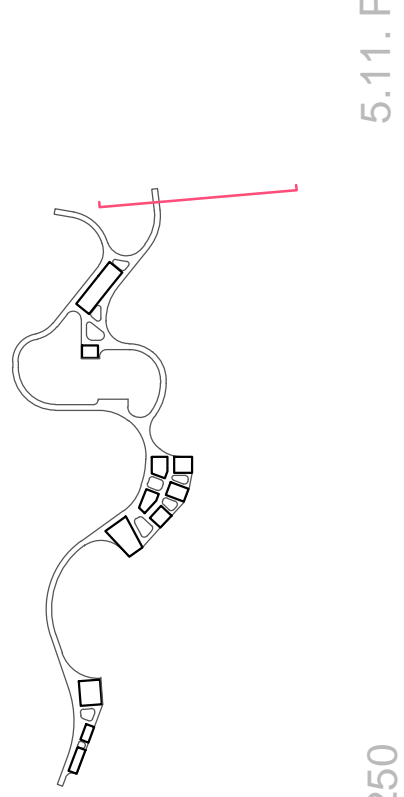
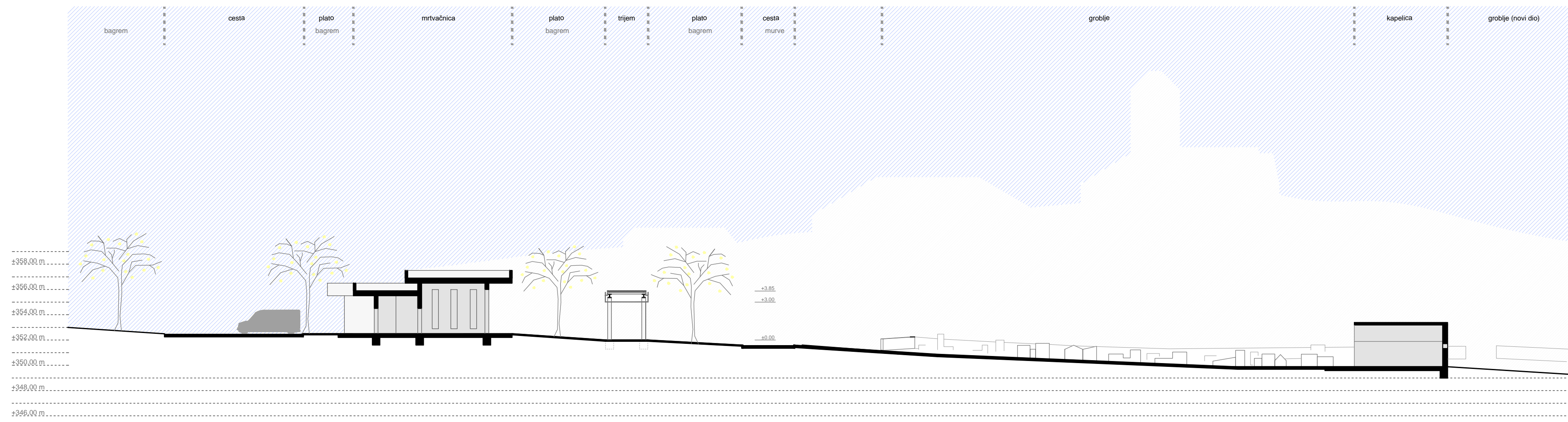
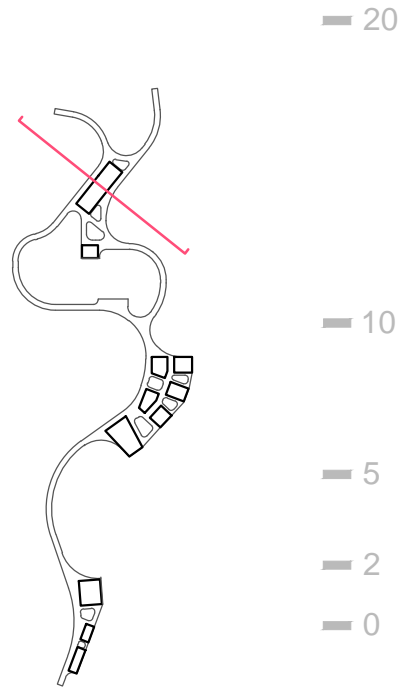
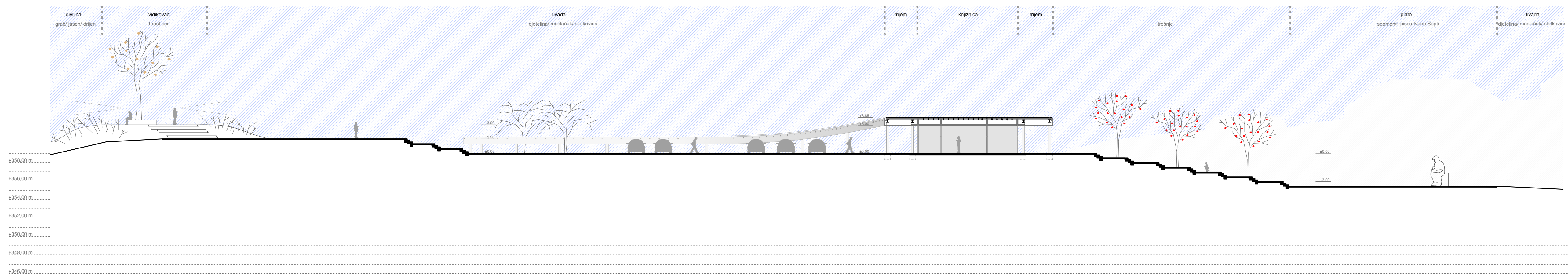
5.11. PRESJECI

1:250

20

10

5

2

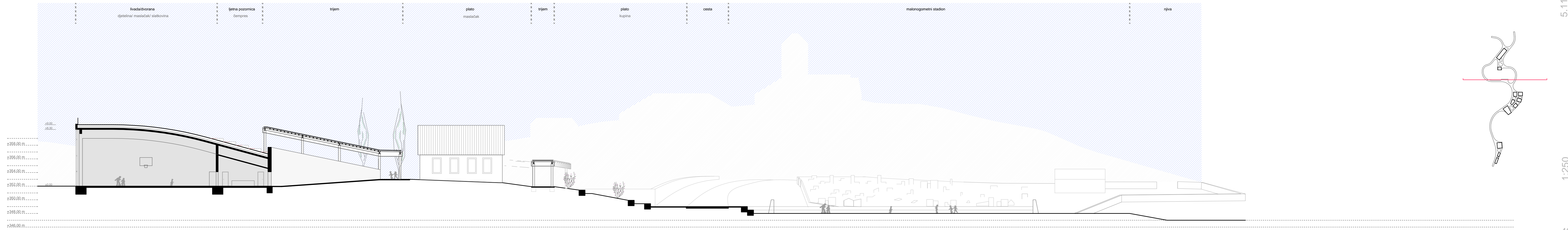
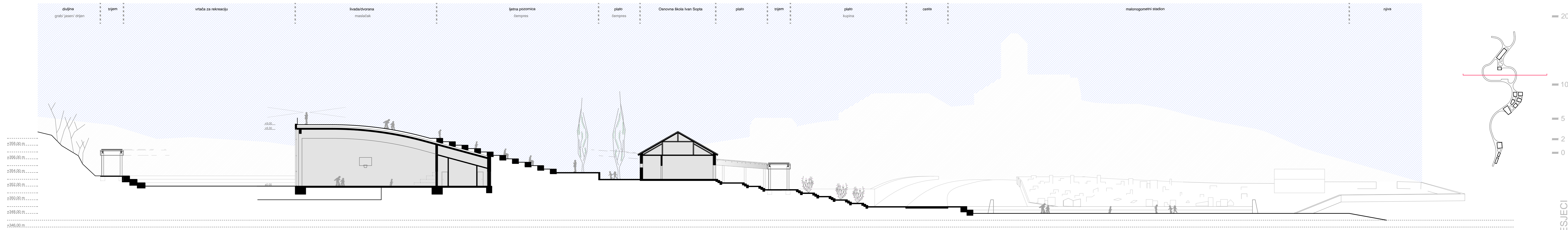
0

5.11. PRESJECI

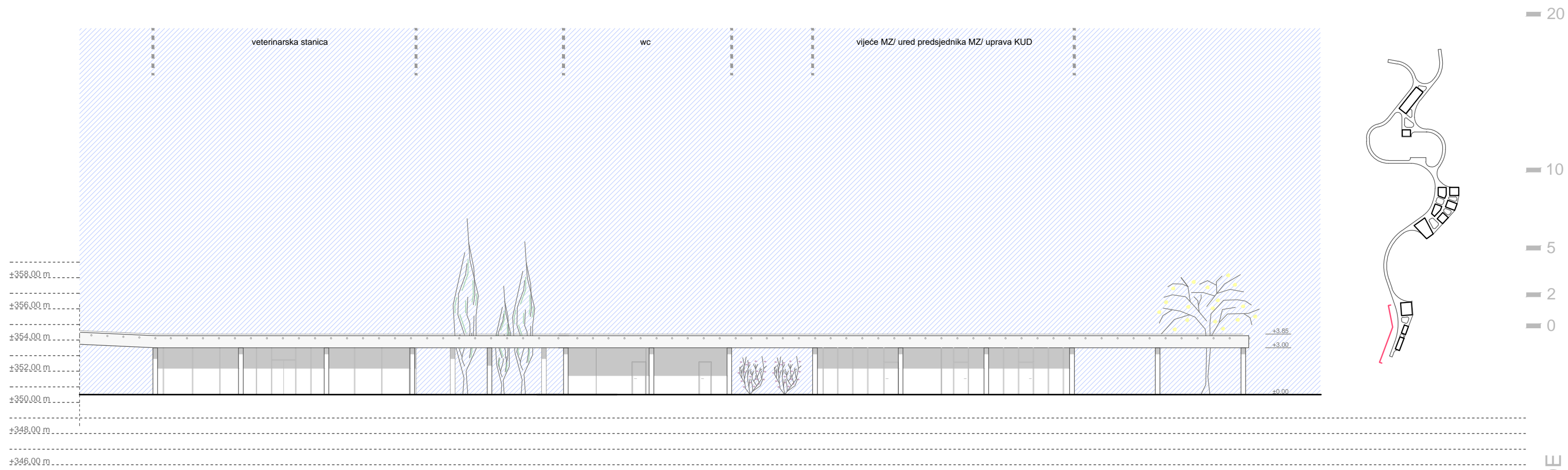
1:250

48

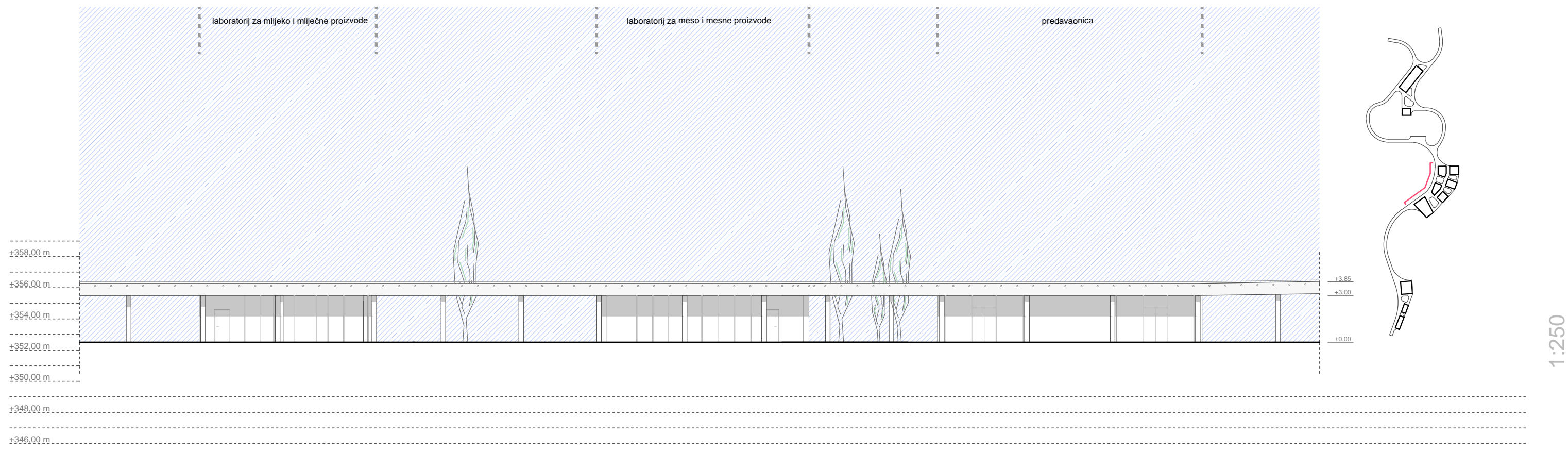

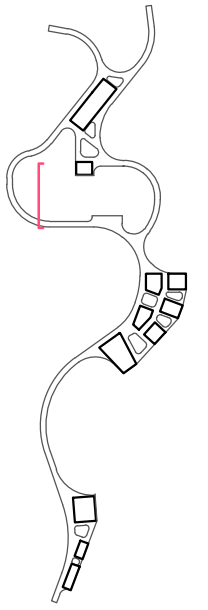
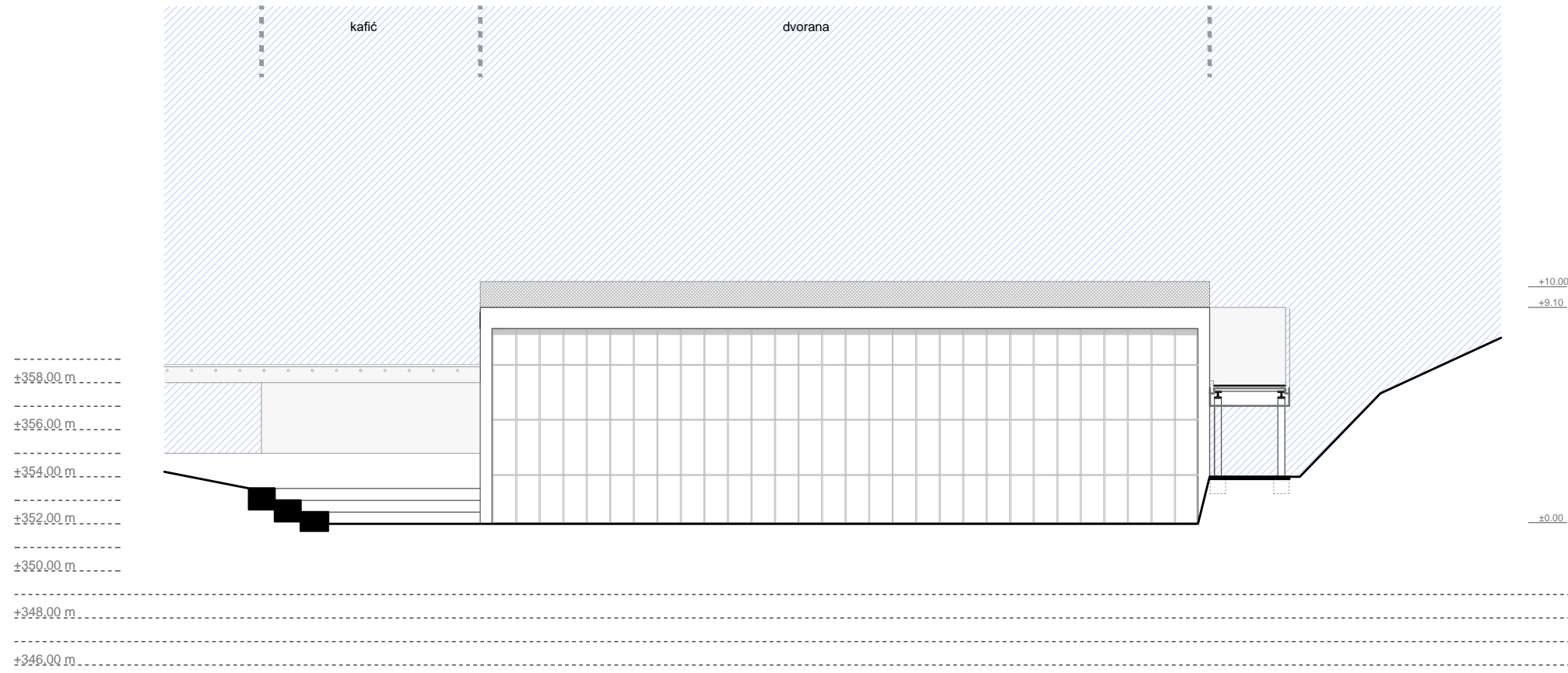

5.12. FASADE

1:250

20

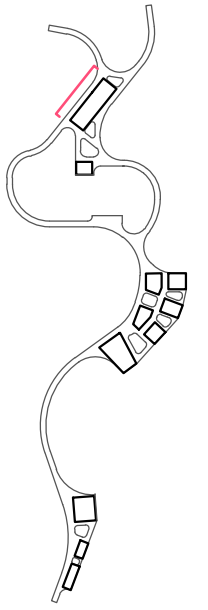
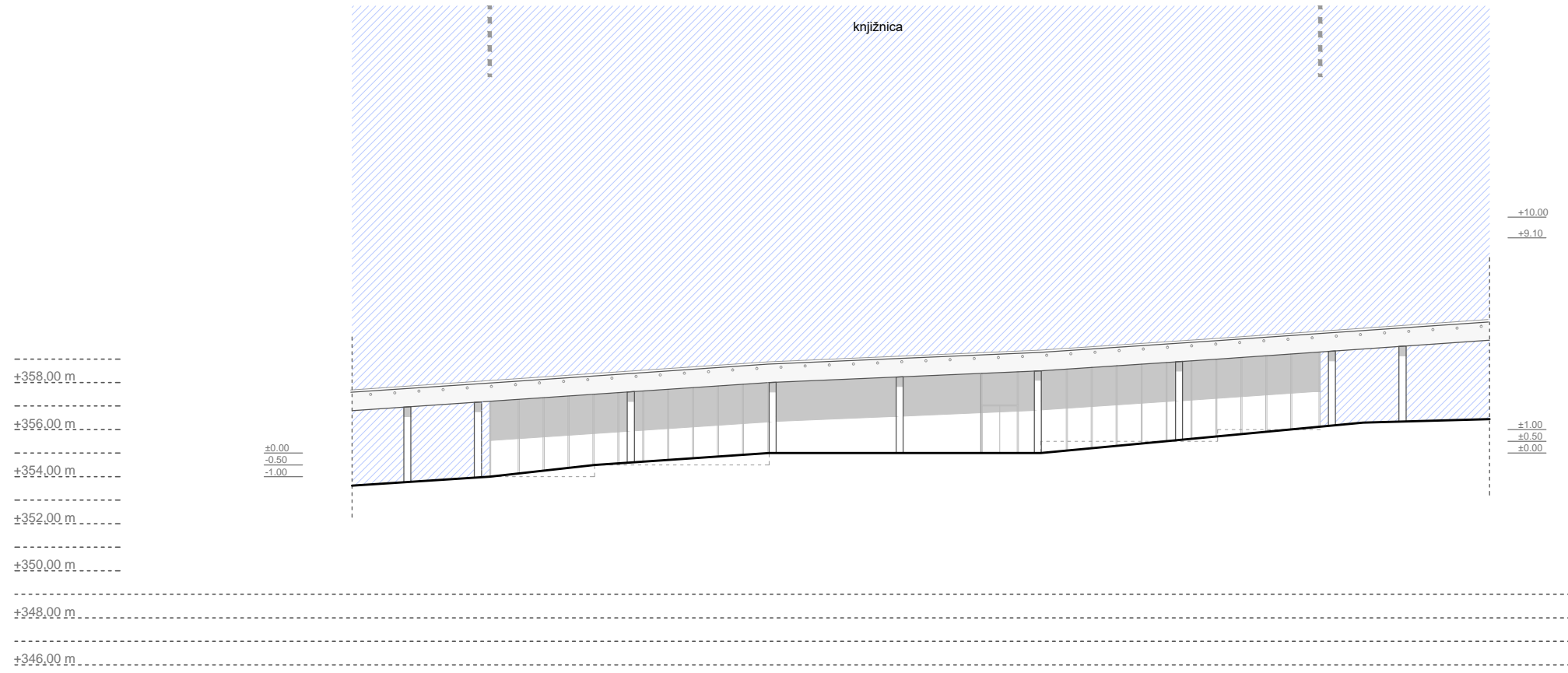
10

5

2

0

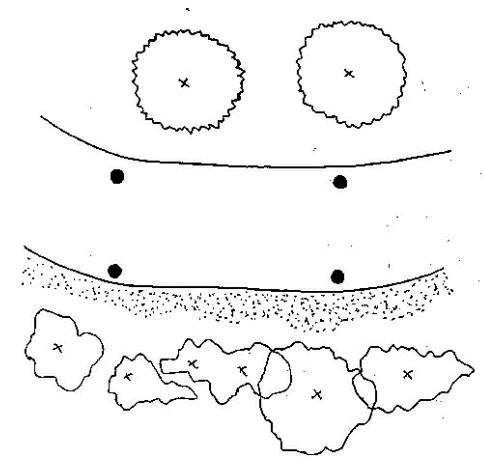
5.12. FASADE

1:250

51

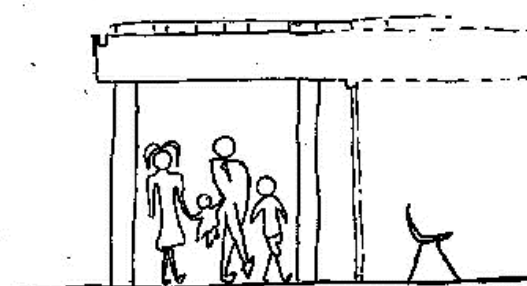

pitomo

trijem/šetnica

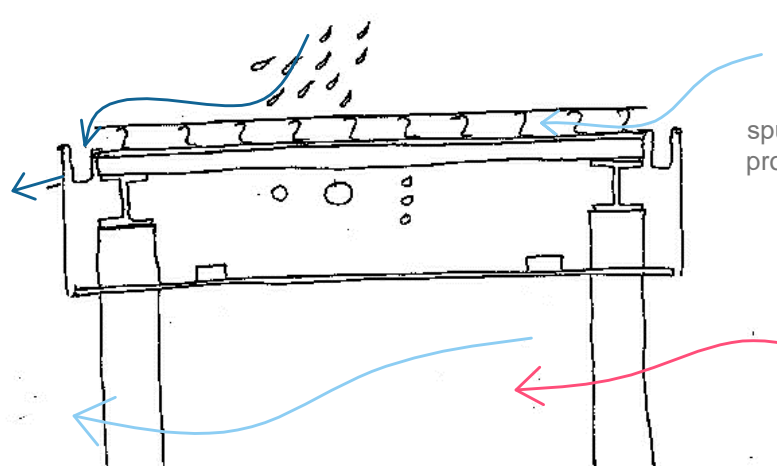
šljunak

divlje

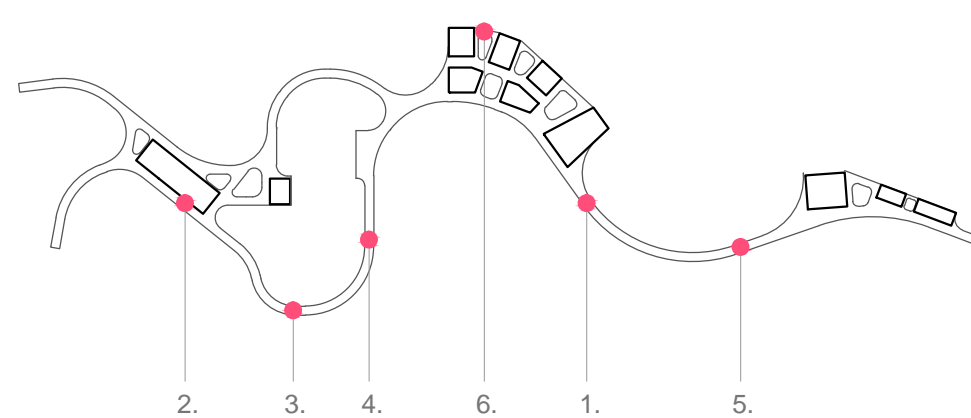

mogućnost prelaska nadsterešice u zatvoreni volumen

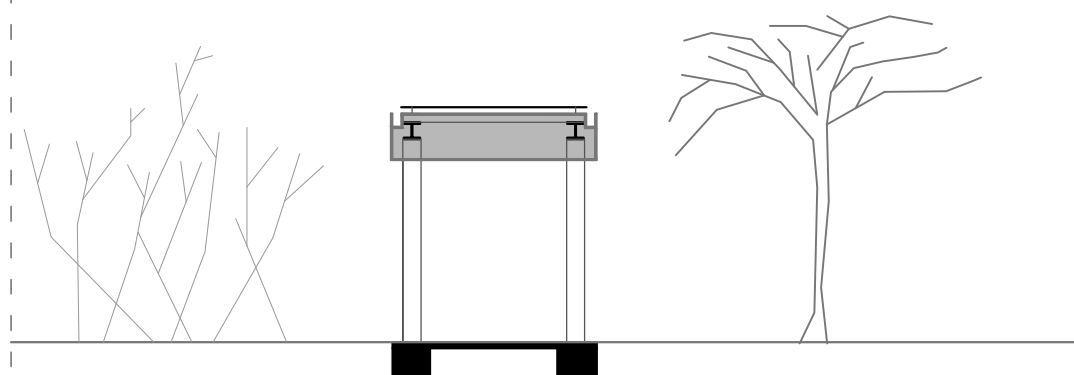
širina trijem 3m-omogućava nesmetan prolaz četveročlane obitelji.

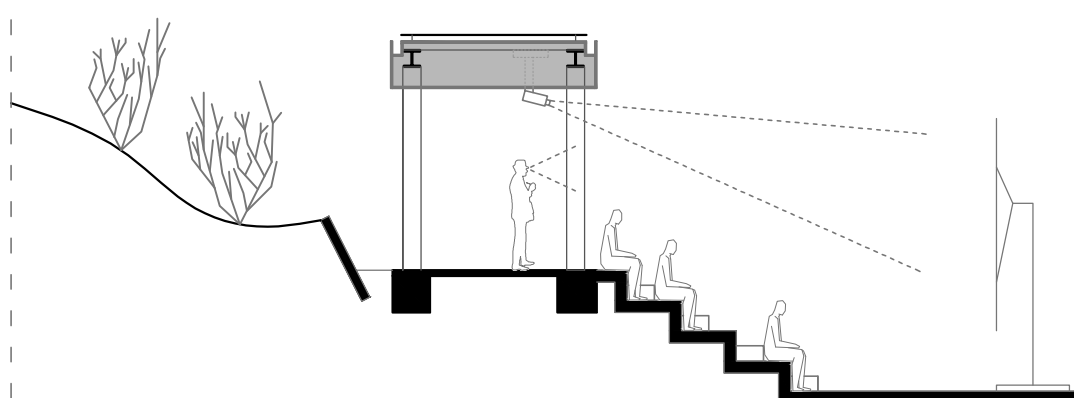
spušteni strop- omogućava nesmetan prolaz instalacija

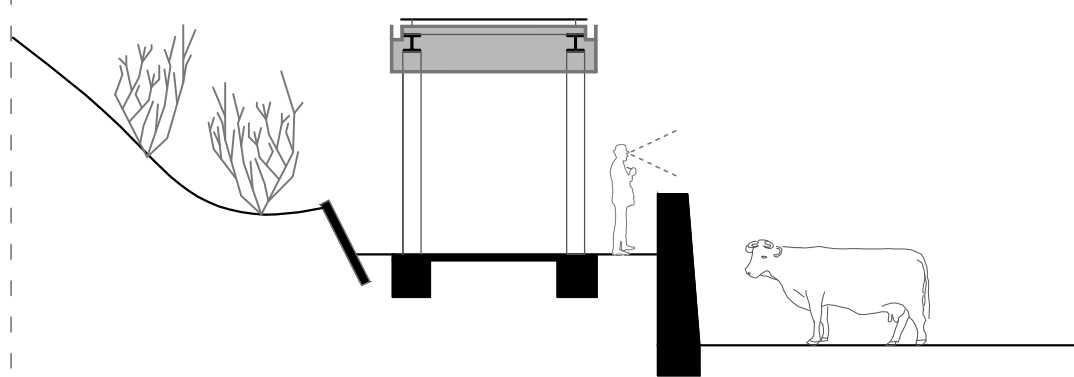
1.

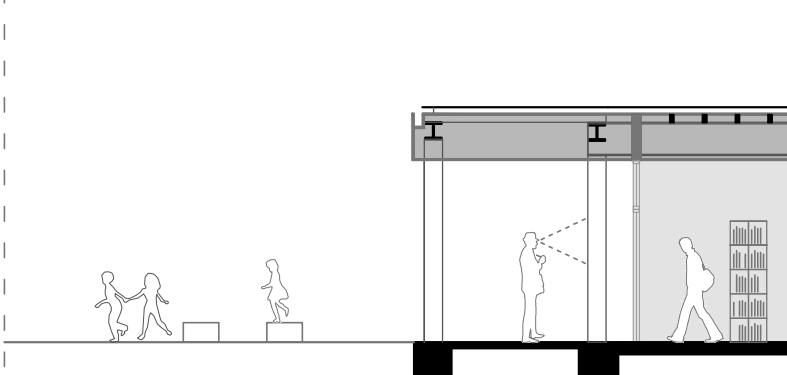
3.

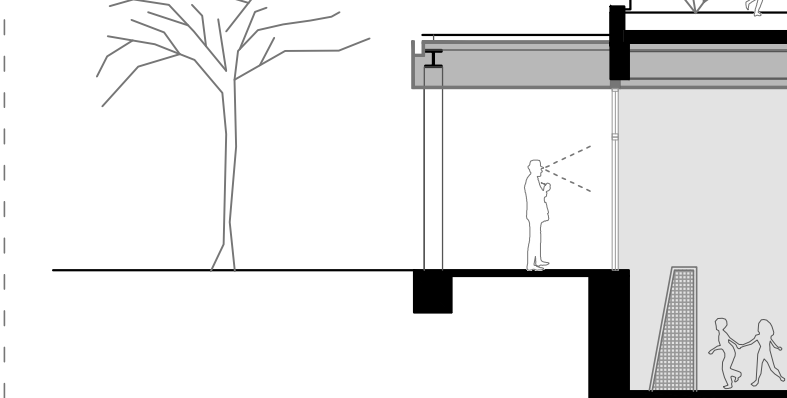
5.

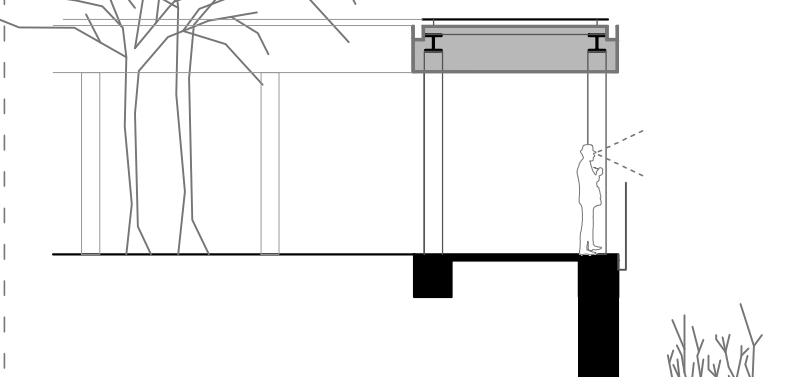
2.

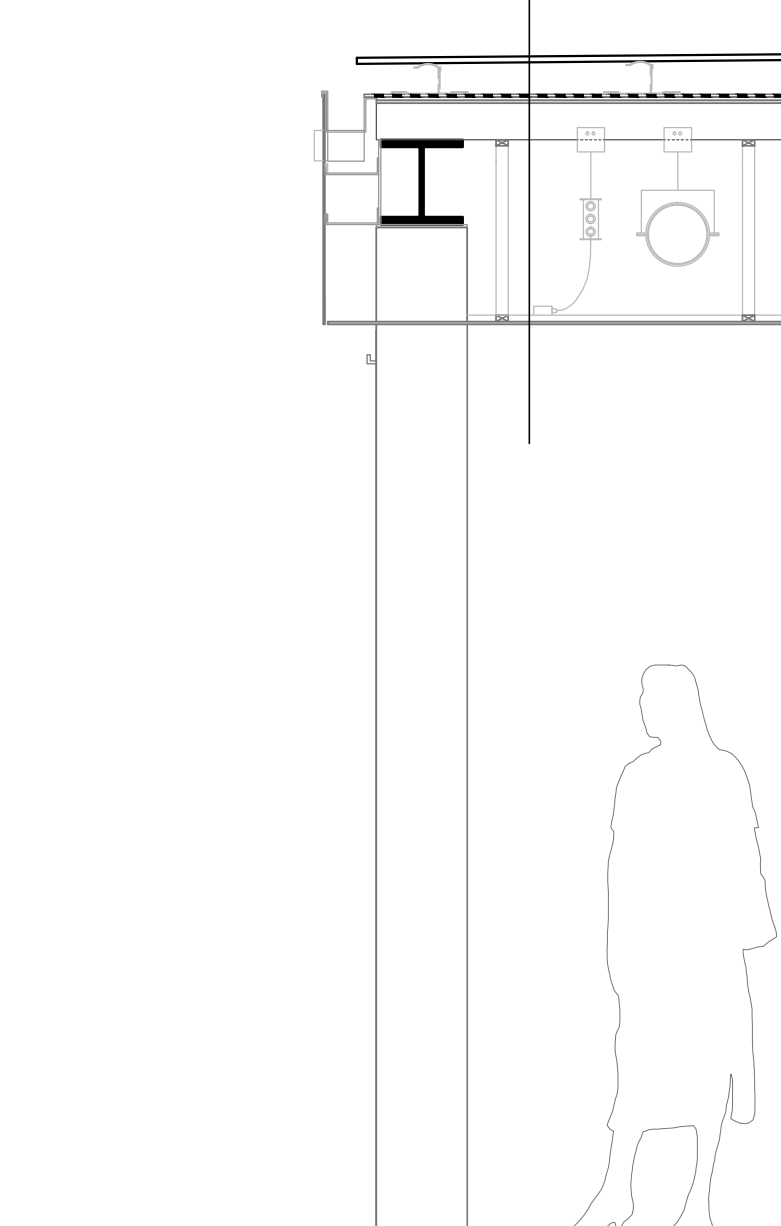
4.

6.

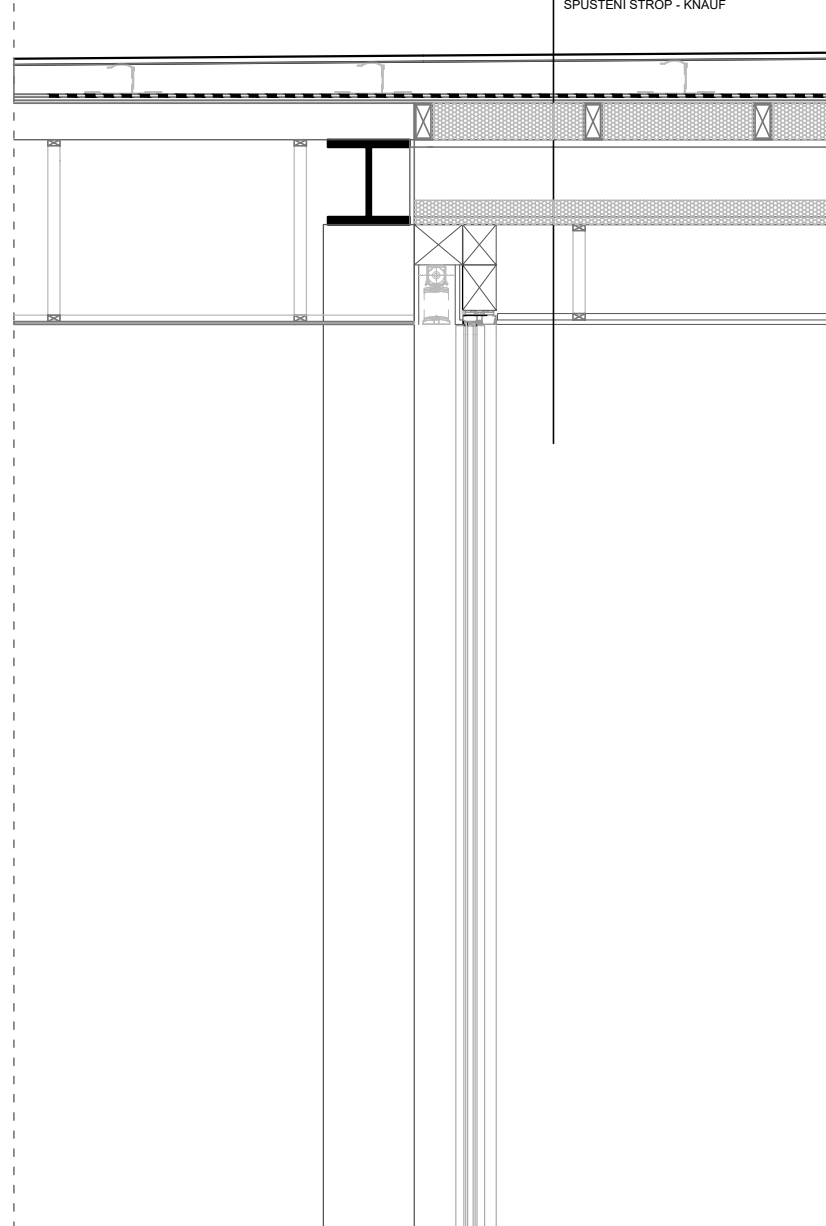
TRAPEZNI LIM
DISTANCERI 10cm
HIDROIZOLACIJA
SEKUNDARNI ČELIČNI NOSAČI
PRIMARNI ČELIČNI NOSAČI
POTKONSTRUKCIJA SPUŠTENI STROP
SPUŠTENI STROP - ALUCOBOND

ŠLJUNAK
TAMPON
DRENAŽNA CIEV
POKLONNI BETON

NABIJENI ŠLJUNAK 5CM
SLOJEVETAMPONA

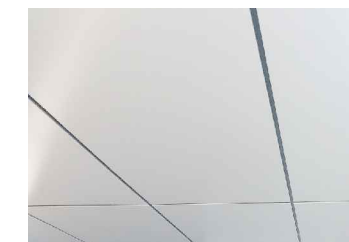
TRAPEZNI LIM 2m
DISTANCERI 10cm
HIDROIZOLACIJA
TERMOIZOLACIJA 12CM
SEKUNDARNI ČELIČNI NOSAČI 6CMX12CM
PRIMARNI ČELIČNI NOSAČI HEA 550
POTKONSTRUKCIJA SPUŠTENI STROP
SPUŠTENI STROP - KNAUF

FEROBETON
AB ESTRIH
PE FOLIJA
EKSTRUDIRANI POLISTIREN
HIDROIZOLACIJA
CEMENTNA GLAZURA
BETONSKA PODLOGA
KAMENI NABOJ

pokrov

strop

stupovi

pod- vanjski

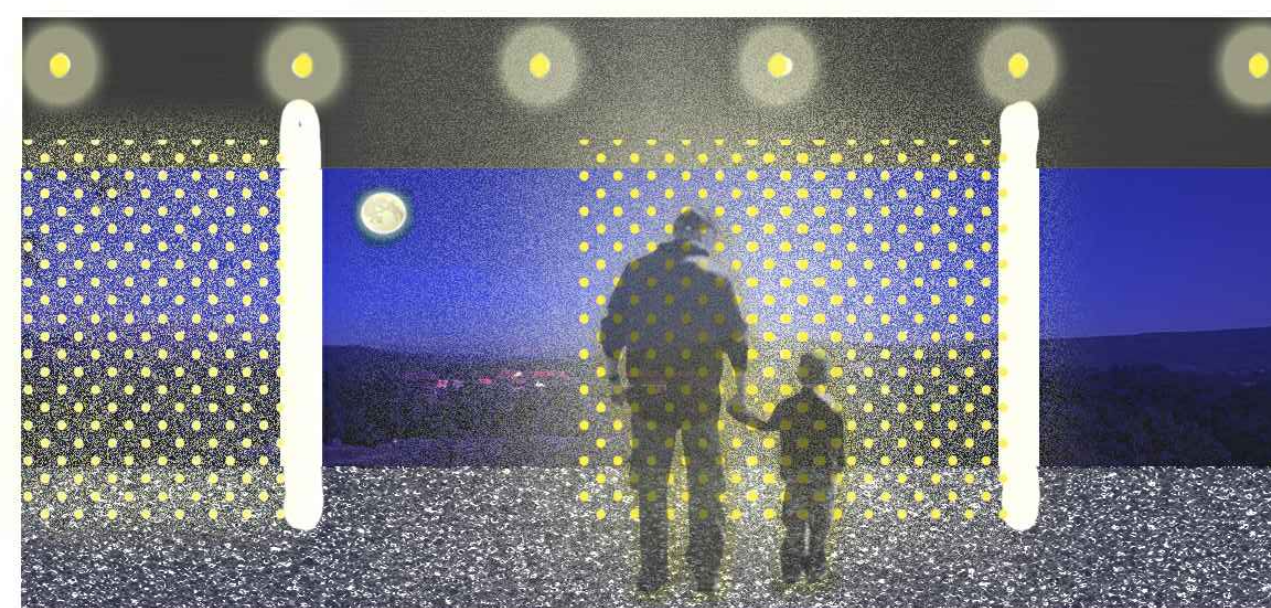
pod- unutarnji

Obzirom na svoju konstrukciju veličinu i položaj, trijem može poslužiti kao podloga za različite aktivnosti, korisnika i prolaznika, a posebno djece. Na stupove i u pod su postavljene kukice (pogledati detalj trijema i detalj popločanja) koje omogućavaju da se na trijem postave različita platna i mreže koje mogu poslužiti za različite školske, straživačke i mjesne prakse. Na vizualizacijama su prikazni neki od mogućih scenarija:

"Godišnja likovna izložba učenika OŠ Ivan Sopta"

"Rašanjaska božićna bajka"

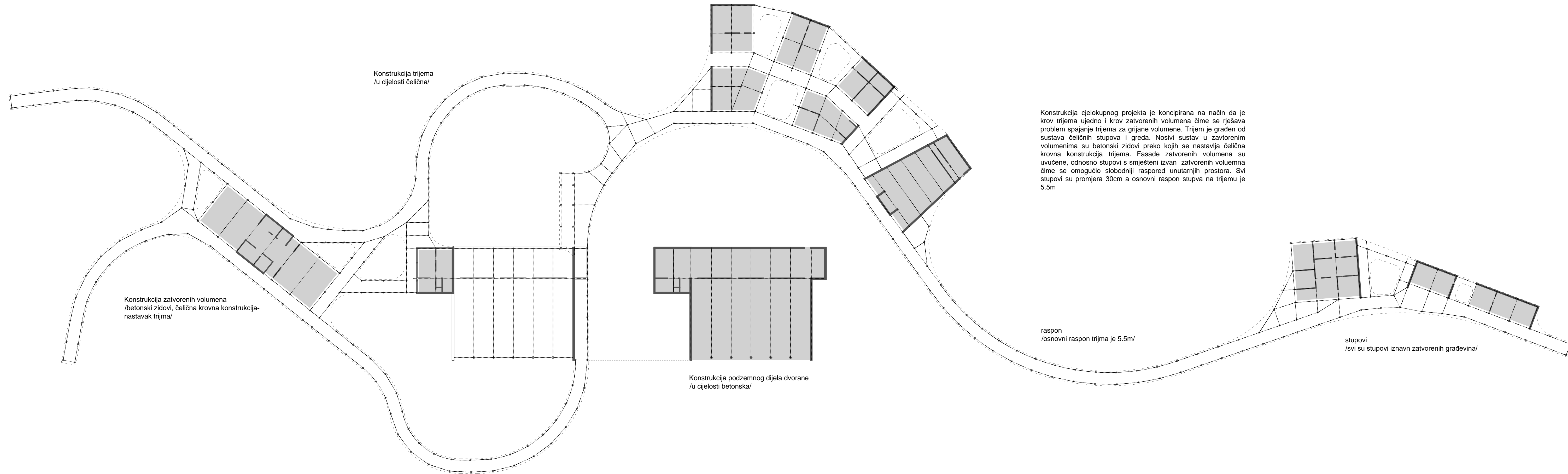

"Terenska nastava iz biologije učenika Osnovne škole Ivan Sopta"

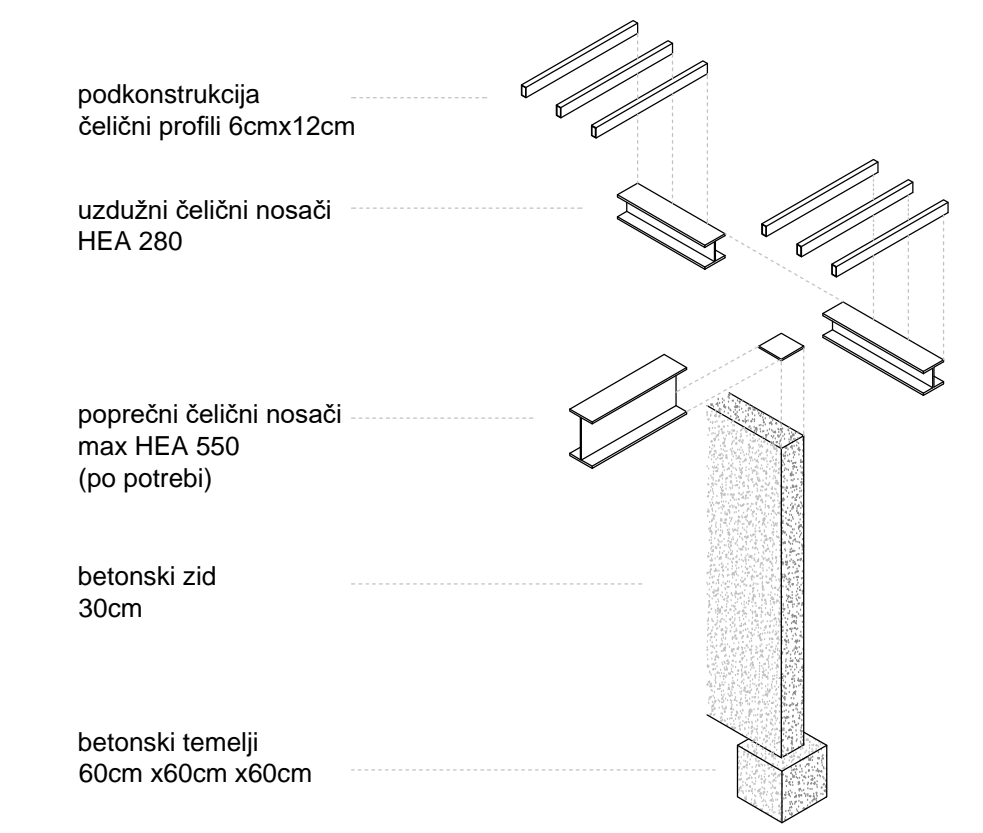
"Sajam ukrasnog bilja u Rasnu"

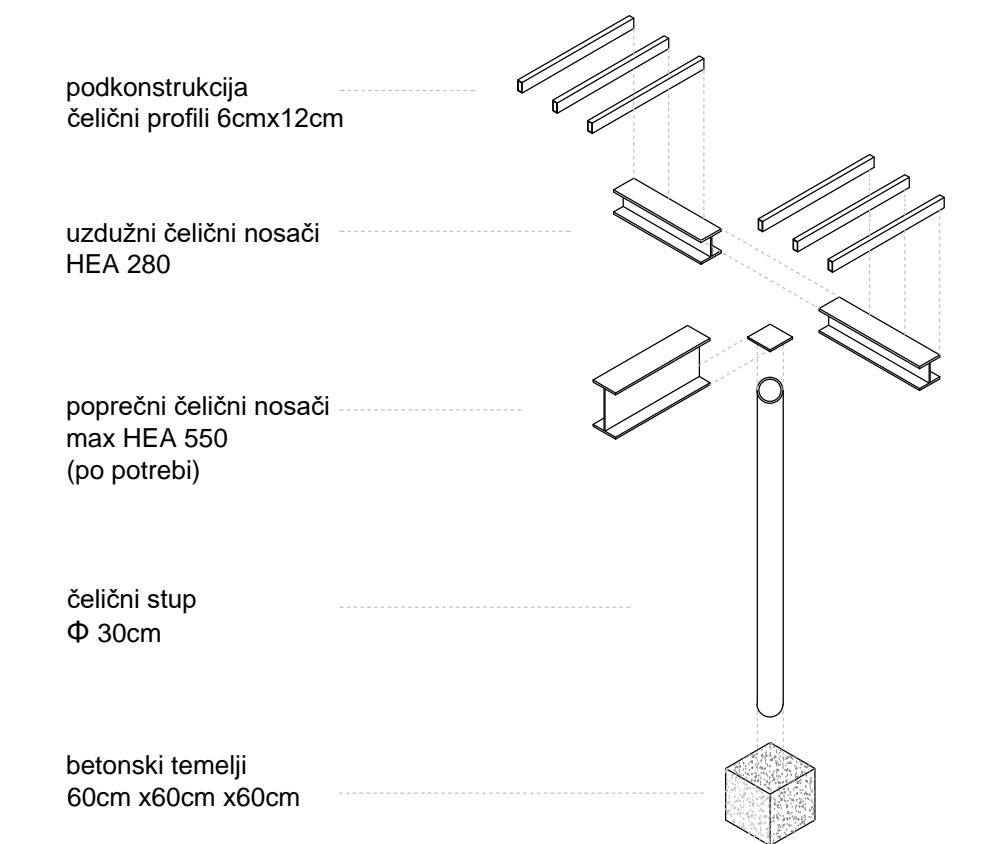

Konstrukcija cjelokupnog projekta je koncipirana na način da je krov trijema ujedno i krov zatvorenih volumena čime se rješava problem spajanje trijema za grijane volumene. Trijem je građen od sustava čeličnih stupova i greda. Nosivi sustav u zatvorenim volumenima su betonski zidovi preko kojih se nastavlja čelična krovna konstrukcija trijema. Fasade zatvorenih volumena su uvučene, odnosno stupovi s smješteni izvan zatvorenih volumena čime se omogućio slobodniji raspored unutarnjih prostora. Svi stupovi su promjera 30cm a osnovni raspon stupva na trijemu je 5.5m

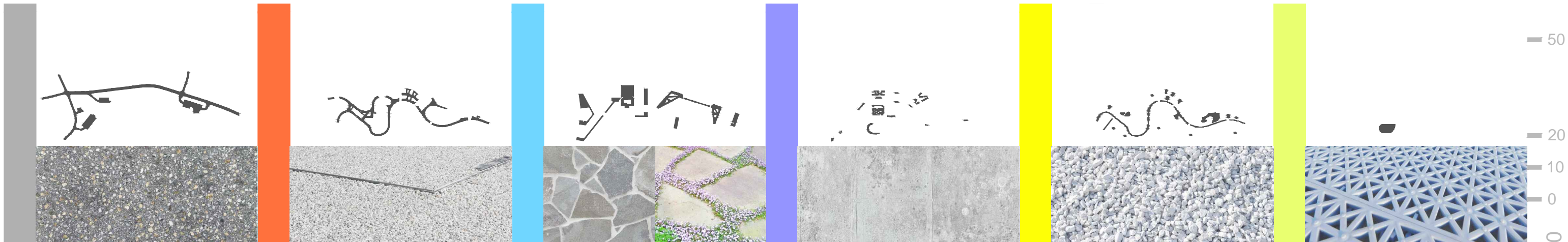
SHEMA KONSTRUKCIJE TRIJEMA
SPOJA BETONSKOG ZIDA I ČELIČNIH GREDA

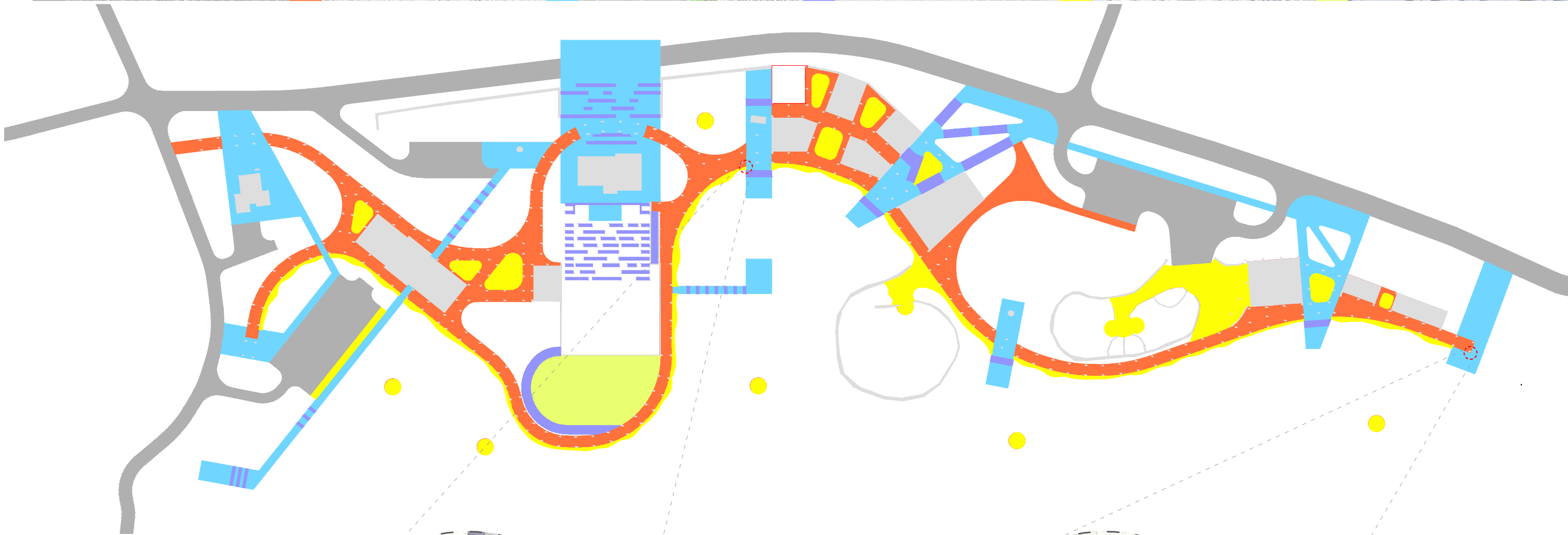
SHEMA KONSTRUKCIJE TRIJEMA
SPOJA ČELIČNOG STUPA I ČELIČNIH GREDA

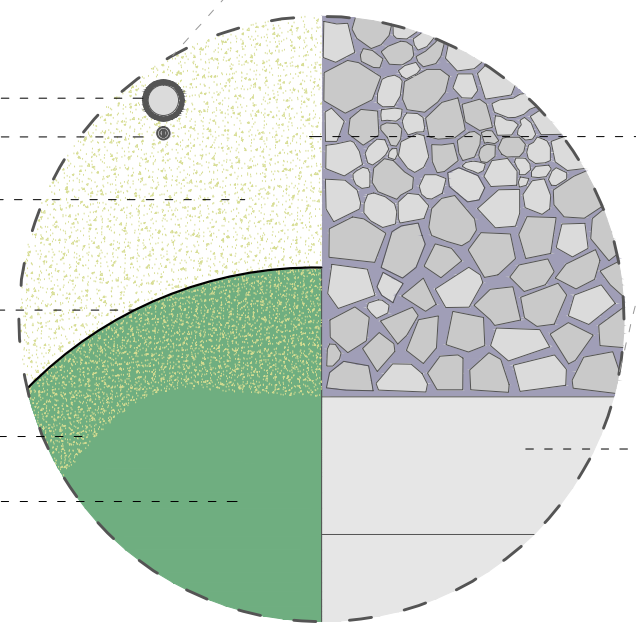

50
20
10
0
M 1:1200

5.16. SHEMA I DETALJ POPLOČANJA M 1:1200

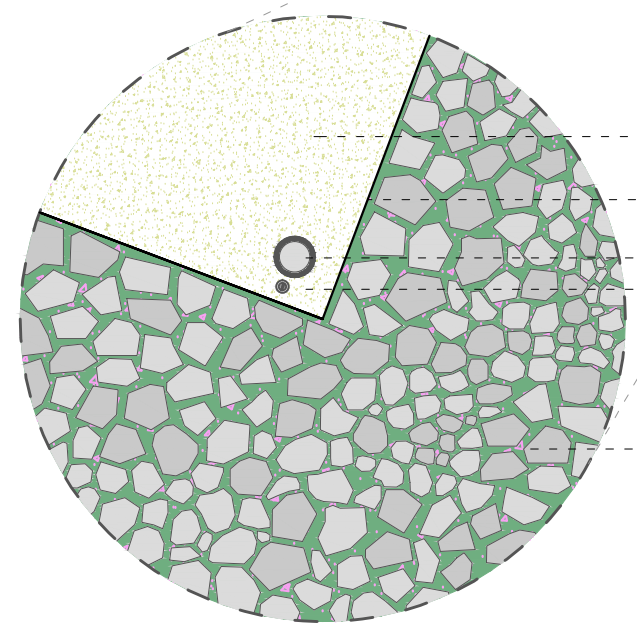
- čelični stup $\Phi 30$
- čelična kukica
- nabijeni šljunak
- čelična lajsna
- šljunak
- zelenilo

kamene ploče (povezane)

betonske stube

- nabijeni šljunak
- čelična lajsna
- čelični stup $\Phi 30$
- čelična kukica
- kamene ploče (nepovezane)

2
1
0.5
0
1:50

MAJČINA DUŠICA
THYMUS SERPYLLUM

PLATOI: 1., 2., 3., 8., 9.

MASLAČAK
TARAXACUM

PLATOI: 4., 5.

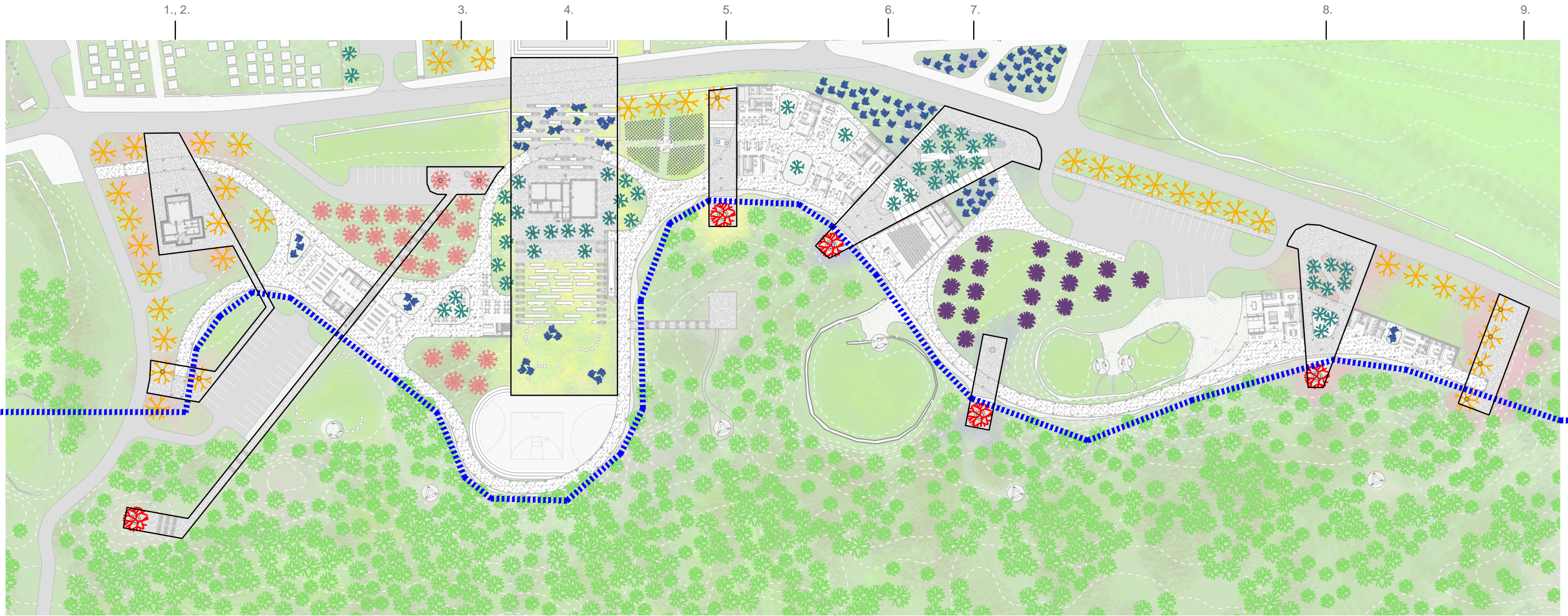

KADULJA
SALVIA OFFICINALIS

PLATOI: 6., 7.

KUPINA
ROSACEAE

///

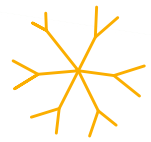
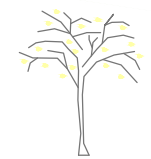

5.17. SCHEMA BILJNOG SVIJETA

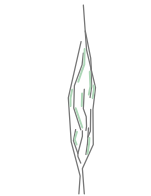
HRAST CER
CUERCUS CERUS

5

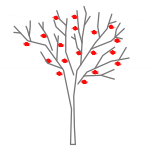
BAGREM
ROBINA PSEUDOACACIA

36

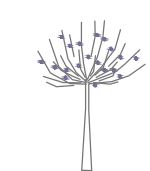
ČEMPRES
CUPRESSUS

48

TREŠNJA
PRUNUS AVIUM

25

CRNI DUD
MORUS NIGRA

18

ŠUMA
JASEN; FRAXINUS FRAXINUS
GRAB; OSTRYA
DRUJEN; CORNUS MAS

///

50

20

10

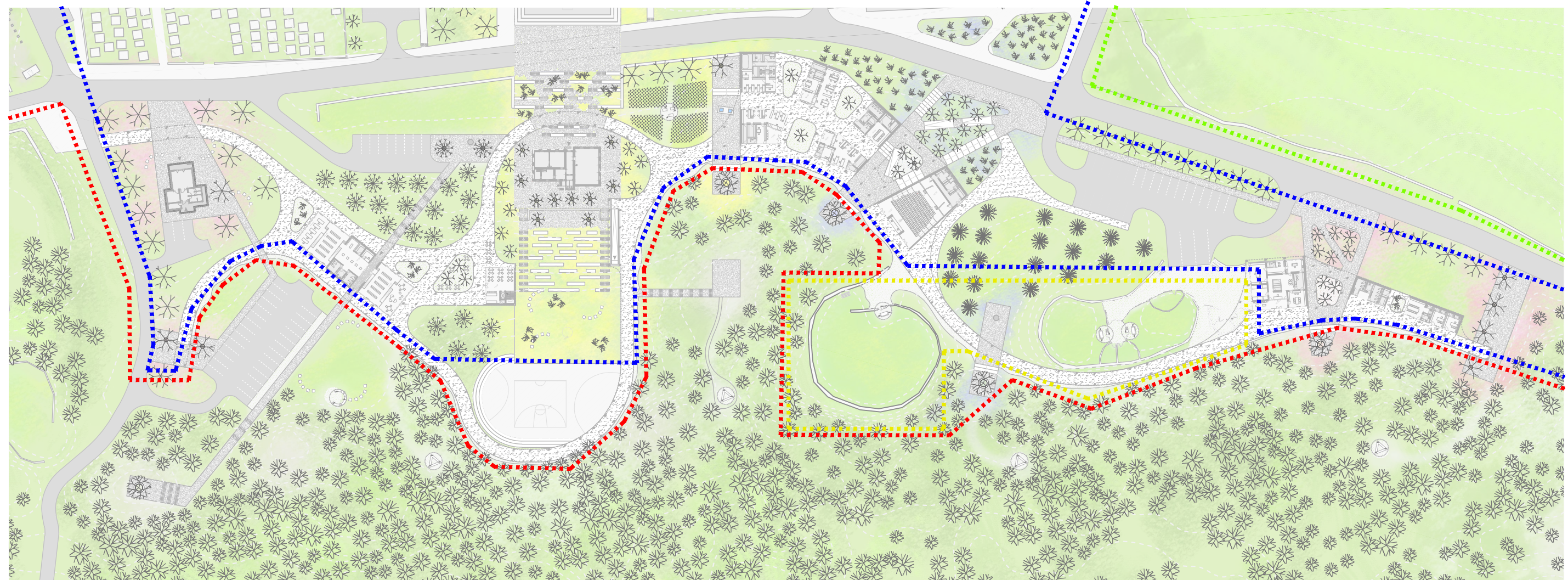
0

1:1200

56

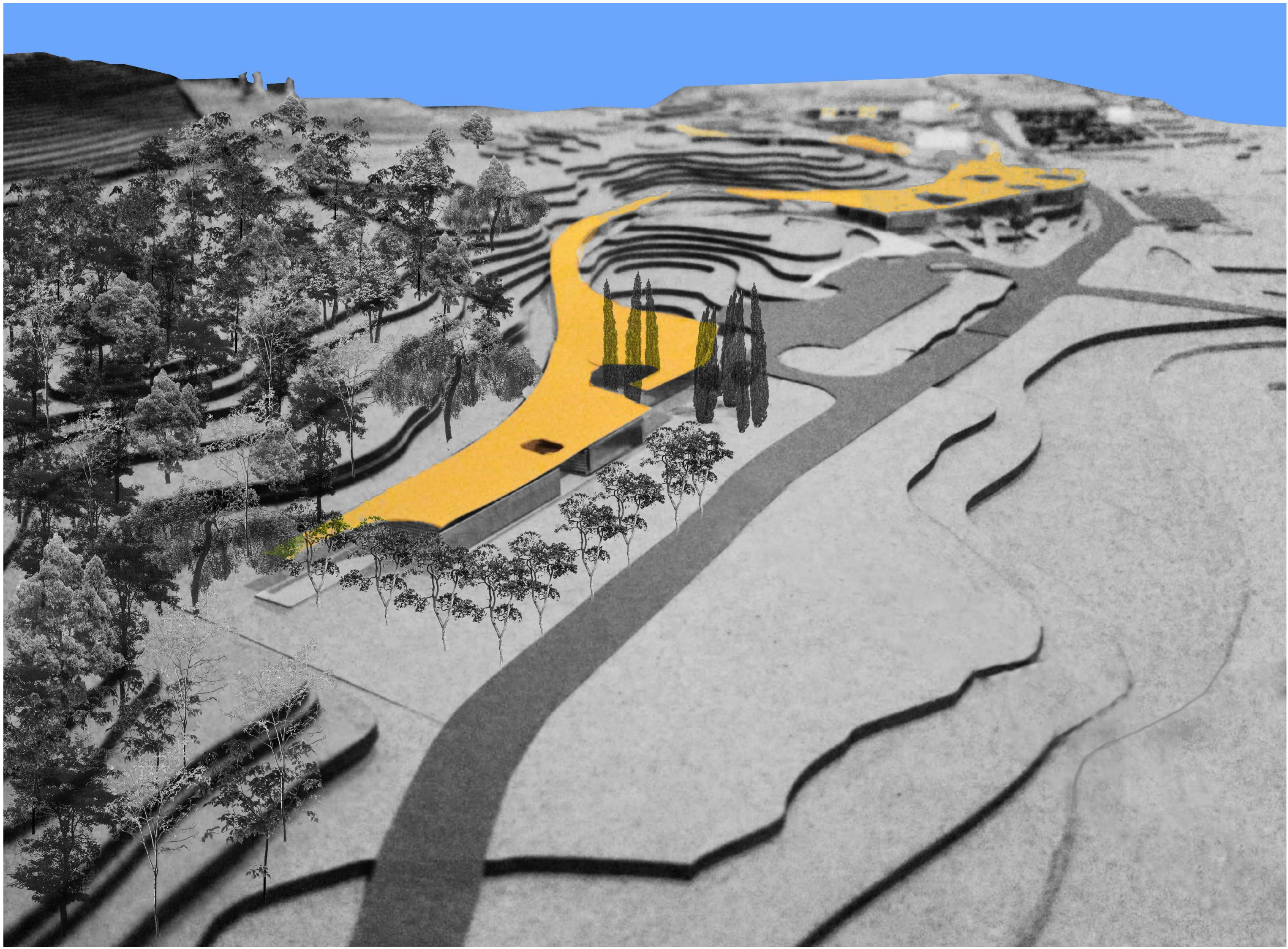
5.17. SHEMA ŽIVOTINJSKOG SVIJETA

1:1200

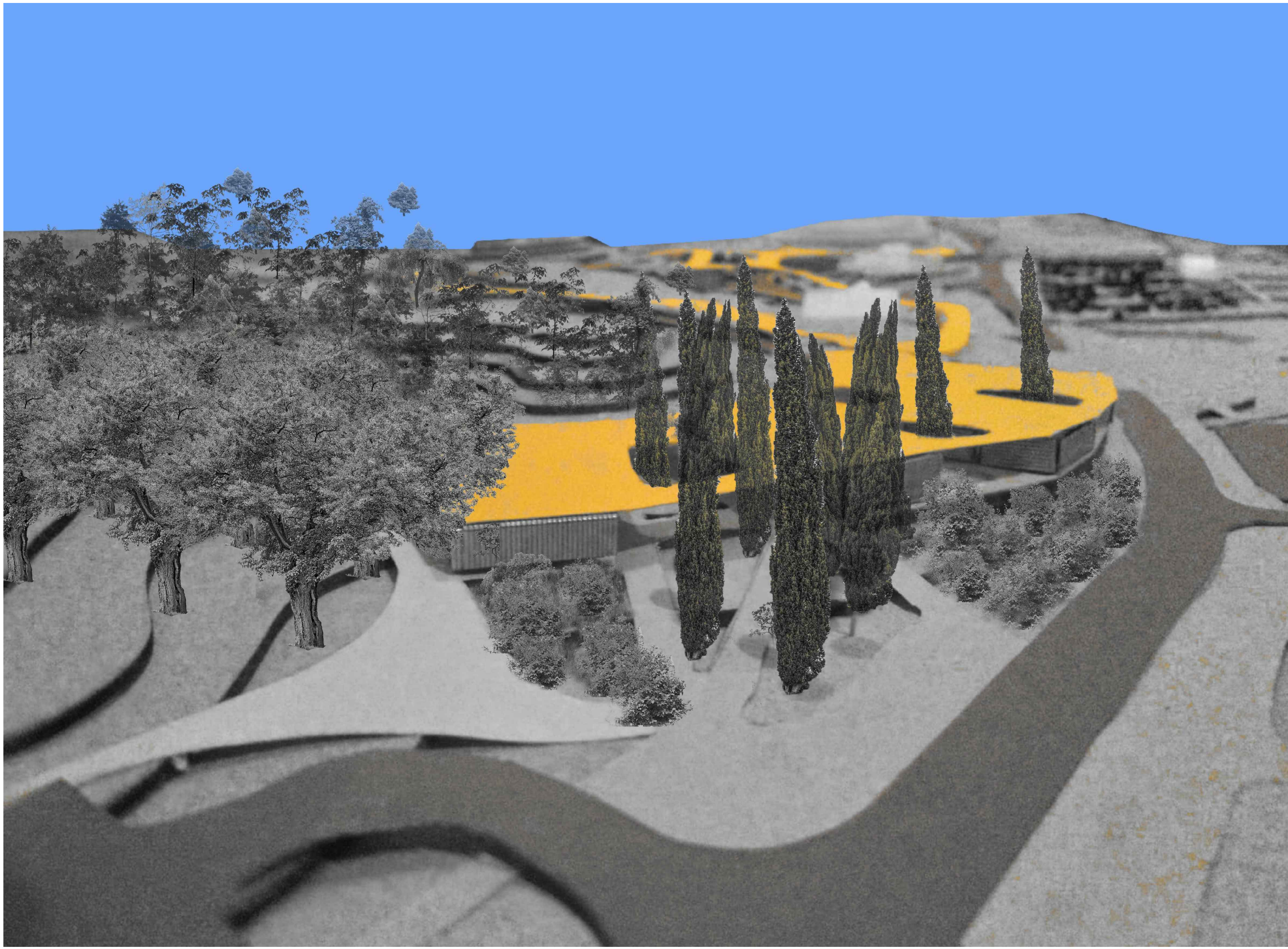

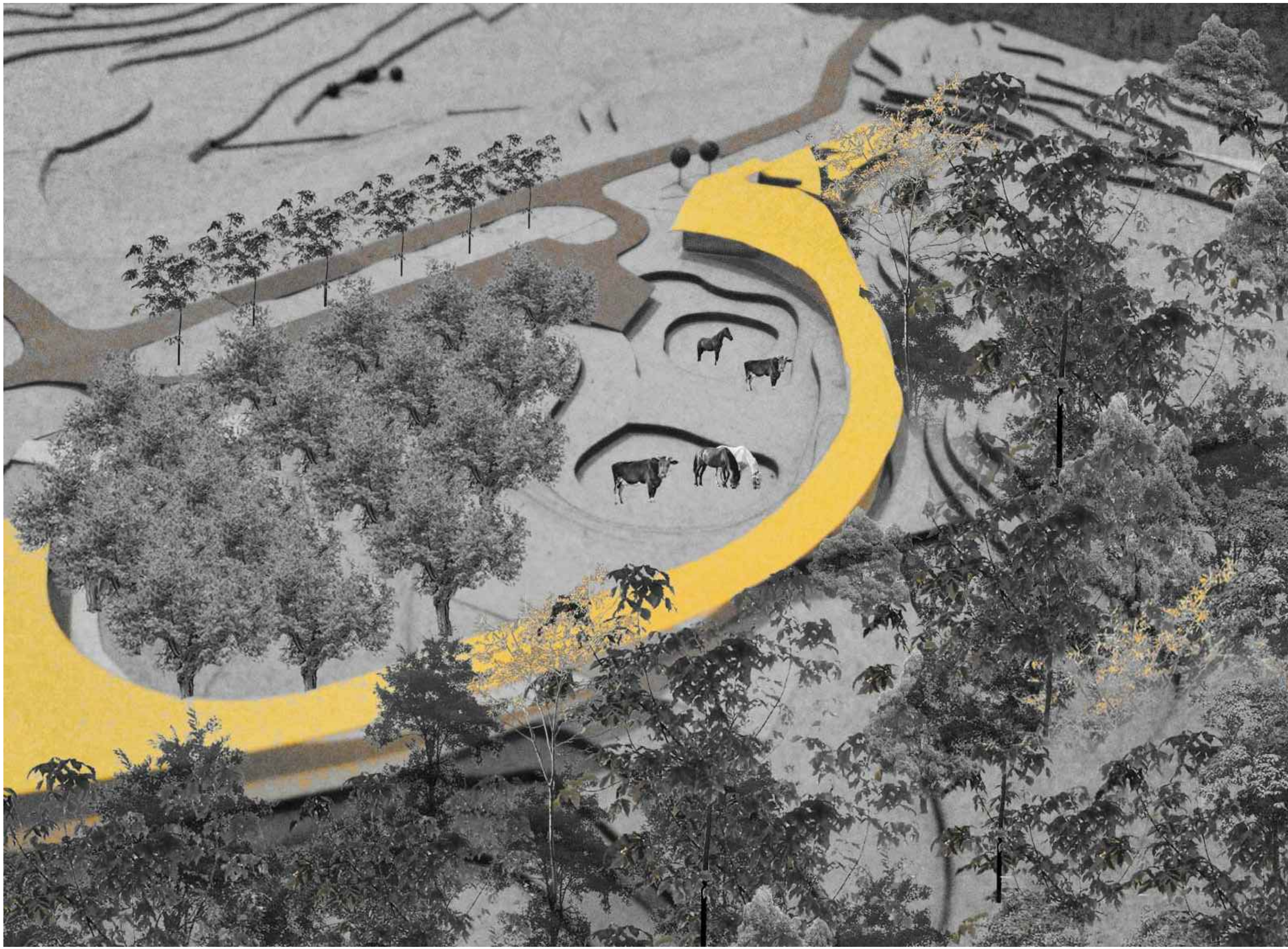
5.18. VIZUALIZACIJE

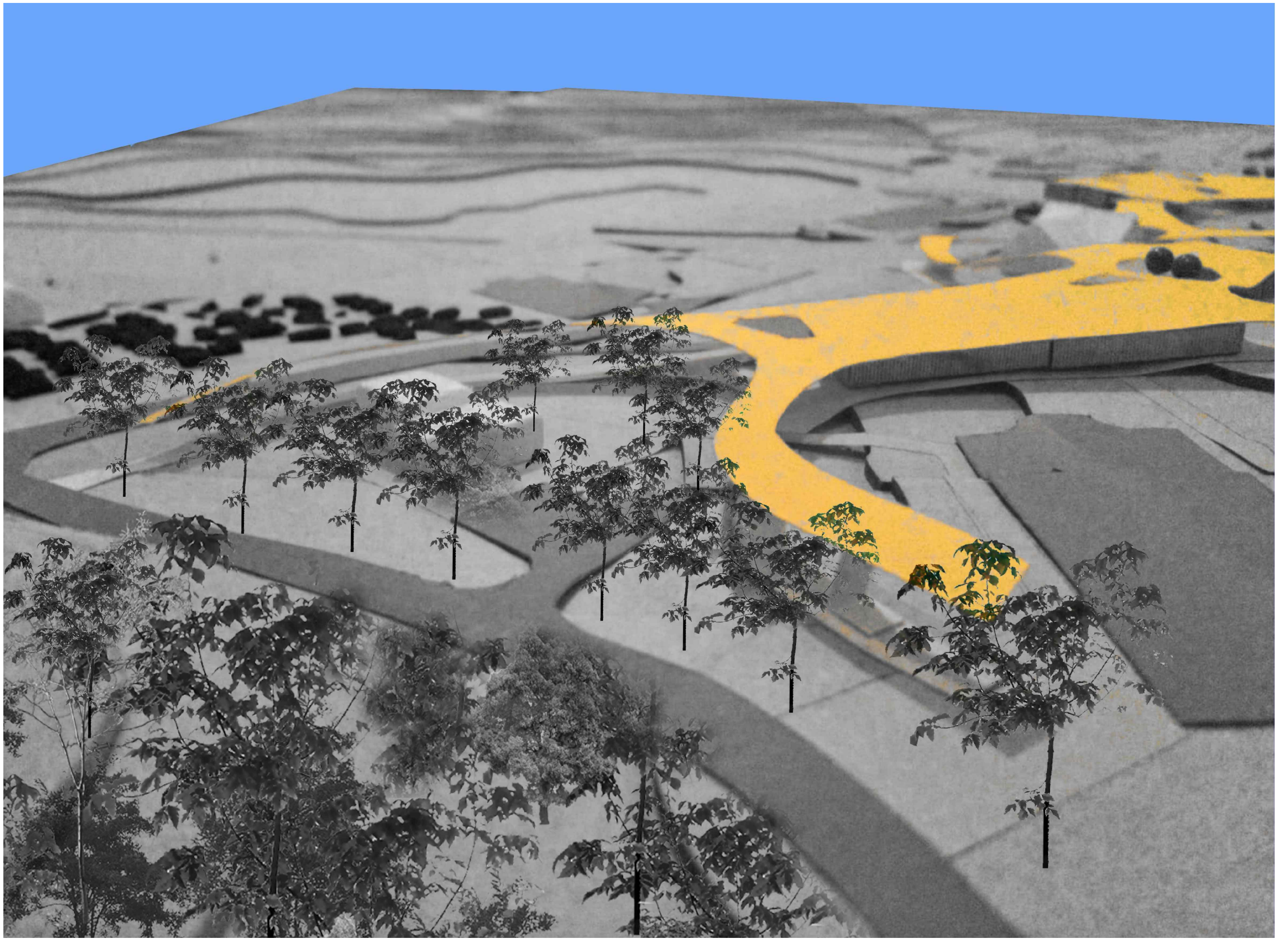
5.18. VIZUALIZACIJE

5.18. VIZUALIZACIJE

ZAHVALE:

Izv. prof. art. Nikolili Popiću,
prof. art. Hrvoju Njiriću,
komentoru Iki Dugandžiću na pronalasku potrebne dokumentacije,

dragim kolegama i prijateljima na nesebičnoj podršci,

mami i tati.

veljača, 2019.